

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ČESKÝCH DĚJIN

Diplomová práce

TOMÁŠ ZOUZAL

Sociokulturní působení českého duchovenstva
v 60. letech 19. století:
sedlčanský vikariát pod vedením B. M. Kuldy
1860–1870

Socio-cultural Activity of the Czech Clergy in the 1860's:
The Vicariate of Sedlčany Under the Leadership of B. M. Kulda
1860–1870

Praha 2013

Vedoucí práce: PhDr. Luboš Velek, Ph.D.

Poděkování:

PhDr. Luboši Velkovi, Ph.D. za všestrannou podporu

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 25. července 2013

Abstrakt

Tématem práce je role nižšího duchovenstva v české společnosti šedesátých let 19. století. Na pozadí širších společenskopolitických souvislostí je přiblížena situace v sedlčanském vikariátu, kde úřad vikáře v letech 1860–1870 zastával spisovatel a vlastenecký kněz Beneš Metod Kulda. Práce se zabývá identitou národnostně českého nižšího duchovenstva, jeho smýšlením a činností. Zvláštní důraz je kladen na vyrovnávání se s liberalizací společnosti, na působení ve školství a postoj k národním otázkám. Práce ukazuje smýšlení a činnost duchovenstva na konkrétních příkladech, které lze mnohdy nazvat typickými. Zároveň jsou přiblíženy i události, které se vymykaly průměru, a měly v některých případech ohlas i mimo vikariát. V konfliktních situacích je konfrontován pohled duchovenstva s pohledem názorových odpůrců. Analýza vztahů a smýšlení aktérů odkrývá pozadí mnohohrstevnatého společenského dění v letech, kdy se rozhodovalo o dalším směřování habsburské monarchie i katolické církve.

Abstract

The theme of the work is the role of the lower clergy in Czech society sixties of the 19th century. Against the backdrop of broader social-context situation is approached in Sedlčany Vicariate, where the writer and patriotic priest Beneš Metod Kulda was a vicar in the years 1860–1870. The work deals with the identity of national Czech lower clergy, his sentiments and activities. Special emphasis is placed on coping with the liberalization of society, to work in the education and attitude to national issues. The work shows thought and action clergy to specific examples, which can often be called typical. At the same time, we describe the events that were beyond the average, and in some cases have resonance beyond vicariate. In conflict situations is confronted with the sight of clergy ideological opponents of view. Analysis of the relationships and mindsets of actors reveals the background multifaceted social events in the years when deciding on the future direction of the Habsburg monarchy and the Catholic Church.

Klíčová slova:

církevní dějiny, Sedlčansko, 19. století

Key words:

church history, Sedlčany region, 19. century

Obsah

Úvod	8
Literatura, prameny, metody	9
1. Sedlčanský vikariát a jeho správa	13
1.1. Rozsah vikariátu	13
1.2. Obsazení beneficí	14
1.3. Služební postup duchovenstva	19
1.4. Vikariátní úřad	21
1.5. Komunikace mezi vikariátním duchovenstvem	23
2. Identita, pozice a funkce venkovského kněze	24
2.1. Identita venkovského kněze	24
2.2. Beneš Metod Kulda	27
2.2.1. Od narození do prvního kněžského působiště	27
2.2.2. Kulda chlumským farářem a sedlčanským vikářem	30
2.2.3. Kuldovo názorové zakotvení	34
2.3. Vikariátní klérus	35
2.3.1. Povahy a názory	35
2.3.2. Vztahy mezi duchovními	36
2.3.3. Porady duchovenstva	39
2.4. Pozice a funkce kněze ve venkovské společnosti	39
3. Církev a společnost	41
3.1. Problémy církve v šedesátých letech 19. století	41
3.1.1. Propojení církve a státu	41
3.1.2. Liberalismus versus klerikalismus	43
3.1.3. Likvidace papežského státu	44
3.1.4. Církev na rozcestí	47
3.2. Katolický tisk	49
3.2.1. Apologetické spisy	50
3.2.2. Potřeba vlastních novin	51
3.3. Faráři a farníci	52
3.3.1. Profil obyvatelstva	52
3.3.2. Vztahy mezi kleriky a laiky	54
3.3.3. Osvěta	57
3.4. Církevní ghetto?	58
4. Církev a škola	61
4.1. Školská správa na Sedlčansku r. 1860	61
4.2. Složení vikariátního učitelstva	63
4.3. Hospodářská situace ve školství	65
4.3.1. Stavy škol	65
4.3.2. Počty žáků a platy učitelstva	68
4.4. Kvalita vzdělávání	73
4.4.1. Kvality vyučujících	73
4.4.2. Školní knihovny	75

4.4.3. Docházka.....	77
4.4.4. Výuka	79
4.5. Pozice školy v církvi a v obci.....	82
4.5.1. Škola a kostel.....	82
4.5.2. Škola a obec	85
4.5.3. Školní zkoušky	90
4.6. Duchovenstvo versus učitelstvo	91
4.6.1. Názory a snahy duchovenstva	92
4.6.2. Názory a snahy učitelstva	96
4.6.3. Učitelské porady.....	98
4.6.4. Spolupráce a spory	99
4.7. Školské reformy 1868–1870	101
4.7.1. Boj o školské reformy a jejich zavedení.....	101
4.7.2. Místní a okresní školní rady	103
4.7.3. Důsledky reformy	105
5. Církev a národ	108
5.1. Národní cítění duchovenstva.....	108
5.2. Reflexe politického dění	110
5.2.1. Říjnový diplom a únorová ústava.....	111
5.2.2. Zemský sněm a říšská rada v letech 1861–1862.....	113
5.2.3. Politické události let 1863–1865	118
5.2.4. Prusko-rakouská válka	120
5.2.5. Dualizace monarchie a snahy o české vyrovnání.....	123
5.3. Svépomocné organizace a akce	124
5.3.1. Spolky.....	124
5.3.2. Příspěvky.....	125
5.4. Samospráva.....	126
5.5. Proces s B. M. Kuldou a J. E. Bílým	127
5.5.1. Příčiny procesu	127
5.5.2. Soudní líčení	130
5.5.3. Odezva procesu	131
5.6. Národ nebo církev?	132
Závěr.....	134
Seznam pramenů a literatury	135
Seznam příloh	140

Seznam zkratek

APA	Archiv pražského arcibiskupství
APA-ord	Archiv pražského arcibiskupství – ordinariát
inv. č.	inventární číslo
FÚ	Farní úřad
kt.	karton
LA PNP	Literární archiv Památníku národního písemnictví
MM	Městské muzeum
NA	Národní archiv
SOA	Státní oblastní archiv
SOKA	Státní okresní archiv
VikÚ	Vikariátní úřad

Úvod

Česká společnost prošla během 19. století hlubokými přeměnami, které v mnohém ovlivňují její ráz dodnes. Národní emancipace probíhající zároveň s procesem modernizace vedla ke zformování moderní české občanské společnosti, která vstupovala do století dvacátého s vědomím kulturní a hospodářské svébytnosti a s politickými požadavky směřujícími až k samostatnému státu. Dříve než se tak stalo, vystřídalo se několik generací, které se mezi roky 1848–1918 spolupodílely na jejím vytváření. Směr tomuto formování udávaly zejména některé skupiny obyvatelstva, jmenovitě politická reprezentace, podnikatelé, novináři, učitelé a duchovní. Úloha duchovenstva v tomto procesu postupně slábla. Zatímco na počátku 19. století hráli venkovští kněží v procesu národní emancipace klíčovou úlohu, koncem 19. století již tohoto významu pozbyli. Česká společnost si do té doby vychovala vlastní laické elity, které převzaly některé funkce vykonávané dříve klérem. Mezitím sehrálo duchovenstvo ještě významnou úlohu v době obnovy ústavnosti v 60. letech 19. století. Právě tato generace duchovních šířila po českém venkově myšlenky národní, osvětové a občanské, a to v době, kdy se tamní obyvatelstvo teprve zbavovalo pozůstatků feudalismu a začalo využívat svých občanských práv.

Sedlčanský vikariát patřil v 19. století k tradičním oblastem, kde byl život zcela propojen se zemědělstvím. Chudší poměry a odlehlost od velkých měst měly za následek určité periferní opoždění v hospodářském rozvoji, z těchto důvodů zde také docházelo k pomalejším proměnám společnosti. Duchovenstvo tu tradičně hrálo významnou úlohu, která v 60. letech 19. století ještě vzrostla. Beneš Metod Kulda přišel na Sedlčansko roku 1859 a následujícího roku se stal sedlčanským vikářem. Deset let strávených na Sedlčansku patřilo k vrcholům jeho tvůrčí činnosti, do které zapojoval i další kněze vikariátu. Organizačně schopný Kulda s sebou přinášel zejména myšlenku národní, která se v jeho pojetí úzce propojovala s myšlenkou církevní. Šedesátá léta pro místní kněze i jejich farníky znamenala dobu národního a občanského uvědomění, kdy bylo otevřeno mnoho možností dalšího vývoje.

Literatura, prameny, metody

V české historiografii posledních dvaceti let přibýlo mnoho studií k církevním dějinám 19. století, syntetická díla ale v této oblasti nejsou téměř žádná. Jejich absence je zatím suplována novým vydáním starších prací pocházejících ze sedmdesátých let 20. století z katolického prostředí. Patří k nim kniha Jaroslava Kadlece (1911–2004) *„Přehled českých církevních dějin 2“* vydaná roku 1991 (původně vytištěn roku 1977 jako skript pro bohoslovce). Podobně *„Příručka českých církevních dějin VI. Doba probuzenského katolicismu (1848–1914)“* Bohumila Zlámala (1904–1984) je novým vydáním díla z roku 1970. Oba autoři byli katoličtí kněží a jejich názorové zakotvení je z textu patrné. Ačkoli se při psaní svých děl snažili oprostit od jednostranných pohledů, přece byli vedeni snahou předkládat čtenářům (zejména bohoslovcům) texty vedoucí k posílení katolického vědomí. Třetí a novější prací, kterou lze považovat za syntézu, je *„Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?“* vydané kolektivem autorů pod vedením Zdeňka Nešpora roku 2010. Část věnující se katolické konfesi napsal Martin Gaži. Jeho text přináší nové pohledy a zabývá se otázkou, co vlastně 19. století pro české církevní dějiny znamenalo. Zabývá se ale podrobně zejména 1. polovinou 19. století. Syntézu k dějinám politického katolicismu sepsal kolektiv šesti autorů roku 2005 pod názvem *„Český politický katolicismus 1848–2005“*. První kapitola týkající se dějin do roku 1918 pochází z pera Pavla Marka a přibližuje vzestup katolické politické činnosti s důrazem na myšlenkové pozadí a vlivy ze zahraničí.

V současném výzkumu českých církevních dějin zaujímá významné místo otázka tzv. katolického ghetta. Výraz používá více historiků s odlišným obsahem a jeho používání vyvolalo diskuzi o pozici katolické církve v národní společnosti 2. poloviny 19. století. K základním pracím k tomuto tématu patří kniha Martina Putny *„Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848–1918“* vydaná roku 1998. S jejími závěry polemizuje Petr Pabian ve studii *„Katolické ghetto, nebo katolický národ? České katolické vlastenectví na konci 19. století“* vytištěné v časopise *Kuděj* roku 2005.

Život Beneše Metoda Kuldy zpracoval roku 1895 kněz Jan Halouzka pod názvem *„Životopis Beneše Methoděje Kuldy, infulovaného sídelního kanovníka staroslavné královské kapituly vyšehradské, muže práce a obětí“*. Halouzka psal text ještě za života autora a zachytil do něj mj. i Kuldovy vzpomínky, které by jinak nebyly zaznamenány. Práce je oslavou Kuldova působení jako kněze a vlastence.

K základní literatuře o dějinách českého školství patří již sto let staré práce Jana Šafránka, Abby Faimonové a Otakara Kádnera. Jsou to díla odpovídající době svého vzniku, a to jak formou, tak obsahem. Přinášejí nejdůležitější faktografická data i přepisy některých dobových dokumentů, zároveň se v nich poměrně zřetelně objevují přesvědčení autorů. Klasická práce Jana Šafránka (1852–1924) *„Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů“* vyšla ve dvou svazcích v letech 1913 a 1918, přičemž autor vycházel ze svých starších výzkumů na konci 19. století. První svazek je shrnutím českých školských dějin do roku 1848 a poskytuje mj. základní přehled o postavení školy do 18. století a od tereziánských dob. Zároveň jsou zde shrnuty některé úlohy duchovenstva při dohledu nad školami, z textu ale není jasné, kdy došlo v tomto směru k jakým změnám, také terminologie zde kolísá. Druhý svazek začínající rokem 1848 podává obraz školství v době vytváření občanské společnosti. Ani zde autor nevykládá vývoj školství vždy zcela srozumitelně, zejména co se týče právního a správního rámce. Šafránkuv text se vyznačuje loajalitou k habsburské monarchii, byť je místy opatrně kritický. Autor se vyslovuje proti germanizaci a pro všestranný rozvoj škol, k církevnímu dohledu nad školami před rokem 1870 se staví kladně a chválí spolupráci mezi duchovními a učiteli. Situace je místy idealizována.

Dějiny českého školství zpracoval v letech 1908–1909 také učitel, autor pohádek a slovníku českých spisovatelů Josef František Urbánek (1872–1937). Jeho práce psaná pod pseudonymem Dr. Abby Faimonová vyšla ve dvou svazcích jako *„Dějiny školství rakouského od nejstarších dob až po rok 1848“* a *„Dějiny školství rakouského po roce 1848“*. Autor stojí zcela zřetelně na liberálních a antiklerikálních stanoviscích, vůči církevnímu dohledu nad školstvím se staví kriticky, uznává ale pedagogické kvality některých duchovních. Vesměs věcný a faktograficky bohatý text je místy doplněn ironickými poznámkami.

Základními prameny pro výzkum činnosti duchovenstva jsou materiály ve fondech církevních úřadů, v pozůstalostech a tiskem vydaná díla. Prameny pocházející z církevních úřadů se dochovaly ve značné neúplnosti, příslušné fondy jsou zpracovány jen zčásti. Základní fond *„Archiv pražského arcibiskupství II“* je utříděn nevalně a materiál je torzovitý. K tématu jsou zde významným pramenem vizitační zprávy a jejich přílohy, případně i školní zprávy, ze kterých se ale dochovaly jen malé zlomky.

Vizitační a školní zprávy sepsované každý rok se zde dochovaly pouze z některých let. Přílohy ke zprávám, kterých bývala celá řada, a poskytovaly podrobné informace, se dochovaly jen výjimečně, přesto i jejich zlomky jsou cenné. Umožňují nahlédnout do jednotlivých farností a podávají základní informace o duchovních, učitelstvu, farnicích, některých finančních otázkách, stavu kostelů apod. Na

jejich základě lze mj. porovnat majetnost jednotlivých beneficií i příjmy duchovenstva. K dějinám školství jsou zde informace o vyučujících, jejich platu, stavu školních budov a knihovnách. Zajímavým materiálem jsou také posudky duchovenstva o vyučujících a kaplanech (tzv. konduity), které doplňují vikářské přehledy (charakteristiky kléru i učitelstva). Obdobný obsah mají soupisy kandidátů na uprázdněná beneficia.

Pramenem k poznání mentality a záměrů vyššího kléru ve vztahu k nižšímu a k laikům jsou pastýřské a ordinariátní listy. Dochovaly se v různé míře úplnosti v některých vikariátních fondech, a ve fondu „*Archiv pražského arcibiskupství – ordinariát*“. Zde jsou uloženy také školní oběžníky (kurrendy), rozesílané pro informaci duchovním a vyučujícím před laicizací školství. Oba fondy vzniklé z činnosti pražského arcibiskupství jsou uloženy v Národním archivu, kde se nachází i fond „*Archiv kolegiátní kapituly vyšehradské*“. Pro výzkum sociokulturního působení kléru z něj lze využít korespondenci vyšehradských kanovníků, případně i kondolence po jejich úmrtí.

Pro poznání církevních dějin Sedlčanska je klíčovým zdrojem fond „*Vikariátní úřad Sedlčany*“ uložený ve Státním okresním archivu v Příbrami. Přestože dosud není zpracován, jeho utřídění je vcelku dobré. Kartony nejsou zatím číslovány, proto jsou některé prameny z tohoto fondu citovány podle nadpisů jednotlivých kartonů. Spisový materiál je rozdělen na běžné spisy, dále na záležitosti jednotlivých far a záležitosti jednotlivých škol. Zatímco záležitosti jednotlivých far byly evidovány společně s běžnými spisy a představují pouze zvlášť vytržiděný materiál podle lokalit, školní záležitosti se vedly odděleně, neboť vikariátní úřad byl zároveň úřadem školdozorním a vikář oba úřady spojoval svou osobou. K běžným spisům jsou dochovány podací protokoly a dochována je rovněž kniha oběžných listů, v níž vikář několikrát do roka sděloval informace a pokyny podřízenému duchovenstvu. Existovala patrně i kniha oběžných listů pro učitelstvo, která je nyní nezvěstná. V záležitostech jednotlivých škol tvoří nejvýznamnější materiál školní tabulky (případně protokoly) sepsované každý rok při školní vizitaci, dále spisy týkající se výuky, absence, postavení učitelů a stavu školních budov. Také ke školním záležitostem existoval samostatný protokol, uložený nyní ve fondu „*Okresní školní rada Sedlčany*“.

Obdobný materiál, jaký se nalézá ve spisech vikariátního úřadu, je uložen i ve *fondech jednotlivých farních úřadů*. Jejich součástí jsou také řady bohoslužeb a mešní ohlášky, které informují o obsahu jednotlivých kázání a ohlášek během mší (nejedná se o ohlášky sňatků). Některé z nich mají rovněž vztah ke škole.¹

¹ O vikariátních a farních fondech více MARTÍNKOVÁ, Lenka. Archivy far a vikariátů na Pelhřimovsku (Několik poznámek k jejich písemnostem na Pelhřimovsku od pobělohorské doby do počátku 20. století). In: *Archivní časopis*, roč. 55, č. 2, Praha, 2005, s. 89–116.

Z fondů jednotlivých škol lze pro 60. léta 19. století využít víceméně jen školní kroniky. Třebaže se nejedná o primární pramen, tkví jejich význam v autenticitě svědectví a bohatství informací jinde neuvedených. Obsah kronik je pro pochopení pozice a názorů učitelstva klíčový. O postojích duchovenstva lze nalézt řadu informací ve fondu „*Beneš Metod Kulda*“ v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. Jedná se o část pozůstalosti, která obsahuje zejména některé Kuldovy rukopisy, autobiografické záznamy a přijatou korespondenci, další část pozůstalosti je uložena v Brně. Samotné Kuldovy názory jsou zachyceny v jeho dílech, které vyšly tiskem. Obsah některých je zde analyzován.

Obraz školství na Sedlčansku podal učitel Čeněk Habart ve třetím díle své tetralogie „*Sedlčansko, Sedlecko, Voticko*“, který vyšel roku 1928. Z hlediska historiografie místního školství se jedná o zásadní dílo, které podává přehled o jeho vývoji od středověku do začátku 20. století. Habartova práce je cenná zejména faktograficky, kapitoly jsou děleny dle jednotlivých škol.

Práce je postavena na diskursivní analýze, při níž jsou sledovány poměry v sedlčanském vikariátu s důrazem na činnost vikariátního duchovenstva. Předmětem výzkumu je pozice venkovského kléru ve společnosti, jeho identita, názorové zakotvení a interakce s laickou společností. Významné místo ve výzkumu zaujímá komparace, jednak srovnání myšlenkových východisek zúčastněných aktérů, také jednotlivých farností, kněží, škol a vyučujících a konečně i vystižení politických a sociokulturních změn mezi roky 1860–1870, jak se projevovaly na Sedlčansku. Některé hospodářské a demografické údaje jsou doplněny statistikami. Celá analýza je sondou do dějin české společnosti šedesátých let 19. století se snahou o vystižení poměrů na konkrétním území a zachycení role venkovského duchovenstva.

1. Sedlčanský vikariát a jeho správa

1.1. Rozsah vikariátu

První vikariáty v Čechách zřídil kolem roku 1631 kardinál Harrach. Vikariátní úřady se staly jednotkou církevní správy, prostředním stupněm mezi úřady jednotlivých beneficií (většinou se jednalo o fary) a arcibiskupskou konzistoří. Počty a rozlohy jednotlivých vikariátů se vícekrát měnily. Sedlčanský vikariát, tvořící nejjižnější část pražské arcidiecéze, zřídil kardinál Bedřich ze Schwarzenbergu roku 1852 oddělením od vikariátu votického.² Zmenšený votický vikariát³ byl pak jeho sousedem na východě, bystřický na severu a příbramský na západě, kde hranici tvořila mimo jiné zVltava. Podle krajského dělení z roku 1855 patřilo jeho území mezi kraje pražský, táborský a písecký. Sedlčanský vikariát sestával po celou druhou polovinu 19. století z jedenácti beneficií, kterými byly Dublovice, Chlum, Klučenice, Kosova Hora, Krásná Hora, Nechvalice, Petrovice, Počepice, Sedlčany, Skrýšov (neboli Svatý Jan) a Vojkov.⁴ Okresní město Sedlčany tvořilo přirozený střed severní poloviny vikariátu, zatímco druhá, jižní část, posunutá výrazně k západu, žádné takové společné středisko neměla. Tamní farnosti s velmi různorodou vzájemnou vzdáleností kostelů v sobě zahrnovaly především drobné víscky a samoty roztroušené mezi lesy Krásnohorské a Jistebnické vrchoviny.

Sedlčansko tradičně patřilo mezi výrazně katolické oblasti, kde byl počet jiných vyznání velmi nízký (roku 1860 katolíků 96,5 %, židů 3,4 %).⁵ V druhé polovině 19. století a první polovině století dvacátého se Sedlčansko stalo také oblastí s velkým vystěhovalectvím. Nouze o živobytí odtud odvedla tisíce lidí za prací do Prahy či jejího okolí, do Vídně i na jiná místa včetně Ameriky.⁶ Během celé 2. poloviny 19. století je na Sedlčansku patrný jen malý přírůstek obyvatelstva. Zatímco roku 1852 měl vikariát dle součtů 24 143 obyvatel, roku 1860 to bylo 26 127 a o deset let později 27 201. Počet obyvatelstva rostl stále pomaleji a tento trend pokračoval i v dalších desetiletích, až začalo docházet k pozvolnému úbytku. Roku 1900 měl vikariát 25 807 duší. Podobně měly na konci století ve

² Votický vikariát, který měl do té doby 26 beneficií, byl rozdělen následovně: dvě benefícia připadla k vikariátu příbramskému, pět k bystřickému, votický vikariát tvořilo nadále jen osm beneficií a jedenáct vytvořilo nový vikariát sedlčanský. Votickým vikářem byl tehdy neveklovský děkan Jan Čtrnáctý (*1790). *Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis archidioeceseos pragenae*, ročníky 1852, 1853. Městské muzeum Sedlčany (dále MM Sedlčany), D 550, kronika sedlčanského vikariátu (je součástí druhé knihy oběžných vikariátních listů), nečíslováno.

³ K dělení velkých vikariátů docházelo v 19. století i na jiných místech arcidiecéze. Roku 1834 byl takto např. rozdělen vikariát jičínský. STRÁNÍKOVÁ, Jana [ed.]. *Kopidlenská farnost v historických dokumentech. Autorská monografie studentských prací*. Pardubice, 2012, s. 109.

⁴ *Catalogus venerabilis cleri...*, ročníky 1853–1901.

⁵ *Catalogus venerabilis cleri...*, ročník 1861, s. 315.

⁶ Srov. KOŘALKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914. Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*. Praha, 1996, s. 85.

srovnání s rokem 1860 úbytek ještě čtyři vikariáty rovněž trpící vystěhovalectvím (Kralovice, Křivoklát, Votice, Žlutice). Měřeno v rámci arcidiecéze, která měla 37 vikariátů, byl v letech 1860–1900 největší nárůst obyvatelstva v Praze a okolí (vikariát Prosek +196 %), celkový přírůstek v arcidiecézi činil +47 %. Co se týče okolí Sedlčanska, přibývalo obyvatel v sousedním vikariátu Příbram (+26 %), zatímco vikariát Votice se vyznačoval největším poklesem v celé arcidiecézi (–6 %). Samotný sedlčanský vikariát měl bilanci –1,2 procenta.⁷

Velké vystěhovalectví bylo na Sedlčansku výmluvným dokladem zdejších hospodářských a v jejich důsledku i sociokulturních poměrů. Agrární oblast poskytovala obživu jen omezenému počtu lidí, agrární společnost si uchovávala staleté tradice. Pro kněze, kteří zde v 60. letech působili, to znamenalo dvojí: přicházeli do kraje, kde nemuseli řešit náboženské rozepře nebo dělnickou otázku, ale zároveň i do kraje děravých kostelů a chudých far.⁸

1.2. Obsazení beneficií

V době, kdy Kulda přišel na Sedlčansko (r. 1859), se z jedenácti vikariátních beneficií jednalo v jednom případě o děkanství (Sedlčany), devět bylo far a jedna expozitura (Vojkov).⁹ Beneficia na Sedlčansku patřila v rámci arcidiecéze k chudším a na většině míst žil zpravidla jen jeden kněz. Mezi roky 1860–1870 byly takto spravovány Dublovice, Skrýšov a Vojkov, kromě krátkodobých výjimek i Klučenice, Kosova Hora a Nechvalice, tedy šest z jedenácti vikariátních beneficií. Trvale býval kaplan na Chlumu, v Petrovicích, Počepicích a v Sedlčanech. Počet duchovních pak býval rozšiřován ještě o kněze penzionované, tzv. deficienty, kteří příležitostně také v duchovní správě vypomáhali. V letech, kdy vikariát vedl Kulda, trávili odpočinek v Krásné Hoře a v Sedlčanech, krátkodobě i v Kosově Hoře.¹⁰

Beneficia mohla být vedena několika způsoby. Za normálních okolností stál v čele většiny z nich farář, čestnějším titulem byl titul děkanský. Používal se trvale pro města a městečka a mimo to byl udílen zvláště zasloužilým farářům (tzv. osobní děkan). Trvale bylo s děkanským titulem spojeno beneficium v Sedlčanech, osobní děkanské důstojenství měli v 60. letech dva z vikariátních

⁷ *Catalogus venerabilis cleri...*, ročníky 1853, 1861, 1871, 1901.

⁸ O hospodářských poměrech na Sedlčansku více JANOTOVÁ MAŠKOVÁ, Šárka. *Proměny agrární krajiny mikroregionu Sedlčanska v letech 1850–1943*. Diplomová práce, FF UK, 2012.

⁹ Tento stav trval mezi lety 1856–1898.

¹⁰ *Catalogus venerabilis cleri...*, ročníky 1856–1900.

MM Sedlčany, D 550, kronika sedlčanského vikariátu, nečíslováno.

duchovních, a sice Antonín Kačerovský v Počepicích (†1864) a Beneš Metod Kulda (jmenován osobním děkanem roku 1869). Kromě far, které byly nejčastější jednotkou církevní správy, existovaly v arcidiecézi ještě lokálie a expozitury vedené lokalisty a expozity. Jednalo se zpravidla o místa, kde nebyla dlouhá tradice samostatného benefícia, výkonem povolání se místní beneficiáti nelišili od farářů. Expozitura vyjadřovala podřízený postoj k některé z okolních farností, v případě sedlčanského vikariátu podřízenost vojkovské expozitury kosohorské faře. Tento stav měl své historické odůvodnění, neboť vojkovský kostel býval dlouho filiálním a spadal pod Kosovu Horu. Lokalisté a expozitové obvykle usilovali o povýšení svých sídel na faru, což se také dříve či později stávalo. Na Sedlčansku takto došlo k povýšení skrýšovské lokálie na faru roku 1856. Vojkovští expozitové usilovali o totéž několik desetiletí a jejich snahy došly naplnění až v samém závěru 19. století.¹¹

V mimořádných případech vedli benefícia administrátoři, a to vždy pouze dočasně. Mohlo se tak stát z několika různých důvodů, podle kterých byli také tito duchovní správci rozlišováni. Jednalo-li se o faru, kam byli beneficiáti záměrně posíláni jen na několik let a pak opět střídáni, užíval se termín farní administrátor. Na Sedlčansku se takto postupovalo v případě Klučenic, kde (jakožto na jediném místě vikariátu) sloužili řeholní duchovní, totiž členové řádu křížovníků s červenou hvězdou. O jejich umístění rozhodoval řád. Na všech ostatních beneficiích vedli kanonicky investovaní duchovní úřad zpravidla až do smrti nebo odchodu na jiné služební místo. V případě, že došlo k některé z těchto událostí a beneficium se uprázdnilo, nastupoval dočasně administrátor interkalární, který vedl duchovní správu až do příchodu nového beneficiáta. Interkalárním administrátorem se stával některý kaplan, nejčastěji povolávaný z řad vikariátního duchovenstva, který tím okamžikem měnil postavení a přestával být kaplanem. Později po skončení administrace se mohl ke kaplanské službě opět vrátit, anebo, byl-li úspěšný, stát se beneficiátem tam, kde zatím jen administroval. Další způsob duchovní správy představoval administrátor *excurrento*. Spravoval rovněž uprázdňené beneficium, ale činil tak na dálku, takže se neměnilo jeho vlastní postavení a sídlo. K takovému opatření bylo možné přistoupit jen u sousedních farností, měl-li kněz do sousedního kostela blízko. (V praxi tak byla v letech 1862–1863 z Vojkova spravována Kosova Hora, vzdálená čtyři kilometry).¹² V některých případech docházelo také k situaci, kdy duchovní správce nemohl pro stáří či nemoc zastávat všechny své úkoly a byl obvykle penzionován. Zastupovat za něho mohl administrátor *in spiritualibus et temporalibus* spravující duchovní i časné záležitosti (tj. pro tento čas, ne pro věčnost, např. věci majetkové a právní).

¹¹ Vojkov se stal farou až r. 1899. MM Sedlčany, D 550, kronika sedlčanského vikariátu, nečíslováno.

¹² MM Sedlčany, D 550, kronika sedlčanského vikariátu, nečíslováno.

Tab. 1 Duchovenstvo sedlčanského vikariátu za vikářování B. M. Kuldy:

(Zdroj: *Catalogus venerabilis cleri, svazky příslušných ročníků. Městské muzeum Sedlčany, D 550, kronika sedlčanského vikariátu. Státní oblastní archiv Praha, matriky příslušných farností.*)

CHLUM

Řízení benefícia	Pomocní duchovní
Beneš Metod Kulda 1859–1869 farář na Chlumu 1869–1870 osobní děkan na Chlumu 1870–1903 kanovník vyšehradský	Antonín Černický 1860–1870 kaplan na Chlumu
Antonín Černický 1870 administrátor na Chlumu	

DUBLOVICE

Řízení benefícia	Pomocní duchovní
Jan Křtitel Roškot 1860–1861 administrátor interk. v Dublovicích	
František Pomajzl 1861–1868 farář v Dublovicích (1868 se stal děkanem v Sedlčanech)	
Karel Král 1868 administrátor interk. v Dublovicích	
František Barták 1868–1880 farář v Dublovicích	

KLUČENICE

Řízení benefícia	Pomocní duchovní
P. Josef Dvořák, O. Cr. 1846–1860 farní administrátor v Klučenicích (1860 na vlastní žádost odvolán, na odpočinek)	
P. Jan Evangelista Sachar O. Cr. 1860? administrátor interk. v Klučenicích 1860?–1865 farní administrátor v Klučenicích	
P. Václav Černoch, O. Cr. 1865–1867 farní administrátor v Klučenicích (1867 přesazen na faru v Hloubětíně)	
P. Josef Vacek O. Cr. 1867–1870 farní administrátor v Klučenicích (1870 přesazen na faru v Hloubětíně)	
P. Bedřich Utěšil O. Cr. 1870–1871 farní administrátor v Klučenicích	

KOSOVA HORA

Řízení benefícia	Pomocní duchovní
Antonín Hubert Keil 1846–1862 farář v Kosově Hoře +4. 11. 1862 Kosova Hora	
Augustin Tausenau 1862–1863 administrátor excurrando v Kosově Hoře	Bartoloměj Přidalík 1862–1863 na výpomoc do Kosovy Hory (po smrti faráře Keila)
Jiří Skřivánek 1863–1894 farář v Kosově Hoře	

KRÁSNÁ HORA

Řízení benefícia	Pomocní duchovní
Jan Pavla 1853–1864 farář v Krásné Hoře (1864 se stal proboštem v Roudnici)	Josef Toman 1861?–1880 na odpočinku v Krásné Hoře
Josef Macháček 1864 administrátor v Krásné Hoře	
Jakub Pachtl 1864– 1871 farář v Krásné Hoře	Josef Macháček 1864 kooperátor v Krásné Hoře

NECHVALICE

Řízení benefícia	Pomocní duchovní
František Pomajzl 1859–1860 administrátor in sp. et temp. v Nechvalicích	Vojtěch Hulička ?–1863 farář v Nechvalicích (1863 na vlastní žádost odchod na trvalý odpočinek, odstěhoval se do Hodušína)
Vincenc Hemzal 1861–1863 administrátor in sp. et temp. v Nechvalicích	
Vincenc Hemzal 1863 administrátor interk. v Nechvalicích 1863–1873 farář v Nechvalicích	

PETROVICE

Řízení benefícia	Pomocní duchovní
Čeněk Nejedlý 1856–1865 farář v Petrovicích (1865 se stal kurátem v pražské nemocnici)	Antonín Čížek 1863–1865 kaplan v Petrovicích
Antonín Čížek 1865 interk. administrátor v Petrovicích	
Václav Jílek 1866–1907 farář v Petrovicích	Karel Král 1866–1868 kaplan v Petrovicích Jan Musil 1870–1872 kaplan v Petrovicích

POČEPICE

Řízení benefícia	Pomocní duchovní
Antonín Kacerovský 1855/6–1864 osobní děkan v Počepicích +26. 5. 1864 Počepice?	Josef Lorbeer 1858–1864 kaplan v Počepicích
Josef Lorbeer 1864 administrátor v Počepicích	
Václav Novák 1864–1871 farář v Počepicích	Josef Lorbeer 1864–1865 kaplan v Počepicích Josef Macháček 1865–1866? kaplan v Počepicích Antonín Čížek 1866 prozatímní kaplan v Počepicích Antonín Lego 1866 kaplan v Počepicích Karel Král 1866 na výpomoc v Počepicích Antonín Lego 1867–1868 opět kaplan v Počepicích Felix Bíca 1869 kaplan v Počepicích Václav Brzek 1869–1871 kaplan v Počepicích

SEDLČANY

Řízení benefícia	Pomocní duchovní
František Burda 1860–1868 děkan v Sedlčanech +18/19. 1. 1868 Sedlčany?	Josef Vosátka ?–1863 na odpočinku v Sedlčanech Tomáš Ženíšek 1853–1860 fundační kaplan v Sedlčanech Jiří Skřivánek 1860–1863 kaplan v Sedlčanech Jan Křtitel Roškot 1863–1868 kaplan v Sedlčanech Alois Svoboda 1864–1867 deficient v Sedlčanech
Jan Křtitel Roškot 1868 administrátor v Sedlčanech	P. Amand Happel, OFM 1868 na výpomoc v Sedlčanech (po smrti děkana Burdy)
František Pomajzl 1868–1886 děkan v Sedlčanech	Jan Křtitel Roškot 1868–1871 opět kaplan v Sedlčanech

SKRÝŠOV

Řízení benefícia	Pomocní duchovní
František Barták 1858–1868 farář ve Skrýšově (1868 se stal farářem v Dublovicích)	
Antonín Lego 1868 administrátor ve Skrýšově	
Jan Slávek 1869–1881 farář ve Skrýšově	

VOJKOV

Řízení benefícia	Pomocní duchovní
František Preissler ?–1861 expozita ve Vojkově (1861 se stal farářem ve Stochově)	
Augustin Tausenau 1861 administrátor ve Vojkově 1861–1866 expozita ve Vojkově (1866 se stal farářem ve Verměřicích)	
Antonín Lego 1866 administrátor ve Vojkově	
František Serafin Holada 1867–1884 expozita ve Vojkově	

1.3. Služební postup duchovenstva

Administrátoři in spiritualibus et temporalibus působili na Sedlčansku v 60. letech jen v Nechvalicích. Vystřídali se zde dva a řídili farnost namísto starého faráře Vojtěcha Huličky (1786–1873).¹³ Na jejich příkladě je patrné, jak mohl vypadat typický služební postup českého katolického kněze v 19. století. První z administrátorů František Pomajzl se narodil roku 1823 jako syn sedláka v Úhonicích (nedaleko Rudné u Prahy).¹⁴ Farní školu, gymnázium, filozofická i kněžská studia absolvoval v Praze, po studiích byl ve svých 23 letech vysvěcen na kněze. Prošel kaplanskou službou, přičemž dvakrát administroval, poté byl roku 1859 jmenován nechvalickým administrátorem. Během jeho tamní služby se uprázdnila fara v Dublovicích, o kterou se úspěšně ucházel, a koncem roku 1860 zde byl jako 37letý ustanoven za faráře. Když sedm let poté zemřel sedlčanský děkan Burda, ucházel

¹³ *Catalogus venerabilis cleri...*, ročníky 1861–1863.

MM Sedlčany, D 550, kronika sedlčanského vikariátu, nečíslováno.

¹⁴ Státní oblastní archiv v Praze (dále SOA Praha), matrika Úhonice 8, s. 277.

se Pomajzl stejně jako dva další vikariátní duchovní o děkanství v Sedlčanech. Byl vzápětí vybrán a stal se tak ve svých 45 letech děkanem.¹⁵ Druhý z někdejších nechvalických administrátorů Vincenc Hemzal se narodil roku 1825 v Plaňanech jako syn tamního učitelského pomocníka a vnuk písaře při kouřimském magistrátu.¹⁶ Gymnázium, filozofická a teologická studia navštěvoval v Praze, po svém vysvěcení ve 26 letech sloužil jako kaplan na Chlumu. Odtud byl přeložen do Jesenice (těsně za hranicí vikariátu), kde sloužil jako kaplan nejprve nemocnému faráři a později dvěma jeho nástupcům. Jesenickou farnost postupně třikrát administroval. Roku 1861 nahradil Františka Pomajzla ve funkci nechvalického administrátora a sloužil pod farářem Huličkou až do jeho odchodu do penze. Poté se stal ve svých 38 letech nechvalickým farářem.¹⁷ Ani Hemzal, ani Pomajzl na těchto místech nezůstali trvale a později se úspěšně ucházeli o jiná benefícia. Oba také nakonec zemřeli mimo sedlčanský vikariát.¹⁸

Jak je z uvedených příkladů patrné, vyznačovalo se české duchovenstvo devatenáctého století značnou mobilitou. Představa faráře, který tráví na jedné farnosti celá desetiletí, odpovídá skutečnosti jen ve výjimečných případech. V rámci sedlčanského vikariátu nebylo jediného kněze, který by po celou dobu, kdy byl Kulda vikářem (1860–1870), sídlil na jednom místě. Nejvytrvalejší byl sám Kulda pobývajícím mezi lety 1859–1870 na Chlumu coby tamní farář, ale v posledních měsících svého vikářování již ani on nebyl na původním místě, neboť se stal kanovníkem vyšehradským. Pod jeho vedením se na jedenácti vikariátních beneficiích postupně vystříдалo 38 duchovních, Kulda byl devětatřicátý. Poměrně časté přesuny duchovních vymezovaly limity spolupráce v rámci vikariátu. Vikář mohl dlouhodobě spolupracovat jen s některými, neboť jiní se zde objevili pouze na krátký čas. Z uvedených 39 duchovních jich ve vikariátu dvanáct působilo méně než dva roky.¹⁹ Zbývajících 27 kleriků pak tvořilo základ sítě, kterou zde vikář Kulda budoval.

¹⁵ Národní archiv (dále NA), Archiv pražského arcibiskupství II (dále APA II), inv. č. 446, kt. 1303, seznam uchazečů o faru Dublovice, rok 1861. MM Sedlčany, D 550, kronika sedlčanského vikariátu, nečíslováno. Státní okresní archiv Příbram (dále SOkA Příbram), Dublovice – farní kronika, s. 49–50.

¹⁶ SOA Praha, matrika Plaňany 10, s. 151.

¹⁷ NA, APA II, inv. č. 446, kt. 1304, seznam uchazečů o faru Nechvalice, rok 1863. MM Sedlčany, D 550, kronika sedlčanského vikariátu, nečíslováno. SOkA Příbram, Nechvalice – farní kronika, fol. 23r.

¹⁸ Hemzal byl v letech 1873–1881 farářem v Počepicích a poté v Sedlci (zemřel tam r. 1884), Pomajzl byl od r. 1886 farářem ve Větli (zemřel tam r. 1893).

¹⁹ *Catalogus venerabilis cleri...*, ročníky 1860–1871.

MM Sedlčany, D 550, kronika sedlčanského vikariátu, nečíslováno.

1.4. Vikariátní úřad

Každý vikář je z podstaty jména náměstkem své bezprostředně nadřízené autority (vicarius = náměstek). V katolické hierarchii se rozlišuje několik typů vikářů, přičemž pro kněze vedoucího vikariát se používá označení okrskový vikář. V 19. století se užívalo také českého názvu střídník, sedlčanský vikariát byl označován jako *knížecí arcibiskupské střídnictví sedlčanské*. Střídníka jmenoval arcibiskup a od dob Josefa II. se jím měl stávat nejschopnější kněz vikariátu. Vikariátní úřad tak měnil své sídlo a nacházel se vždy tam, kde měl právě úřadující vikář své beneficium. Obdobou funkce administrátora byl vikariátní správce, kněz, který řídil vikariát po úmrtí nebo odchodu svého předchůdce a zpravidla byl později ustanoven za vikáře. V případě potřeby míval střídník k ruce některého z duchovních svého okrsku coby vikariátního tajemníka (sekretáře).

Po vytvoření sedlčanského vikariátu r. 1852 zastával vikářský úřad nejprve sedlčanský děkan Emanuel Urban, prvním sekretářem byl od r. 1856 dublovický farář Emanuel Doležal. Vikariátní úřad se tehdy nacházel v Sedlčanech. Roku 1860 došlo k několika zásadním změnám, které začaly uprázdněním fary v Brozanech nad Ohří. Ta se sice nacházela zdánlivě daleko, dokonce v jiné diecézi (litoměřické), ale stála na někdejším panství roudnických Lobkowiczů, kteří k ní měli (stejně jako k řadě míst na Sedlčansku) patronátní právo. Uprázdňené fary v Povltaví, Polabí a Poohří bývaly tradičně pro kněze na Sedlčansku velmi atraktivní a o uprázdněné Brozany žádali čtyři zdejší duchovní včetně Urbana a Doležala. V dubnu 1860 získal faru vikář Urban, čímž se uprázdnilo sedlčanské děkanství i místo vikáře. Správcem vikariátu byl jmenován Doležal a sekretářem Beneš Metod Kulda působící na Sedlčansku teprve půl roku. Situace se opakovala v červnu, kdy se uprázdnila fara v Minicích u Kralup nad Vltavou. Získal ji v září 1860 Emanuel Doležal a vikariátní úřad se opět stěhoval.²⁰ Arcibiskup Schwarzenberg jmenoval 5. září Kuldu správcem vikariátu a 23. dubna 1861 vikářem.²¹

Beneš Metod Kulda přemístil vikariátní úřad na Chlum a okamžitě po převzetí funkce zavedl úřadování v češtině (dosud se úřadovalo a korespondovalo německy). Zůstal nejprve bez sekretáře, později mu přibyl sedlčanský děkan František Burda a po jeho smrti počepický farář Václav Novák.²²

²⁰ MM Sedlčany, D 550, kronika sedlčanského vikariátu, nečíslováno.

²¹ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy, infulovaného sídelního kanovníka staroslavné královské kapituly vyšehradské, muže práce a oběti*. Praha, 1895, s. 118.

²² Burda nejprve vedl vikariát v době Kuldovy nepřítomnosti r. 1861 (účast na zemském sněmu), kdy si jej Kulda vyžádal za svého zástupce, od r. 1863 byl vikariátním tajemníkem. SOkA Příbram, vikariátní úřad Sedlčany, podací protokol vikariátního úřadu 1852–1863; kt. Běžné spisy 1860–1863, rok 1861, č. 49. *Catalogus venerabilis cleri...*, ročníky 1864, 1869.

Kulda vedl vikariátní úřad pečlivě, psal úhledně a zprávy konzistoři zasílal ve vzorné úpravě.²³ Ve funkci zůstal až do roku 1870, kdy se stal kanovníkem vyšehradským. Tehdy převzal vedení vikariátu Václav Novák, který ale v dubnu 1871 zemřel.²⁴ Konzistoř se pak dotazovala Kuldy na Vyšehradě, kdo by se hodil za jeho nástupce.²⁵

Základním úkolem vikariátního úřadu bylo prostředkovat mezi arcibiskupskou konzistoří a jednotlivými beneficii. V praxi to znamenalo oboustrannou korespondenci ve věcech správních, ekonomických, pastoračních, kulturních, duchovenských, manželských a školských. Vikář tak například přeposílal listy konzistoře pro jednotlivé kněze a každý rok pro konzistoř vypracovával vizitační zprávu o stavu vikariátu. Sbíral příspěvky z farností, které šly na cílové místo opět konzistorní cestou, informoval o nových knihách, které se duchovenstvu nabízely, a vybíral předplatné. Dostával pastýřské listy, které dále rozesílal, podobně nařízení týkající se škol, zádušního jmění, vedení matrik apod. Vikariátní úřad působil až do konce 60. let 19. století také jako komisariát manželského soudu a okresní školdozorství. Z těchto pravomocí plynuly jeho další funkce a úkoly jako korespondence s rozhádanými manžely, jejich protokolární výsledky, snahy o narovnání, dohled nad školami, učiteli a školní docházkou, vizitace škol apod.²⁶

Kromě těchto základních úkolů vyřizoval vikář i různé záležitosti správního a ekonomického charakteru s politickými, soudními, berními a patronátními úřady. Jednalo se např. o plat duchovních, oznamování změn v obsazení beneficií okresnímu úřadu, dohled nad zádušními účty, záležitosti mešních nadání, účast při stavebních komisích apod. Soukromé osoby se na vikariátní úřad obracely zpravidla jen v jednom případě, totiž farníci před svatbou žádající o prominutí některých ohlášek nebo překážky příbuzenství. K ohláškám mohl vikář udělit dispens, v otázkách příbuzenství rozhodovaly vyšší instance.

Vikář nebyl jen prostředníkem, ale také řídil vnitřní chod svého vikariátu. Kromě jednotlivých kontrol (vizitací a školních zkoušek) měl na starosti i porady duchovenstva a učitelské porady, které předem ohlašoval, určoval osnovu jednání a poté osobně vedl.²⁷ Zde duchovní a učitelé jednali o aktuálních problémech, s nimiž se setkávali, a činili i společná rozhodnutí. Jednalo se o typicky vnitrovikariátní záležitost a důležitý moment v komunikaci místního duchovenstva.

²³ Srov. dokumenty v archivu pražského arcibiskupství, např. NA, APA II, inv. č. 876, kt. 1782, vizitační zpráva ze sedlčanského vikariátu za rok 1861.

²⁴ Správce vikariátu Václav Novák zemřel 17. dubna 1871. *Catalogus venerabilis cleri...*, ročník 1872.

²⁵ Literární archiv Památníku národního písemnictví (dále LA PNP), Kulda Beneš Metod, dopis kancléře Vojtěcha Hrona z r. 1871.

²⁶ Registratura vikariátního úřadu je uložena (zatím neinventarizováno) ve Státním oblastním archivu v Příbrami, běžné spisy z let 1860–1870 ve třech kartonech, dochovány jsou i oba podací protokoly pro příslušné období. Agenda školství a záležitosti jednotlivých far jsou ve fondu uloženy zvlášť.

²⁷ Také o nich pak vyhotovoval zprávu pro konzistoř.

1.5. Komunikace mezi vikariátním duchovenstvem

Beneficia někdejšího sedlčanského vikariátu jsou od sebe nestejně vzdálená. Zatímco z Vojkova do Kosovy Hory, z Nechvalic do Počepic a Petrovic či ze Sedlčan do Dublovic, Kosovy Hory a na Chlum je velmi blízko (zhruba do hodiny cesty), vzdálenost mezi jinými místy je několikanásobně větší. Když se vikariátní úřad nacházel na Chlumu, mohli jednotliví duchovní osobně vyřizovat své záležitosti tam nebo využít některých porad v Sedlčanech. Pro mnohé to ale byla značně dlouhá cesta. Z Krásné Hory je do Sedlčan i na Chlum 15 kilometrů, z Klučenic 25 km. Z praktických důvodů tak jako hlavní prostředek spojení fungoval vikariátní posel a jiní poslíčkové. Posel býval vyslán vikářem tehdy, když se nahromadilo k vyřízení více záležitostí dotýkajících se celého vikariátu. Cestoval mezi farnostmi s koženou brašnou, v níž měl knihy a spisy, a rovněž docházel na sedlčanskou poštu vyřizovat korespondenci. Takto se postupovalo až do roku 1900.²⁸

V době, kdy se skutečná institucionalizovaná pošta omezovala jen na města a po většinu roku chodili lidé obvykle nejdále do sousedních vesnic a na trh, nebyl ani kontakt mezi duchovenstvem každodenní záležitostí. Kněží se setkávali zejména při slavnostních a výjimečných příležitostech: o poutích, posvíceních, při uvedení nového faráře a při pohřbech, kdy bývala účast zvláště vysoká.²⁹ Dále se občas navštěvovali jako přátelé a konečně jednou do roka se setkávali na již zmiňovaných pastýřských poradách. Každý kněz tak byl především svázán se svou farností, která tvořila uzavřený celek.

²⁸ SOkA Příbram, fond Vikariátní úřad Sedlčany, kniha oběžných vikariátních listů 1861–1887. MM Sedlčany, D 550, kniha oběžných vikariátních listů 1887–1900.

²⁹ Tak se např. roku 1863 sešlo na pohřbu kosohorského faráře Keila 18 kněží. SOkA Benešov, Vojkov – farní kronika, s. 6.

2. Identita, pozice a funkce venkovského kněze

2.1 Identita venkovského kněze

Činnost českého duchovenstva v liberální éře je těžko pochopitelná bez hlubšího porozumění této velmi specifické vrstvě společnosti. Jednalo se o muže vědomé si své výlučnosti, kteří se ale sociálním původem nelišili od svých farníků. To, co je od nich odlišovalo, bylo vzdělání, poněkud odlišný způsob myšlení a samotné kněžství se všemi svými důsledky, včetně společenské prestiže. Pro zhodnocení jejich pozice a činnosti je třeba sledovat, jak byli společností vnímáni a jak vnímali sami sebe a své povolání.

Duchovní působící v šedesátých letech na Sedlčansku pocházeli zpravidla z jazykově ryze českých rodin a kromě samotného Kuldy, který byl Moravan, se všichni narodili v Čechách. Zhruba polovina z nich se narodila na vesnici, polovina v městečkách a městech (čtyři byli rodáci z Prahy). Rodiče se živili obvykle jako řemeslníci (někteří osobně svobodní) nebo sedláci a v několika případech také jako učitelé. Pouze čtyři duchovní se narodili na území vikariátu, ostatní přicházeli ze vzdálenějších oblastí.³⁰ Jednotícím prvkem v každém případě zůstával český původ duchovních i farníků, který umožňoval snadnou jazykovou komunikaci a v prostředí rostoucího národního uvědomění otevíral nové možnosti spolupráce.

Identitu duchovních dále významně ovlivňovalo vzdělání, které je na rozdíl od původu sjednocovalo. Za Kuldovy doby studovali obvykle šestileté gymnázium, dva roky filozofie a čtyři roky teologie.³¹ Dvanáct let německých a latinských studií bylo se základním vzděláním většiny farníků nesrovnatelné. Právě studia nejvíce proměňovala identitu dospívajících selských a řemeslnických synků, kteří přerůstali své rodné prostředí a těšili se již za studií obdivu ve svém rodišti. Z „obyčejného“ člověka se stával kněz. Záleželo pak na povaze toho kterého bohoslovce, jak se s rostoucí prestiží vyrovnal. I na Sedlčansku působili duchovní skromní a vlídní, stejně jako povýšení a konfliktní.³²

Po vysvěcení se kněžská identita dále rozvíjela. Novokněz, dosud bohoslovec mezi sobě rovnými, se stával kaplanem, spolupodílel se na řízení farnosti, udílel svátosti, zpovídal, radil, chodil učit náboženství do škol. Nastoupil dráhu, k níž se dlouho připravoval a poznával život duchovního pastýře po všech stránkách. Přejímal zvyky farářů, případně se proti některým vymezil. V každém

³⁰ *Catalogus venerabilis cleri...*, ročníky 1861–1871. Analýza rodinného původu vychází z matričních zápisů.

³¹ BRABCOVÁ, Anna. *Z Nekrasína do Hrádku. Životní cesta kněze a vychovatele Vojtěcha Hlinky, spisovatele a vlastence Františka Pravdy (Nekrasín 17. dubna 1817 – Hrádek u Sušice 8. prosince 1904)*. Jarošov nad Nežárkou, 2004, s. 6–7. HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Metoděje Kuldy...*, s. 11, 27, 32.

³² V následujících kapitolách jsou jednotlivé případy blíže rozebrány.

případě se stal plnohodnotným členem útlé a privilegované vrstvy společnosti, která si byla svého výjimečného postavení vědoma a žárlivě střežila práva, kterých jednou nabyla. S přibývajícím věkem se přirozeně více či méně měnila i povaha kněze, na samotnou kněžskou identitu ale roky příliš velký vliv neměly. Mezi mladými i starými převažovaly tři společné znaky: vědomí služby, vlastní výlučnosti a věčného řádu. Z toho pak u většiny plynulo přemýšlení pod zorným úhlem věčnosti. Duchovenstvo, řečeno biblickým obratem, jako by bylo ve světě a přitom nebylo ze světa, jeho nazírání na společenské dění se lišilo od nazírání většiny laiků. Bývalo velmi konzervativní a pod pojmem „obecné blaho“ si klérus představoval něco zcela jiného než antiklerikální liberálové.

Na druhou stranu kněžským pomazáním novokněz neztrácel svoji lidskou přirozenost a své kořeny. Díky rodinnému původu, národnosti a bydlení ve stejné oblasti byl svým farníkům v mnoha ohledech blízký, jeho identita se v těchto prvcích prolínala s identitou farníků. Byl jim konečně podobný i ve způsobu svého žití, neboť na chudých farnostech Sedlčanska všichni duchovní hospodařili v zemědělství³³ a jejich životní úroveň nebyla leckdy o mnoho vyšší než u bohatších sedláků. Ovšem i přesto, že zvláště venkovští duchovní měli se svými farníky mnoho společného, nikdy nebyli z výše uvedených důvodů zcela jako oni.

V biografických textech (nejen z 19. století) bývá zcela běžné, že autor na základě vlastních priorit zdůrazňuje nebo opomíjí některé vlastnosti či skutky popisované osoby. V životopisech českých duchovních z 19. století a v posuzování jejich činnosti je obvyklé, že se autor soustředí na otázky vlastenectví a naproti tomu vlastní kněžské působení stojí v pozadí. Národní činnost je u kněze překvapivě více sledována a oceňována než jeho hlavní povolání.³⁴ Pro české duchovenstvo 19. století se v životopisech často používá sousloví „vlastenecký kněz“, „kněz – vlastenec“, apod. Již v této charakteristice se odráží, jaký vztah měla nacionalizující se česká společnost ke svému duchovenstvu: Kněz měl být také vlastenec a podle některých představ měl být i více vlastenec než kněz. S postupujícími desetiletími takové vidění duchovenstva v české společnosti sílilo. Na počátku 19. století byla v tomto ohledu a i v ohledu sebehlížení duchovenstva situace zcela jiná než na jeho konci. Starší generace si nesly osvětské dědictví se snahou vzdělávat lid. Jejich zbožnost byla možná povrchnější (jak je někdy charakterizováno),³⁵ zato ve farnostech bývali aktivní a pokud se ztotožnili s myšlenkami osvícenství a zároveň obrození, pak působili jako průkopníci národního hnutí na venkově. Tato generace převažovala zhruba do čtyřicátých let a i kritický Karel Havlíček Borovský ji právě za

³³ NA, APA II, inv. č. 875–876, kt. 1779, 1782, vizitační zprávy ze sedlčanského vikariátu za roky 1860, 1861.

³⁴ Srov. RAK, Jiří. Dělníci na vinici Páně nebo na roli národní? In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman [eds.]. *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století. Sborník příspěvků z 22. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 7.–9. března 2002*. Praha, 2003, s. 129–132.

³⁵ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 179.

vlasteneckou činnost hodnotil velmi kladně.³⁶ Někdy i samotní duchovní cenili vlasteneckou činnost více než pastorační.³⁷

Kuldova generace (nar. 1820) byla již poněkud jiného ražení. Oproti starším duchovním měla silnější národní cítění a zejména od roku 1848 se začala profilovat i politicky. Měla ale i silné cítění církevní. Hájila předně církevní zájmy, zájmy vlastního stavu, a kromě nich často i národní požadavky vůči Vídni. Do šedesátých let ještě převažovala výrazná loajalita vůči státu a jeho řídicím složkám, vynucená někdy obavami z perzekuce. S radikalizací národního hnutí v šedesátých letech se ale radikalizovalo i duchovenstvo. Jeho programem bylo stále sušilovské heslo „Církev a vlast“, převáděné ale nyní z oblasti kultury do politiky. Mnozí duchovní považovali za své poslání vést národ v duchu vlasteneckého katolictví a vybírali si duchovní dráhu i s úmyslem veřejného působení.³⁸ Činnost v tomto duchu se od nich na konci století již očekávala jaksi automaticky, ve veřejném mínění byla ale oceňována především její vlastenecká složka. Sousloví vlastenecký kněz pak nebylo v antiklerikálních kruzích jen pochvalou, ale někdy takřka omluvou, že je někdo ještě kněz.³⁹

Kromě vlastenectví, které nemuselo být úplně samozřejmé, se od kněze očekával především příkladný život. Ten si s kněžskou službou spojovali duchovní i laici. Dopátrat se ale, jak jednotliví kněží v tomto směru splňovali požadavky společnosti, není snadné. Nezřídka se ve vyjádřeních současníků objevují o stejném knězi slova chvály i hany, podle osobních zkušeností a zaujetí pisatele.⁴⁰ Obecně lze konstatovat, že pro typického českého duchovního v druhé polovině 19. století byla základní identita národní a kněžská a na venkově se kněz mohl navíc právě tak dobře cítit i sousedem a hospodářem.

³⁶ Karel Havlíček Borovský hodnotil činnost duchovenstva v Kutnohorských epištolách: „*Známa věc jest, že naše duchovenstvo katolické bylo vždycky nejhlavnější silou českého vlastenectví, ba může se zrovna říci bez pochybnosti, že vlastně duchovenstvo katolické bylo počátkem a zakladatelem celého našeho vlastenectví. Největší část těch pokroků, které náš národní jazyk v životě vzdělanějších tříd učinil, jest jistě zásluhou duchovenstva.*“ HAVLÍČEK, Karel. *Epištoly Kutnohorské*. Kutná Hora, 1851, s. 75–76.

³⁷ RAK, Jiří. Dělníci na vinici Páně nebo na roli národní? In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman [eds.]. *Bůh a bohové...*, s. 132.

³⁸ Srov. PABIAN, Petr. Katolické ghetto, nebo katolický národ? České katolické vlastenectví na konci 19. století. In: *Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny*, 2005, č. 1–2, s. 94–95. RAK, Jiří. Dělníci na vinici Páně nebo na roli národní? In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman [eds.]. *Bůh a bohové...*, s. 132.

³⁹ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 223.

⁴⁰ Výjimkou nebyl ani Kulda. Kladně o něm psal např. vyšehradský děkan Jan Berkovec, kritizoval jej chlumský učitel Semanský. HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 138. SOKA Příbram, Chlum – školní kronika 1862–1895, s. 24.

2.2. Beneš Metod Kulda

2.2.1. Od narození do prvního kněžského působení

Beneš Metod Kulda se narodil 16. března 1820 v Ivančicích rodičům Václavu a Magdaleně Kuldovým. V ivančické matrice je zanesen jako Benedikt Gulda.⁴¹ Jeho otec byl ve městě kožešnickým mistrem. Bydlel v nárožním domě na ivančickém náměstí a vlastnil také další hospodářské pozemky za městem včetně vinohradu. Rodinu živilo řemeslo a polnosti. Osm dětí rodičů Kuldových se dožilo dospělosti, Benedikt byl pátým z nich. Vyrůstal v katolickém prostředí, jazykově česko-německém. Obyvatelé byli většinou Češi, ale na hlavní škole se učilo česky jen v prvním oddělení první třídy. Děti byly nuceny spolu hovořit německy, v němčině se vedly i hodiny katechismu a modlitby.⁴² Německy se zde žáci přesto mnoho nenaučili, jak Kulda později poznamenal: „*Po celých šest let mučen byv němčinou, vyšel jsem z ní jako slepý a blbý beze všeho užitku.*“⁴³ Změna nastala až při generální vizitaci před rokem 1840, kdy do Ivančic přijel brněnský biskup Gindl.⁴⁴ Byl přítomen školní zkoušce, při níž ivančický kněz Tomáš Procházka⁴⁵ zkoušel žáky z katechismu. Když biskup upozoroval, že děti nerozumějí tomu, co říkají, nařídil okamžitě výuku náboženství v češtině.⁴⁶

Tomáš Procházka také Kuldu připravoval na gymnaziální studia. Kulda na něj později vzpomínal: „*Tomáš Procházka během roku 1832 položil pevný základ pro veškeren život můj. Jeho působením již tenkrát poznal jsem sebe jako syna vlasti a národa českého.*“⁴⁷ Prostřednictvím svého učitele se Kulda také seznámil s Františkem Sušilem,⁴⁸ vlasteneckým knězem, který kdysi Procházkou získal pro českou národní myšlenku.⁴⁹ Zasluhou těchto duchovních a jejich spolupracovníků se dařilo

⁴¹ Moravský zemský archiv Brno, matrika Ivančice 1223, s. 101. Ještě před příchodem na gymnázium se Kulda dozvěděl, že jeho předkové jsou ve starých matrikách zaneseni v české podobě jména a začal rovněž používat tuto původní podobu. Srov. HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 12.

⁴² HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 1–3.

⁴³ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 14.

⁴⁴ František Antonín Gindl (1786–1841), brněnský biskup od r. 1831. Jako biskup byl velmi ctěn, podporoval používání češtiny u katolického duchovenstva, r. 1840 odmítl vysvětit deset německých kandidátů kněžství, kteří neobstáli při zkoušce z češtiny.

⁴⁵ Tomáš Procházka (1803–1858), kněz, rodák z Ivančic, člen Sušilovy družiny. Od r. 1831 až do své smrti působil v duchovní správě v Ivančicích. Věnoval se výchově a vzdělávání místní mládeže, kupoval a půjčoval české knihy, vedl nedělní přednášky pro učně a řemeslníky, organizoval výuku domácích prací pro dívky, byl také literárně činný. Kulda vydal r. 1863 jeho životopis.

⁴⁶ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 3–4.

⁴⁷ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 10.

⁴⁸ František Sušil (1804–1868), moravský kněz a teolog, profesor v Brně, čestný brněnský kanovník. Byl prvním starostou Dědictví sv. Cyrila a Metoděje, které založil r. 1850, podílel se na přípravě cyrilometodějských slavností r. 1863. Několik desetiletí pracoval na překladu a výkladu Nového zákona (vydáno 1863–1872) a sběru moravských národních písní, kterých shromáždil přes dva tisíce. Jeho sbírka se stala inspirací pro Antonína Dvořáka i Leoše Janáčka.

⁴⁹ VODIČKA, Timotheus. *František Sušil*. Brno, 1946, s. 21.

bránit postupující germanizaci Moravy, obdobně se dělo i v Čechách.⁵⁰ Jejich příklad později na Kuldu silně působil. Příprava na gymnázium byla úspěšná, Kulda složil zkoušku na normální škole v Brně a odebral se na studia do Jihlavy, kde mu příbuzní Tomáše Procházky poskytli přístřeší.⁵¹

V Jihlavě se Kulda seznámil s jáhnem Matějem Procházkou,⁵² dalším z vlasteneckých kněží a spisovatelů. Zde jej také začal finančně podporovat jeho bratranec František Gulda, hamburský velkoobchodník, který pak Kuldovi zasílal peníze i v dalších letech studií. Na gymnáziu rostlo Kuldovo vlastenecké uvědomění, které sdílel s některými spolužáky, často staršími nebo i z jiných gymnázií, s nimiž korespondoval.⁵³ Kuldův otec tomu nebyl příliš nakloněn a při jedné příležitosti, když slyšel syna mluvit o národě, jej varoval, že ho „to Slovanstvo“ přivede na Špilberk.⁵⁴ Podporu měl Kulda u Tomáše Procházky, který kolem sebe sdružoval ivančické studenty a půjčoval jim knihy. V Ivančicích se bavili česky, zatímco v Jihlavě na gymnáziu převládala latina a také němčina, která nebyla národně smýšlejícím studentům po chuti.⁵⁵ Kulda na studium později vzpomínal: „*Gymnázium tehdejší bylo na Moravě ústavem germanizačním. Krom katechety, a to jen mimo školu, žádný z profesorů nepromluvil s námi česky. Bez kněží, jichžto pomocí a radou téměř veškeré studentstvo venkovské dostávalo se do škol latinských, nebyl by snad nikdo z gymnázia vyšel jako Čech.*“⁵⁶ Tyto zkušenosti ve spojení s vlastní kněžskou dráhou utvrdily později Kuldu v názoru na význam katolické církve pro české národní obrození.

Po absolvování gymnázia studoval Kulda v letech 1839–1841 filozofii v Brně, kde mezi jeho učitele patřili František Matouš Klácel⁵⁷ a Beda Dudík.⁵⁸ Profesora Klácela měli studenti ve velké oblibě. Na filozofických studiích stejně jako na gymnáziu převládala latina a němčina, německy se budoucí duchovní učili společně s budoucími učiteli i metodiku, třebaže později působili v českých

⁵⁰ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 189–190.

⁵¹ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 10–11.

⁵² Matěj Procházka (1811–1889), katecheta a profesor gymnázia v Brně, čestný brněnský kanovník, spisovatel, básník a překladatel. Byl spolupracovníkem Františka Sušila, pokračovatelem v jeho práci a starostou Dědictví sv. Cyrila a Metoděje. Zabýval se také sociální otázkou, učitel T. G. Masaryka.

⁵³ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 11–13, 16, 24.

⁵⁴ Ve vězení na Špilberku byli tehdy věznění italští karbonáři. LA PNP, Kulda Beneš Metod, autobiografie B. M. Kuldy do roku 1874.

⁵⁵ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 17, 22.

⁵⁶ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 27.

⁵⁷ František Matouš Klácel (1808–1882), kněz, augustinián, profesor filozofie v Brně, novinář, básník a filozof. Roku 1844 pro svobodomyšlné názory zbaven profesury, seznámil se s Bolzanem. Byl zastáncem jednoty Čech a Moravy, roku 1848 členem Národního výboru. V augustiniánském klášteře se věnoval také přírodovědě, péči o klášterní zahradu předal Mendelovi. Své představy o nápravě věcí lidských se pokusil uskutečnit v USA, kam odcestoval r. 1869.

⁵⁸ Beda Dudík (1815–1890), doktor filozofie, kněz, benediktin, moravský historiograf a církevní historik. Vyučoval v Brně a ve Vídni, pátral ve Švédsku po knihách odvezených z českých zemí za Třicetileté války a dosáhl navrácení několika cenných svazků. Seepsal dějiny Moravy do roku 1350.

oblastech. Klácel vedl studenty k tomu, aby češtinu dobře ovládali. Národnostní spory se zde zatím neprojevovaly a čeští i němečtí studenti filozofie vydávali v Brně tajný časopis *Concordie*.⁵⁹

Roku 1841 byl Kulda přijat ke studiu bohosloví v Brně. Zde se stal mj. žákem Františka Sušila, jehož ctil jako vynikajícího profesora a imponoval mu i jeho kladný vztah k národu, byť dávaný opatrně najevo. O prázdninách se Kulda pravidelně vracel do Ivančic, kde se přátelé v okruhu kolem Tomáše Procházky věnovali české historii a literatuře, konali koncerty, zábavy a přednášky. Mladším rodákům tu Kulda také vysvětloval českou mluvnici.⁶⁰ Brněnský seminář byl tehdy jedním z moravských vlasteneckých středisek,⁶¹ studenti zde měli vlastní knihovnu s českými knihami, kterou založil František Cyril Kampelík.⁶² Knihovnu podporoval i biskup Gindl, ale po jeho smrti byla pro podezření na panslavistické spisy roku 1844 uzavřena. Kulda, který byl knihovníkem, nemohl nadále sám půjčovat knihy a odevzdal klíče spirituálovi semináře. Podobně došlo již roku 1843 ke zrušení nedělních vlasteneckých zábav, které bohoslovci pořádali.⁶³

V semináři se Kulda setkal mj. s hrabětem Bedřichem Sylva-Taroucou,⁶⁴ Janem Evangelistou Bílým⁶⁵ (znali se od roku 1835) a Janem Fáborským,⁶⁶ s nimiž pak udržoval kontakty i později. Zvláště s Janem Bílým je pojilo dlouholeté přátelství. Jan Bílý, o rok starší než Kulda, vyučoval v semináři své spolubratry češtině a literatuře. Byl vysvěcen roku 1843 a při první mši mu asistovali Kulda a Tomáš Procházka. Kulda se stal knězem roku 1845 a jeho prvním působištěm se staly Židlochovice. V Židlochovicích začal Kulda literární činnost, věnoval se společenským otázkám a problémům. Svým farníkům půjčoval knihy a o nedělích jim předčítal o polním a domácím hospodaření. Ve funkci kooperátora zde vystřídal Jana Bílého. Zůstával v kontaktu s řadou přátel, zejména z řad duchovenstva. Jan Bílý se mezitím připravoval v Brně na získání doktorátu, ale záhy

⁵⁹ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 27–28, 31.

⁶⁰ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 17, 19, 32–33, 36–37.

⁶¹ HANUŠ, Jiří. Moravský Bůh a jeho přívrženci na Moravě v 19. století. In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman [eds.]. *Bůh a bohové...*, s. 161–162.

⁶² František Cyril Kampelík (1805–1872), lékař a spisovatel. Studoval polytechniku, bohosloví, práva a nakonec medicínu. Účastnil se revoluce r. 1848, po vydání zatykače odešel do emigrace, po návratu byl pod dohledem úřadů. R. 1861 neúspěšně kandidoval do zemského sněmu a nadále se věnoval lékařství. Podporoval zakládání svépomocných záložen, které byly později na jeho počest zvány kampeličky.

⁶³ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 33–34, 40–44.

⁶⁴ Bedřich Sylva-Tarouca (1816–1881), kněz, publicista, mecenáš Sušilovy družiny. Vnuk zakladatele Národního muzea Františka Šternberka, přítel rodiny Mánesovy, část svých sbírek věnoval brněnskému muzeu. V Brně založil opatrovnu pro mravně zanedbanou mládež.

⁶⁵ Jan Evangelista Bílý (1819–1888), doktor teologie, člen Sušilovy družiny, poslanec zemského sněmu a říšské rady, spisovatel, básník a publicista. Ve 40. a 50. letech 19. století česky sepsal a vydal dějiny katolické církve. Zabýval se rovněž moravskou historií a společenskými otázkami. Na některých dílech spolupracoval s Kuldou.

⁶⁶ Jan Fáborský (1818–1891), kooperátor v Židlochovicích, kde vystřídal Kuldu a působil s Janem Bílým, později děkan v Pohorelicích.

onemocněl a odjel se léčit na své někdejší působiště ke Kuldovi do Židlochovic.⁶⁷ Nějaký čas zde oba společně působili a také později zůstali přáteli a spolupracovníky.

2.2.2. Kulda chlumským farářem a sedlčanským vikářem

Roku 1848 byl Kulda přeložen do Lodenice a revoluční roky prožil coby lodenický kooperátor. Vyslovoval se zde proti volbám do německého parlamentu a proti germanizaci Moravy. V tomto smyslu působil mezi farníky a také psal do novin.⁶⁸ Vysloužil si za to i se svým nadřízeným farářem soudní žalobu, která jej vinila z popouzení lidu k zpučnosti proti úřadům a z působení proti volbám do Frankfurtu. Případ nakonec skončil bez trestu, neboť Kulda prohlásil popouzení k zpučnosti za lež a o volbách se vyjádřil, že ohrožují rakouskou samostatnost. V Lodenici usiloval o větší vzdělání farníků, podílel se na zakládání knihoven a šíření novin a byl i oblíbeným kazatelem. Často se zabíral zejména otázkami Slovanů, společnosti a církve.⁶⁹

Z Lodenic byl roku 1850 přeložen za kooperátora do Hobzí, kde pobyl necelý rok. V té době se podílel na vzniku *Dědictví sv. Cyrilla a Methoděje*. Založení této organizace odráželo rozdělení moravských národovců na katolickou a liberální frakci. Předchůdcem Dědictví byla *Národní jednota svatého Cyrilla a Methoda* založená roku 1849, v níž se záhy začaly projevovat různé myšlenkové proudy.⁷⁰ Protikatolické tendence části členstva a nadřazování národních zájmů nad církevní vedly zúčastněné kněze k myšlence vytvořit vlastní spolek hájící křesťansko-katolické zásady ve smyslu Sušilova hesla „Církev a vlast“. U zrodu cyrilometodějského dědictví stáli František Sušil, Jan Bílý, Bedřich Sylva-Tarouca, Beda Dudík, Matěj a Tomáš Procházkové, Jan Fáborský a další. Beneš Metod Kulda se stal jednatelem. Dědictví mělo napomáhat duchovní obnově Moravy a vydávalo spisy shodující se s katolictvím a národními zájmy.⁷¹ Bylo vlastně jedním z nejvýznamnějších úspěchů tzv. Sušilovy družiny, tedy žáků Františka Sušila, kteří na Moravě patřili k předním vlasteneckým kněžím.⁷² Spojení církevních a národních zájmů, vlastenectví a katolictví, bylo na Moravě typickým

⁶⁷ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 45–47, 51–55

⁶⁸ Do Ohéřalova Týdenníku napsal článek *Na dorozuměnou všem odrodilcům a protivníkům Slovanstva na Moravě*.

HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 57–60.

⁶⁹ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 62–64.

⁷⁰ HANUŠ, Jiří. Moravský Bůh a jeho přívrženci na Moravě v 19. století. In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman [eds.]. *Bůh a bohové...*, s. 164.

⁷¹ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 64–67.

⁷² VODIČKA, Timotheus. *František Sušil*. Brno, 1946, s. 21. Do Sušilovy družiny patřili mj. Matěj, Jakub a Tomáš Procházkové, Jan Bílý, František Pojmon, Bedřich Sylva-Tarouca, Beneš Metod Kulda, Jan Soukop, Karel Šmídek, Ignát

rysem doprovázejícím působení národně uvědomělých duchovních a toto národně-náboženské působení se přes počáteční problémy ukázalo jako úspěšné.⁷³

Na podzim roku 1850 přesídlil Kulda do Brna. Bedřich Sylva-Tarouca zde krátce před tím založil ochranovnu pro zanedbanou mládež a nabídl mu místo spirituála. Tímto přesunem nastal v Kuldově životě důležitý obrat, neboť získal (na rozdíl od mnoha svých kolegů) místo v hlavním městě Moravy, centru politického i vlasteneckého života země. V ochranovně se mu podařilo zavést zrovnoprávnění obou zemských jazyků a nabyl zde pedagogických zkušeností, ze kterých později těžil. Zároveň zde psal novely, povídky a kázání a působil jako redaktor kalendáře Moravan, který tisklo cyrilometodějské Dědictví. Denně mu často zbývaly jen dvě hodiny spánku, pracoval do vyčerpání a nemocen se v létě roku 1853 odjel léčit do Rožnova pod Radhoštěm.⁷⁴ K odjezdu jej přiměl František Sušil, který Kuldu motivoval, aby na Rožnovsku sbíral lidové pohádky a pověsti. Nápad byl záhy uskutečněn a v Rožnově se rozběhla národopisná práce Kuldy i Sušila. Zatímco Sušil se soustředil na moravské písně, Kulda se zabýval sbíráním pověstí a pohádek (jejichž první díl vydal roku 1854)⁷⁵ a zapisoval také lidové hry a pověry.⁷⁶ Průběžně publikoval i tvorbu vlastní a svých přátel, z níž roku 1856 vydal písně a básně pro školy.⁷⁷

V Brně se Kulda osobně seznámil s řadou dalších moravských i českých národních literátů včetně Karla Vinařického⁷⁸ či Václava Štulce⁷⁹ a udržoval také písemné spojení s pražskými spisovateli (F. S. Kodým,⁸⁰ Vojtěchem Bělákem⁸¹ aj.) a Maticí českou, jejímž byl členem.⁸² Jeho

Wurm, Pavel Křížkovský, Jan Vojtěch, Tomáš Šimbera, František Škorpík aj. ALTMAN, Karel. František Sušil a český národopis na Moravě. In: *František Sušil (1804–1868). Odkaz a inspirace*. Rousínov, 2004, s. 36.

⁷³ Organizování moravských katolíků v 50. letech komentoval dačický kněz Jan Nepomuk Dundálek v dopise Kuldovi r. 1854: „Není tomu dávno, co moravským Slovanům národnost co modlu předstírali, a hle, ta samá národnost vchází nyní do svatyní víry [...]“ Literární archiv Památníku národního písemnictví /dále LA PNP/, Kulda Beneš Metod, dopis Jana Nep. Dundálka Kuldovi 4. 12. 1854. O rozdílech mezi působením duchovenstva na Moravě a v Čechách srov. ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin VI. Doba probuzenského katolicismu (1848–1918)*. Olomouc, 2009, s. 11, 13–29.

⁷⁴ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 70–74.

⁷⁵ KULDA, Beneš Metod. *Moravské národní pohádky a pověsti z okolí rožnovského*. Brno: nákladem vlastním, 1854.

⁷⁶ KULDA, Beneš Metod. Vzpomínka z mé činnosti sběratelské. In: *Český lid*, 1892, s. 439–440.

⁷⁷ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 95.

⁷⁸ Karel Vinařický (1803–1869), kněz, spisovatel, překladatel, poslanec říšského sněmu r. 1848/9. Žák B. Bolzana, vychovatel v rodině Šliků, od r. 1829 sekretář pražského arcibiskupa, později děkan v Týně nad Vltavou, od r. 1859 vyšehradský kanovník. R. 1828 dal podnět k založení Časopisu pro katolické duchovenstvo, r. 1860 se podílel na vzniku Dědictví sv. Prokopa. Psal učebnice a texty pro děti.

⁷⁹ Václav Štulec (1814–1887), kněz, spisovatel, překladatel. Katecheta na staroměstském gymnáziu v Praze, od r. 1860 vyšehradský děkan, 1871 probošt. Vydavatel časopisu Blahověst a kalendáře Poutník, starosta Dědictví sv. Prokopa. Psal životopisy svatých, rozjímavé a poučné texty včetně tvorby pro děti. Zasloužil se o obnovu Vyšehradu a přeměnu vyšehradského hřbitova v reprezentační pohřebiště.

⁸⁰ Filip Stanislav Kodým (1811–1884), lékař, spisovatel, novinář, poslanec zemského sněmu, člen mladočeské strany. Spolupracoval s K. S. Amerlingem na založení Budče. V letech 1852–1862 redaktor Hospodářských novin, poté redaktor Hlasu. Psal zejména poučné knihy pro širší veřejnost.

jméno se stávalo známým ve vlasteneckých kruzích na Moravě i v Čechách a Kulda si během 50. let v obou zemích získával renomé. Přispěly k tomu i jeho výroky o nevhodnosti německého vyučování českých dětí, kvůli kterým byl opět úředně obeslán. Hájil se v dopise zaslaném brněnské konzistoři, v němž argumentoval nepraktičností výuky v cizím jazyce a lepšími výsledky v mateřštině.⁸³ František Řezáč⁸⁴ jej roku 1857 z Prahy vyzval, aby přispíval do časopisu Škola a život, vědom si Kuldových schopností: „*Vy dovedete rázně mluvit – tedy i působit.*“⁸⁵ Za dopisovatele si jej žádal také Hermenegild Jireček,⁸⁶ který psal Kuldovi z Vídně: „*Přeju si a pracuji k tomu, abych ze všech hlavních měst slovanských zemí, jmenovitě rakouských, zjednal věrohodné, stálé dopisovatele. Z Brna bych prosil Vašnost.*“⁸⁷ Podobně se prý vyjádřil Jan Ohéral,⁸⁸ když řekl Vojtěchu Bělákovi, že poměry moravského lidu nezná nikdo lépe než Kulda „*a žádáte-li si, abyste spisu svému zjednal průchodu na Moravu, tož se k témuž pánu obraťte, on dovede i ostatních vyzvati, aby Vás neopouštěli.*“⁸⁹ Organizačně schopný a rázný Kulda byl v Brně nejen jednatelem cyrilometodějského Dědictví, ale i tamní katolické jednoty. Ústřední jednota katolická v Brně vznikla roku 1848 a kladla si za cíl podporu křesťanských ctností. V 50. letech byla úspěšnou organizací s pobočkami na venkově, jejichž zástupci se každoročně scházeli na sjezdu v Brně. Kulda tyto sjezdy se značným úspěchem organizoval, věnoval se zejména otázkám výchovy a vzdělání a r. 1852 se mu podařilo při jednotě založit katolickou čítárnu.⁹⁰ Podobné projekty podporoval i později při působení v Čechách.

Kuldovo působení na Moravě skončilo rokem 1859, kdy se stal v Čechách farářem. Zkušenosti s touto prací již měl, za brněnského působení příležitostně zastupoval některé kolegy. Takto si jednoho roku vyzkoušel i farářské povinnosti v Komíně,⁹¹ kde se rozšířila cholera a tamní farář byl vyčerpán povinnostmi při zaopatřování a pohřbech. Tehdy Sušil přiměl Kuldu, aby jeho místo zastal a farář

⁸¹ František Šimáček (1834–1885), pseudonym Vojtěch Bělák, novinář, nakladatel, propagátor svépomocných spolků a odborných škol. V letech 1857–1883 vydával časopis Posel z Prahy, v 60. letech pracoval v redakci Národních listů, od r. 1863 redaktor deníku Národ. Od r. 1871 vlastnil knihtiskárnu, v níž vydával díla českých spisovatelů. Od r. 1883 vydával časopis Světozor.

⁸² HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 77, 79, 95, 105, 110.

⁸³ Stalo se r. 1853. HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 81–82.

⁸⁴ František Josef Řezáč (1819–1879), kněz, spisovatel, poslanec zemského sněmu. Působil jako kaplan v Peruci, později byl duchovním v ústavu slepců na Klárově, ve svatováclavské trestnici a v kněžské káznici u sv. Jiří v Praze. Věnoval se otázkám vězeňství a školství, v letech 1855–1866 byl redaktorem časopisu Škola a život.

⁸⁵ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 83.

⁸⁶ Hermenegild Jireček (1827–1909), právní historik, působil na ministerstvu kultu a vyučování.

⁸⁷ LA PNP, Kulda Beneš Metod, dopis Hermenegilda Jirečka Kuldovi, 31. 3 1852.

⁸⁸ Jan Ohéral (1810–1868), novinář a překladatel. R. 1848 se podílel na vzniku Týdenníku, prvních českých novin na Moravě, později působil jako redaktor v Brně, v Praze a ve Vídni. Usiloval o rozšíření české literatury v německém prostředí, přeložil do němčiny Babičku Boženy Němcové.

⁸⁹ LA PNP, Kulda Beneš Metod, dopis Vojtěcha Běláka Kuldovi, patrně kolem r. 1858.

⁹⁰ Jednotu založil pozdější starosta cyrilometodějského Dědictví Matěj Procházka, který také začal vydávat časopis Hlas jednoty katolické. HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 84, 98–108.

⁹¹ Dnes součást Brna.

mohl na týden odjet na odpočinek. Když se farář za týden vrátil, divil se, že za Kuldova úřadování nikdo neonemocněl ani nezemřel. Podobná situace se stala i nedlouho předtím a Sušil pobaveně pravil Kuldovi: „*Musíte všude úřadovat, kde bude zle; Vás bojí se cholera.*“⁹² Roku 1859 přesídlil Kulda na Chlum u Sedlčan.⁹³

Roku 1858 zemřel na chlumské faře u Sedlčan farář František Ništěra.⁹⁴ Uprázdňené benefícium zatím administroval počepický kaplan Josef Lorbeer a ucházelo se o něj třináct kněží. O tom, kdo se stane novým farářem, rozhodoval v první řadě patron chlumského kostela. Kostel se nacházel na nalžovickém panství, které vlastnila rodina baronů von Scharffensteil-Pfeill. Poručníkem nezletilého Alfreda byl tehdy jeho strýc, hrabě Ervín Nostic. Alfredova sestra se o rok dříve provdala za Vojtěcha Widmanna,⁹⁵ ředitele brněnské ochrannovny pro mládež, kde Kulda pod jeho vedením devět let působil a pomocí těchto konexí získal příležitost dosáhnout chlumské fary, přestože se o ni ucházelo i osm kněží, kteří byli vysvěceni dříve než on a několik kněží z vikariátu. Manželé Widmannovi hovořili v Kuldův prospěch u Ervína Nostice, který osobně dojel do Brna, aby se přesvědčil o kvalitách spirituála ochrannovny. Tak dosáhl Kulda prezentování na chlumskou faru a odjel do Prahy na arcibiskupství. Zde před kardinálem Schwarzenbergem složil 12. března 1859 farní přísahu a byl kanonicky investován.⁹⁶

Při cestě z Prahy na Chlum se Kulda zastavil v Sedlčanech, aby se představil svému novému nadřízenému, vikáři Emanuelu Urbanovi. Byl zde uvítán a také ihned informován o tom, co zatím podnikli chlumští farníci. Ti v neznalosti svého budoucího duchovního měli o Kuldovi zkreslené informace. Vyslali proto k Urbanovi do Sedlčan deputaci s písemnou žádostí ke konzistoři, aby volba byla zrušena, protože Kulda je prý Němec neznalý českého jazyka. Vikář jim odpověděl: „*Dobří lidé, vraťte se pokojně domů a nikomu neříkejte, že jste u mne byli, nový farář váš umí lépe česky nežli já i vy.*“⁹⁷ Kulda jel ze Sedlčan na Chlum (bylo 29. března) a školní mládež v čele s administrátorem Lorbeerem jej uvedla do kostela, kde mu administrátor udělil požehnání. Poté přišel Kulda na pustou faru, kde nenalezl téměř žádné vybavení. Jeho vlastní majetek se zatím dopravoval železnicí do Prahy,

⁹² HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 94.

⁹³ Jeho nástupcem v ochrannově se stal Ignát Wurm (1825–1911), poslanec moravského zemského sněmu a říšské rady od r. 1861. MELZER, Miloš. P. Ignát Wurm a olomoucká národopisná družina. In: DRÁPALA, Daniel [ed.]. *Aktivita duchovních na poli vědy a kultury. Sborník příspěvků z vědecké konference k 100. výročí úmrtí Beneše Methody Kuldy*. Rožnov pod Radhoštěm, 2003, s. 70.

⁹⁴ František Ništěra (1811–1836), chlumský farář, syn lesníka Františka Ništěry z Malkovic. Za studií býval v Malkovicích navštěvován přáteli z okolí, mj. Antonínem Norbertem Vlasákem, Karlem Hynkem Máchou, Jakubem Malým a Prokopem Chocholouškem. SCHAFFERHANS, Pavel. Navštívil K. H. Mácha hrad Borotín? In: *Pod Blaníkem*, roč. XIV. (XXXVI.), čís. 3, 2010, str. 16–20.

⁹⁵ Baron Vojtěch Widmann (1804–1888), moravský zemský hejtman v letech 1870–1884, roku 1856 uzavřel druhé manželství s baronkou Ervínou Scharffenstein-Pfeill.

⁹⁶ SOKA Příbram, Chlum – farní kronika, s. 27–28.

⁹⁷ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 115. NA, APA II, inv. č. 446, kt. 1303, soupisy kandidátů na uprázdňená benefícia, 1859–1862.

dále po Vltavě a povozy na Chlum. Instalace nového faráře proběhla o chlumské pouti 28. září 1859. Zpívala se při ní uvítací píseň složená petrovickým farářem Nejedlým, v níž se novému faráři provolávala sláva a byl ctěn jako Moravan, bratr Čechů.⁹⁸

2.2.3. Kuldovo názorové zakotvení

Beneš Metod Kulda byl především kněz, který se se svým povoláním zcela ztotožnil. Již za studií si poznamenal: „*Vznešený stav, stav ideální jest stav kněžský v katolictvu, Bohem samým určen vychovatelem, učitelem a vůdcem býti lidstva zde na časné cestě k věčnosti.*“⁹⁹ Tuto myšlenku neopustil ani později. Snažil se oslovovat široké vrstvy čtenářů a posluchačů, probouzet jejich zbožnost, vzdělávat je a zároveň hájit církevní zájmy. Po celou dobu své kněžské dráhy vycházel ze sušilovského hesla „Církev a vlast“, které v jeho pojetí nabylo obsahu „Církev a národ“.¹⁰⁰

Vůči císaři byl Kulda loajální,¹⁰¹ jak bylo tehdy nejen mezi duchovenstvem obvyklé. Ve vztahu ke státním úřadům se roku 1848 vyslovil, že jako katolický kněz se vždy snažil a bude snažit vštěpovat lidu „*povinnou úctu a poslušnost k úřadům*“.¹⁰² Když se ale situace v šedesátých letech zcela změnila, jednal už poněkud jinak a odmítl se mj. stát členem okresní školní rady.¹⁰³ Záleželo mu především na tom, aby si církev udržela své místo ve společnosti a považoval za potřebné, aby i duchovenstvu zůstaly pravomoci, které až do konce šedesátých let mělo. Jeho myšlenkou bylo, že silná církev je posilou pro stát. „*Stát nemůže lépe o sebe a o svou budoucnost pečovati, než když Církvi práva svatá ponechá, a v právech těch ji chrání.*“¹⁰⁴ Protináboženské postoje vysvětloval tak, že se jedná někdy o blud doby, který postihuje i dobré srdce, jindy o zášť, která vede ke zlobě a mstivosti.¹⁰⁵

Kuldovy názory se mezi českým duchovenstvem setkávaly s živým ohlasem. Než odcházel ze Sedlčanska, děkovalo mu místní duchovenstvo i za jeho klerikální agitaci a stejně se vyjádřili i pražští bohoslovci.¹⁰⁶ Ve stejné době mu napsal jeden ze zakladatelů katolického listu Čech, farář Hložek: „*Vy*

⁹⁸ SOKA Příbram, Chlum – farní kronika, s. 27. HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 115–116.

⁹⁹ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 32.

¹⁰⁰ Tak se i sám vyjádřil ve svém životopise z poloviny sedmdesátých let: „*Kulda jest členem četných vědeckých a dobročinných spolků a jednot v Čechách i na Moravě, a věnuje doposud všechny síly své slovem i pérem Církvi a národu; [...].*“ LA PNP, Kulda Beneš Metod, autobiografie B. M. Kuldy do roku 1874.

¹⁰¹ Srov. HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 104–105.

¹⁰² HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 62.

¹⁰³ SOKA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 17.

¹⁰⁴ KULDA, Beneš Metod. *Škola a církev...*, s. 29.

¹⁰⁵ KULDA, Beneš Metod. *Škola a církev...*, s. 9–10.

¹⁰⁶ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 133–134.

*státi se máte duší politického hnutí katolického po Čechách, Moravě a Slezsku!*¹⁰⁷ Kulda byl od svého mládí aktivním obhájcem církevních i národních zájmů, členem řady spolků, propagátorem knihoven a svépomocných organizací. Ačkoli nevystupoval politicky nijak intenzivně ani systematicky, v případě, že považoval za potřebné vyjádřit se k současné situaci, neváhal tak učinit. Jeho ústní i písemné projevy se vyznačovaly promyšleností a nezdědka i radikálností v obraně církevních a národních záležitostí.

2.3. Vikariátní klérus

2.3.1. Povahy a názory

Kulda se stal vikářem v době, kdy rakouská monarchie přecházela od absolutistického zřízení ke konstitučnímu. Česká společnost měla za sebou jedenáct let útluhu veřejného života, kdy se mnozí dříve aktivní národovci stáhli do ústraní. Kněží nebyli výjimkou a Kulda byl v tuto chvíli iniciátorem (respektive jedním z iniciátorů) obnovy vlasteneckého hnutí na Sedlčansku. Usiloval o používání češtiny, o větší vzdělanost mezi lidmi, o součinnost s národním hnutím v Praze a jinde. Mezi vikariátním duchovenstvem se setkal s několika knězi, kteří byli podobného smýšlení. Ti starší se již dříve národně angažovali, ale padesátá léta jejich činnost utlumila. Když Kulda roku 1862 vyzýval kněze svého vikariátu, aby se stali členy svatoprokopského dědictví,¹⁰⁸ odepsal mu, tehdy již sedmdesátiletý počepický děkan Kačerovský: *„Na ctěný dopis odpovídám, že jsem ovšem druhdy všecko milerád dle síly podporoval, co jsem pro Církev neb náš národ za dobré uznával. – Co ale nastal v Selčanech Bachův vikariát a já viděl a slyšel, že se vše, i to nejmenší dobré jen s ousměškem a v docela podvrženým smyslu roznáší, viděl jsem se nucena, abych ještě více nepřízně proti sobě nezbouřil, uleviti a se jen tak ledabyly držeti.“*¹⁰⁹ Kačerovský, který na Sedlčansku patřil k nejbohatším duchovním, pak různé spolky a sbírky opět rád podporoval. Další část duchovních měla vůli přispívat na národní záležitosti, ale pro nedostatek prostředků nebo příliš jiné práce se neúčastnila zdaleka všech podniků, které Kulda doporučoval.¹¹⁰

¹⁰⁷ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 130–131.

¹⁰⁸ Dědictví sv. Prokopa, vydávalo vědecké spisy pro kněze.

¹⁰⁹ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy, rok 1862, vik. č. 51.

¹¹⁰ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy, rok 1862, dopis Jana Pavly B. M. Kuldovi, 16. 3. 1862; rok 1863, vik. č. 138.

Smýšlením se vikariátní klérus pohyboval vesměs stejně jako Kulda v konzervativních pozicích a věk v této otázce nehrál roli. Mladí kněží bývali radikálnější, a to i ve svém konzervatismu. I oni hájili zájmy církve a národa a stejně jako Kulda dokázali být ve svém vyjadřování velmi ostří. Zároveň se rovněž jako on část kleriků neomezovala jen na činnost ve své farnosti, ale psali také do Časopisu katolického duchovenstva, Blahověsta, Školy a života a jiných periodik.¹¹¹ Těchto aktivnějších byla přibližně polovina, což souvisí i s rozdíly v jejich povahách. Byli mezi nimi lidé klidnější, uzavřenější, rozvážní, stejně jako temperamentní až prchliví.¹¹²

2.3.2. Vztahy mezi duchovními

Vztahy mezi jednotlivými kleriky sedlčanského vikariátu se pohybovaly od úplné shody až po takřka nevraživost. Na to, kdo měl ke komu důvěru, lze usuzovat mj. podle zpovědních cedulek vykazujících, který kněz se u koho zpovídal. Je zajímavé, že často byli vyhledáváni staří duchovní včetně těch ve výslužbě. Důvodem mohla být větší zkušenost starších zpovědníků, jejich charisma, možná i větší blahovůle a menší přísnost v udílení pokání. Většina kněží se zpovídala u některého vikariátního kolegy, výjimku tvořili pravidelně křížovníci z Klučenic, kteří byli od zbytku vikariátu poněkud odříznuti a měli blíže do jiných farností. Velmi pozoruhodné ale je, že mimo vikariát se také zpovídali ti kněží, kteří se zde potýkali s nějakými (často morálními) problémy. Dokonce je patrné, že se navzájem mezi sebou zpovídali duchovní, na jejichž činnost vrhají archivní prameny nejvíce stínů.¹¹³

Ve vztazích vikariátního duchovenstva lze rozlišit tři úrovně vztahů. Šlo jednak o vztahy mezi tím, kdo beneficium řídil a jeho výpomocnými duchovními (farář – kaplan apod.), za druhé mezi kněžími z různých farností a za třetí mezi nimi a vikářem.

Kaplanská služba připravovala kněze na práci faráře. Farář byl kaplanovi nadřízen, měl mu jít příkladem a zasvětit jej do své práce. Jednou ročně o něm také podával posudek (tzv. konduitu) konzistoři. Kaplani ze Sedlčanska jsou v nich líčeni jako zbožní, počestní a pilní, ale obyčejně tito

¹¹¹ NA, APA II, kt. 2951–2953, přílohy k vizitačním zprávám.

¹¹² O jednotlivých příkladech je pojednáno dále.

¹¹³ Mimo vikariát se jezdil zpovídat krásnohorský farář Pavla, o jehož problémech s farníky více v kapitole o školství. Svěřoval se mj. na Svaté Hoře P. Tausenaovi, který se stal později ve Vojkově expozitou, a měl tam rovněž problémy. Tausenau právě tak jezdil mimo vikariát. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, záležitosti jednotlivých škol. NA, APA II, inv. č. 875–876, kt. 1779, 1782, vizitační zprávy ze sedlčanského vikariátu za roky 1860, 1861.

mladí kněží příliš odtrženi od okolního světa nebyli, rádi se bavili, leckde chodili do hospody a hráli karty.¹¹⁴ Kaplan Josef Lorbeer, který příležitostně veršoval a dobře kreslil,¹¹⁵ o kaplanech napsal:¹¹⁶

*Přijde-li na štaci kaplan ze semináře,
často si zahrává na pana faráře –
tu nadýmá tváře,
kroutí okuláře,
všecko sám chce řídit.
Inu vždyť se byl učil
čtyry léta slídit,
[...]
Sejdou-li se na pouť,
aneb k vizitaci
vůkolní kaplani,
to máte pronaci.
To máte štvanci na ubohou faru
zrovna jakoby měla sklep u pivovaru.*

*Proto děl pan farář,
ten co měl kaplana,
že je mu jak by měl
v svém domě satana –
Což teprv, kdo má dva,
to je pěkný dárek –
inu pak je na faře
čertů celý párek.*

Z dochovaných zpráv vyplývá, že v sedlčanském vikariátě byly vztahy mezi kaplany a faráři vesměs dobré, což nebyla samozřejmost, jak dokládá Kuldova korespondence¹¹⁷. Svatojánský farář

¹¹⁴ NA, APA II, kt. 2951–2953, přílohy k vizitačním zprávám

¹¹⁵ LA PNP, Varia, Lorbeer Josef, Proč se vidím v klášterním kroji, konvolut básní ze studentských let.

¹¹⁶ LA PNP, Varia, Lorbeer Josef, Kaplanská báseň.

¹¹⁷ LA PNP, Kulda Beneš Metod, dopis Emanuela Doležala Kuldovi, 5. 7. 1869.

Slávek v dobrém vzpomínal na krásnohorského faráře Pavlu, pod kterým dříve sloužil, chválil jeho zkušenosti a vědecké vzdělání.¹¹⁸ Také Kulda byl velmi spokojen se svým kaplanem Černickým¹¹⁹ a udržovali spolu spojení ještě desítky let po Kuldově odchodu.¹²⁰

Vztahy mezi duchovními z různých farností se teoreticky měly odvíjet od rovnoprávného postavení, ve skutečnosti tomu tak ale nebylo. Podle zásluh, schopností i na základě kontaktů se jen někteří z nich dostávali k příležitostem, kde se nemohli uplatnit všichni zájemci. Konkrétně se např. jen ti nejschopnější (a s dostatečným zdravím) dostávali na porady duchovenstva v Praze a podobně byli různě úspěšní, pokud se ucházeli o některé volné místo. Na Sedlčansku byl nadto dlouho špatný vztah mezi kosohorským farářem a vojkovským expozitou. Vojkovská expozitura byla již dříve oddělena od kosohorské farnosti a její expozita byl samostatným duchovním. Příspěvky z náboženské matice ale nadále dostával vypláceny přes faráře v Kosově Hoře. Velmi konzervativní a odměřený farář Keil nehodlal na této situaci nic měnit, považoval vojkovského expozitu nadále za svého kaplana a odváděl mu navíc méně peněz, než na které měl nárok. Teprve po jeho smrti se expozita domohl práva vybírat si příspěvek přímo na berním úřadě ve Voticích a také vztahy mezi duchovními ve Vojkově a v Kosově Hoře se zlepšily.¹²¹ Zjištěné pohnutky některých kleriků byly jednou z hlavních příčin špatných vztahů, které občas mezi duchovenstvem panovaly. Boj se rozpoutával zejména tehdy, když se uprázdnilo některé dobře zajištěné místo. Tehdy si mnohý kněz chtěl přilepšit a to ne vždy čestnými prostředky. Velkou roli v těchto případech hrála protekce a někdy i intriky.¹²²

B. M. Kulda byl sedlčanským vikářem deset let. Za tu dobu měli kněží jeho vikariátu, zvláště ti, kteří zde žili delší dobu, možnost poznat jeho povahu i schopnosti. Kulda patřil mezi oblíbené kněze a byl známý i na mnoha jiných místech Čech a Moravy. Třebíčský děkan František Diviš o něm napsal, že byl knězem, „*jejž každý, kdož jen jednou jej viděl, s ním rozmlouval – upřímně si zamiloval*“.¹²³ Podobně kladně se vyjadřovali i jeho podřízení ze Sedlčanska. Když Kulda odcházel na Vyšehrad, poznamenal svatojánský farář Slávek, že „*byl to pán spravedlivý, neznající žádných podlých ohledů, jako mnozí jiní, jež jsem bohužel poznal. Památka jeho hluboce se zakotvěla v srdcích všech těch, jimžto popřáno bylo, pod ním na vinici Páně pracovati. Byltě to upřímný bratr duchovních v stáří sobě rovných a laskavý otec, rádce a přítel i učitel mladých. Památka jeho nevyhyne nikdy v srdci mém!*“¹²⁴

¹¹⁸ SOKA Příbram, Svatý Jan – farní kronika, fol. 69r.

¹¹⁹ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy, rok 1862, vik. č. 64.

¹²⁰ LA PNP, Kulda Beneš Metod, dopisy Antonína Černického.

¹²¹ SOKA Benešov, Vojkov – farní kronika, s. 11–12, 22, 32.

¹²² SOKA Příbram, Počepice – farní kronika, s. 57.

¹²³ LA PNP, Kulda Beneš Metod, dopis Františka Diviše Kuldovi 8. 3. 1890.

¹²⁴ SOKA Příbram, Svatý Jan – farní kronika, fol. 69v.

2.3.3. Porady duchovenstva

Počátkem šedesátých let se s uvolněním poměrů projevila v celé české společnosti výrazná chuť spolčovat se, radit se a jednat kolektivně. Dělo se tak i v církvi. V září 1860 se v Praze konal sněm české církevní provincie, první od roku 1413.¹²⁵ Kulda byl členem přípravného výboru a vypracoval pro synodu návrh na zakládání farních knihoven. Měl s podobnou činností již zkušenosti z Moravy. Rozpracoval tedy plán, aby byl v Praze zřízen výbor kněží, který by se o věc staral, vybíral k tomu účelu vhodné knihy, výhodně je nakupoval ve větším množství nebo ze starých tisků a dodával na fary. Půjčování knih mělo jednak více sblížit faráře s osadníky, jednak mít výchovný účel a přispívat k prohloubení víry.¹²⁶ Návrh nebyl zcela realizován.¹²⁷

V září 1863 se konala v Praze diecézní synoda, první od roku 1605.¹²⁸ Ze sedlčanského vikariátu se jí zúčastnili sedlčanský děkan Burda (zastupující nemocného Kuldu), kosohorský farář Skřivánek, krásnohorský Pavla, dublovický Pomajzl a klučenický Sachar.¹²⁹ Za nedlouho byly zavedeny také vikariátní porady duchovenstva (tzv. *pastýřské porady*), kterých se zúčastňovali všichni místní duchovní v činné službě. V Sedlčanech se první z nich konala 26. října 1865.¹³⁰ Vikariátní duchovenstvo na nich probíralo aktuální vnitrocírkevní otázky týkající se pastorece, školství apod.

2.4. Pozice a funkce kněze ve venkovské společnosti

Společenská prestiž kněze se odvíjela již od samotné skutečnosti, že dotyčný je kněz, osoba posvěcená, s tradičním místem ve společnosti, zejména venkovské. Úctu k němu pak zvyšovalo i jeho vzdělání, neboť ve farnosti se duchovenstvu mohli rovnat obvykle jen velkostatkáři a výjimečně některý učitel. Ve společenském žebříčku venkova se kněz již od svého příchodu pohyboval poměrně vysoko, a pokud si navíc získal oblibu farníků, stál svojí autoritou na špičce venkovské společnosti.

Majetnost jednotlivých beneficií byla velmi rozdílná a tomu také odpovídal zájem o ně v případě uprázdnění. O fary se ucházelo průměrně kolem tří uchazečů, ale v případě lukrativních míst jich bylo i kolem deseti. Bývaly to např. fary, které patřily pod patronát náboženského fondu. Naproti tomu

¹²⁵ KETTNER, Jiří. *Dějiny pražské arcidiecéze v datech*. Praha, 1993, s. 114.

¹²⁶ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 117–118.

¹²⁷ HAVELKA, Antonín: Beneš Method Kulda. In: *Slova pravdy*, roč. 13, č. 13, Praha, 1903, s. 9.

¹²⁸ KETTNER, Jiří. *Dějiny pražské arcidiecéze v datech*. Praha, 1993, s. 114.

¹²⁹ MM Sedlčany, D 550, kronika sedlčanského vikariátu, nečíslováno.

¹³⁰ MM Sedlčany, D 550, kronika sedlčanského vikariátu, nečíslováno.

nejchudší místa (jako na Sedlčansku Vojkov) mívala leckdy jediného zájemce.¹³¹ Kostely i fary na Sedlčansku se nenacházely v nejlepším stavu. Farní kroniky i spisy jsou plné zpráv o rozpadajících se střechách, sešlých farách, takřka padajících kazatelkách apod. Vojkovský kostel patřil k nejchudším (zádušní jmění zde nestačilo ani na krytí běžných potřeb) a zdejší expozitové jej nejednou zvelebovali svépomocí: opravovali a přešívali mešní roucha, kupovali barvy, natírali atd. Obyčejně se kostely dávaly nejvíce do pořádku před svatbou někoho z rodiny místních velkostatkářů a před příjezdem arcibiskupa. Na opravy měli přispívat patronové kostelů, ale ve většině případů se duchovní museli dlouho namáhat, než se jim podařilo získat z této strany podporu.¹³² Nadto se kostelům nevyhýbala ani příležitostná kriminalita. Ač nebylo časté, aby někdo vykradl kostel či faru, přesto čas od času k takové události došlo,¹³³ v šedesátých letech se tak stalo ve Vojkově, v Kosově Hoře a v Počepicích.¹³⁴ Když byl vykraden vojkovský kostel, obrátil se expozita i na císaře Ferdinanda V. do Prahy, který býval ke kostelům štědrý a byl-li požádán, bylo se lze od něj nadát pomoci.¹³⁵ Také v případě Vojkova se tak stalo a císař poslal 200 zlatých.¹³⁶ Těmito způsoby a díky příspěvkům farníků se duchovní snažili udržovat majetek, který spravovali. Tam, kde se nedostávalo, bylo ale nejednou třeba, aby přispěli i z vlastních peněz.

Kněz tedy spravoval církevní jmění, mimo to k činnostem venkovských farářů patřilo běžně i zemědělství. Dopisy mezi duchovními jsou plné zpráv o úrodě či neúrodě.¹³⁷ K jeho duchovní práci patřilo vysluhování svátostí, sloužení bohoslužeb, kázání a různá svěcení (kříže, prapory, školy, hasičské stříkačky i parní stroje). Až do konce šedesátých let dohlíželi duchovní také na školy a i poté zde vyučovali náboženství. Kněz byl tak na venkově hospodářem, učitelem, rádcem a psychologem zároveň.

¹³¹ NA, APA II, inv. č. 446, kt. 1303, soupisy kandidátů na uprázdněná beneficia, 1859–1862.

¹³² SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, fara Dublovice, rok 1866, vik. č. 51. SOkA Příbram, Počepice – farní kronika, s. 45; Nechvalice, fol. 23v, 35r; SOkA Benešov, Vojkov – farní kronika, s. 13–14, 19, 21, 26, 29–30. SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Vojkov – školství 1820–1869“, rok 1865, č. 97, osvědčení o chudobě vojkovského kostela.

¹³³ Vykraden byl např. roku 1851 kostel na Zelené Hoře. MIKULE, Stanislav. *Kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře*. Žďár nad Sázavou, 2008. Podobně fara v Jamném u Jihlavy r. 1866. PLAŠIL, Filip. *Kostel sv. Kříže a farnost v Jamném u Jihlavy*. Brno, 2010, s. 26.

¹³⁴ SOkA Příbram, Počepice – farní kronika, s. 57; Kosova Hora – farní kronika 1837–1941, s. 33. SOkA Benešov, Vojkov – farní kronika, s. 32.

¹³⁵ Podobně přispěl např. na kostel v Jamném u Jihlavy. PLAŠIL, Filip. *Kostel sv. Kříže a farnost v Jamném u Jihlavy*. Brno, 2010, s. 26.

¹³⁶ SOkA Benešov, Vojkov – farní kronika, s. 35–36.

¹³⁷ LA PNP, Kulda Beneš Metod, dopisy Emanuela Doležala Kuldovi.

3 Církev a společnost

3.1 Problémy církve v šedesátých letech 19. století

Vít Vlnas v jedné ze svých studií výstižně napsal, že se Čechy v 19. století stávaly z vyhlášené enklávy až fanatického katolicismu rájem volnomyšlenkářů.¹³⁸ Tato radikální proměna religiozity je do značné míry českým specifikem, děla se ale na základě rozsáhlých společenských přeměn, které se v 19. století odehrávaly v celém latinském kulturním okruhu. Docházelo k rozvolňování po staletí ustálených vazeb a celkové přeměně tradiční společnosti ve společnost moderní. Ekonomickou a politickou iniciativu přebíralo měšťanstvo prosazující likvidaci stavovských privilegií a občanskou rovnoprávnost. Součástí tohoto liberálního programu byla i likvidace církevního nadprávní a podřízení církve státním zájmům. Ve svém důsledku se ale liberalizace netýkala jen právních a správních otázek. Vedla k diskuzím, které sáhly na samý kořen křesťanského učení a ohrožovaly i vlastní existenci církve. Co se zdálo dříve samozřejmé, nyní již samozřejmé nebylo. Církev se ocitla pod tlakem a duchovenstvo muselo ve vlastním zájmu tuto situaci řešit. Jako výhodná se mohla nějaký čas jevit ochrana státem a zakonzervování stávajících pozic, bylo ale otázkou, kam takové řešení povede.

3.1.1 Propojení církve a státu

Osvícenské reformy mnoha evropských panovníků koncem 18. století silně otřáslы církevními pozicemi. Jednotlivé státy měly především zájem o církevní majetek a posílení státního vlivu ve všech oblastech života společnosti. Také josefínský stát hluboko zasáhl do pravomocí kléru, vztáhl ruku na církevní statky a usiloval o úplné podřízení církve státu. Zároveň oslabil pozice katolictví, které sice zůstalo privilegovaným vyznáním, ale ne již jediným povoleným. Tato rozhodnutí Josefa II. budila v řadách duchovenstva většinou odpor a protiakce. Po císařově smrti žádal prelátský stav na zemském sněmu let 1790/1791 opětovné omezení náboženské tolerance a žádal restituci předjosefínských poměrů. Leopold II. změny až na výjimky odmítl.¹³⁹

¹³⁸ VLNAS, Vít. Barokní Bůh v národě husitů. In: OTTLOVÁ, Marta – POSPÍŠIL, Milan [eds.]. *Sacrum et profanum. Sborník příspěvků ze stejnojmenného symposia k problematice 19. století*. Plzeň, 1998, s. 129.

¹³⁹ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 159–170. HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*. Praha, 1999, s. 22–23.

V důsledku francouzské revoluce ztratilo osvětenství pro mnoho evropských panovníků na přitažlivosti. Císař František I. usiloval především o klid v monarchii a duchovenstvo mu mělo být nápomocno. Dle jeho mínění bylo úkolem kléru bojovat proti revolučním myšlenkám a přesvědčovat věřící, že revoluce vede k bídě a nejistotám. Na místo někdejší osvěcenské agitace nastoupila agitace protiosvěcenská usilující o udržení a konzervaci tradičních hodnot a vyhýbající se pokud možno změnám.¹⁴⁰ Vztah státu k církvi se stále držel v josefinském duchu, tj. duchovenstvo fungovalo jako svého druhu státní úřednictvo, nemělo volné spojení s papežem, ale jeho vliv postupně rostl. Císař, který klérus potřeboval ke stabilizování společnosti, podporoval jeho početní růst a posílil také jeho vliv ve školství. S koncem napoleonských válek se navíc obnovila i prestiž papežského stolce a kancléř Metternich i císař František zvažovali možné revize své církevní politiky. Již tehdy se uvažovalo i o uzavření konkordátu, k větším dohodám s Římem ale pro odpor josefinistů (i v řadách biskupů) nedošlo.¹⁴¹ Rakouský stát tak byl od josefinských dob s katolickou církví silně svázán. Roku 1848 vídeňský arcibiskup Milde¹⁴² prohlásil, že josefinismus je pro rakouskou monarchii nejvhodnější systém, neboť dle jeho názoru církve potřebovala státní ochranu více než vlastní svobodu.¹⁴³

Pro další vztah státu a katolické církve měla zásadní význam vídeňská konference biskupů na jaře 1849, kde se účastníci rozhodli chránit císařský trůn, pokud bude církev sama sobě pánem (volné spojení s papežem, správa církevního jmění apod.) a navíc budou rozšířeny i pravomoci duchovenstva nad laiky (jurisdikce v duchovních záležitostech, větší dohled nad školstvím). Císař část požadavků roku 1850 schválil.¹⁴⁴ Dělo se tak zcela proti duchu nedávno rozpuštěného kroměřížského sněmu, který do návrhu základních práv zapracoval § 14: „*Žádný náboženský spolek (církev) neužívá od státu přednosti před jinými.*“¹⁴⁵ Nyní naopak stát již privilegované postavení katolické církve ještě posiloval.

Vrchol pravomocí přinesl rakouskému kléru konkordát uzavřený v srpnu 1855. Patřil ve své době k vrcholným úspěchům papežské kurie a po vzoru jiných konkordátů ujasňoval vztah mezi rakouským státem a Svatým stolicí. Potvrzoval císařské patenty z roku 1850 a přiznával duchovenstvu i další práva, z nichž liberální společnost kritizovala nejvíce vliv na školství a manželské záležitosti (sňatky, rozluky). Spojení „trůnu a oltáře“ dosáhlo vrcholu, církve se již nenalézala pod nadvládou státu, ale byla mu partnerem, zejména vyšší klérus pak i spojencem. Čeští biskupové

¹⁴⁰ HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*. Praha, 1999, s. 34.

¹⁴¹ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 170–172, 174–175, 179–180.

¹⁴² Vincenc Eduard Milde (1777–1853), v letech 1823–1832 litoměřický biskup, 1832–1853 vídeňský arcibiskup.

¹⁴³ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 180.

¹⁴⁴ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 201–202.

¹⁴⁵ URBAN, Otto. *Kroměřížský sněm 1848–1849*. Praha, 1998, s. 93.

konkordát uvítali a v pastýřském listu se vyjádřili, že církev a stát se mají navzájem podporovat.¹⁴⁶ Konkordát přinášel duchovním posílení pravomocí, ale také svazoval ruce těm, kteří se státní politikou nesouhlasili. Jeho uzavření paradoxně církvi v habsburské monarchii silně uškodilo, neboť vznikl jako produkt politiky absolutistického státu a po pádu absolutismu vrhal na církev velmi špatné světlo. Zejména se stal trnem v oku antiklerikálním liberálům a bylo pak otázkou času, kdy jejich pozice v Rakousku posílí natolik, aby konkordát mohl být zrušen.¹⁴⁷

3.1.2 Liberalismus versus klerikalismus

Kořeny rakouského liberalismu tkvěly v osvícenství tereziánské a josefínské éry. Důrazem na rozum a možnosti dosáhnout vlastními silami velkých úspěchů byly osloveny zejména měšťanské vrstvy a část aristokracie. Naproti tomu venkov zůstával myšlenkově z velké části stále v dědictví baroka a zdejší lidé žili svůj život uprostřed tradičních hodnot a zemědělského roku.¹⁴⁸

Převratné změny roku 1848 slibovaly také zcela nové uspořádání poměrů v habsburské monarchii, včetně záležitostí církevních. Zde se ale postoje zúčastněných začaly výrazně rozcházet. Duchovenstvo stálo zprvu s liberální národní reprezentací na jedné lodi, během dvou revolučních let se ale tato jednota rozbila. Na kroměřížském sněmu převažovaly návrhy oslabující pozice katolické církve. Mezi návrhy základních práv stály paragrafy, které liberálové žádali i v jiných zemích Evropy, často se jim je ale podařilo prosadit až mnohem později. Již poslanci v Kroměříži mj. odhlasovali, že církevní sňatek lze uzavírat až po občanském a že církevní řády nesmějí řídit žádnou školu. Zaznívaly zde i hlasy pro úplné omezení církevního vlivu ve školství.¹⁴⁹ Po potlačení revoluce byly tyto návrhy ve vrcholné politice na čas zatlačeny do pozadí, ale duchovenstvo se liberální opozice už nezbavilo. Tlak vzbudil protitlak a v druhé polovině 19. století také v habsburské monarchii paralelně probíhaly dva procesy patrné i jinde v Evropě: sekularizace a oproti ní nová konfesionalizace.¹⁵⁰

¹⁴⁶ NA, Archiv pražského arcibiskupství – ordinariát (dále APA-ord), inv. č. 728, kt. 174, pastýřský list českých biskupů z 25. 12. 1855.

¹⁴⁷ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 205–206. HANUŠ, Jiří. *Historie moderní doby. Rozhovory o základních pojmech, událostech a problémech 19. století*. Brno, 2004, s. 97–99.

¹⁴⁸ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 181–182.

¹⁴⁹ URBAN, Otto. *Kroměřížský sněm 1848–1849*. Praha, 1998, s. 95–96.

¹⁵⁰ Srov. HANUŠ, Jiří. Moravský Bůh a jeho přívrženci na Moravě v 19. století. In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman [eds.]. *Bůh a bohové...*, s. 164–165.

Liberální a klerikální fronta se v Rakousku proti sobě zřetelně vyprofilovaly v letech 1866–1870. Liberalismus zaznamenal v celém západním světě průlom do myšlení širokých vrstev společnosti¹⁵¹ a klerikalismus (ve smyslu obrany pozic duchovenstva) v čele s papežem Piem IX. stál proti němu jako strážce tradice a silných pozic kléru. Papež se zcela jasně vyjádřil proti modernizaci a liberalizaci společnosti. Zatímco postupně ztrácel území svého státu, jeho prestiž v církvi naproti tomu rostla.¹⁵² V habsburské monarchii zůstávala katolická církev dlouho chráněna státem, v šedesátých letech ale této ochrany pozbyla.¹⁵³ Oslabování cenzury umožnilo útoky, na které nebyla zvyklá. Antiklerikálové dosáhli oslabení církevních pozic ve státě, na druhé straně se i zde církev vnitřně upevnila. Právě útoky „liberálních nepřátel“ přiměly duchovní k větší spolupráci a protiliberální agitaci. Církev se šikovala do boje proti „nevěřícím“.

3.1.3. Likvidace papežského státu

Roku 1846 nastoupil na papežský stolec Pius IX., známý v církevních kruzích svým liberálním smýšlením. Nastupoval do úřadu, který se po celá staletí proměňoval jen minimálně, ale od konce 18. století byl i Vatikán vtahován do dění, které měnilo celou katolickou společnost i mapu Evropy. Od Pia IX. se očekávalo, že by mohl otočit kurs církve směrem k moderní společnosti. Tyto naděje byly zmařeny s revolucí roku 1848, která zachvátila i Řím. Během ní byl zavražděn papežův ministerský předseda Pellegrino Rossi a Pius IX. z města uprchl. Po svém návratu změnil svoji politiku a nadále držel v církvi přísně konzervativní směr. Během následujících desetiletí se Pius IX. střetl s dalšími snahami o sjednocení Itálie a likvidaci papežského státu, během nichž se utvrdil ve svém přesvědčení a snaze zachovávat vše při starém. Roku 1859 ztratil papežský stát Romagnu, o rok později Umbrii a Marky.¹⁵⁴ Útoky na papežovu světskou moc vyvolaly v katolickém světě silný ohlas, který Pius IX. navíc podporoval svými listy rozesílanými do všech diecézí světa. I mezi českým duchovenstvem měl papež velké sympatie a počátkem šedesátých let se papežská otázka dostala na pořad dne ve všech farnostech.

¹⁵¹ Srov. HANUŠ, Jiří. *Historie moderní doby. Rozhovory o základních pojmech, událostech a problémech 19. století*. Brno, 2004, s. 99.

¹⁵² FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha, 1995, s. 250.

¹⁵³ Srov. HANUŠ, Jiří. *Historie moderní doby. Rozhovory o základních pojmech, událostech a problémech 19. století*. Brno, 2004, s. 104.

¹⁵⁴ FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha, 1995, s. 249–251.

Papežská otázka představuje téma, na kterém lze dobře sledovat reakce vyššího i nižšího duchovenstva a také laiků. Na Sedlčansku se k tomuto tématu zachoval zajímavý materiál umožňující rekonstruovat názory zúčastněných a sledovat také rozpory mezi nimi. Iniciativa k pomoci papeži zde přicházela shora od pražského arcibiskupa Schwarzenberga a dalších českých biskupů, kteří se na věřící obrátili několika pastýřskými listy. Jejich obsah je názorným příkladem smýšlení vyššího kléru. Názory nižšího kléru a venkovského obyvatelstva přibližuje konkrétní případ z dublovické farnosti, kde administrátor (pozdější vikář) Jan Křtitel Roškot celou situaci podrobně zaznamenal.

Papež byl počátkem šedesátých let vnímán mezi vyšším duchovenstvem bezmála jako katolický mučedník, který brání práva církve a trpí za celou církev. I Pius IX. se sám do této pozice stylizoval. Roškot s papežem sympatizoval a zcela přejímal jeho názory. Do farní kroniky také zdůraznil, že na papežovu výzvu se všichni horliví katolíci modlili, ale nezůstali jen u modliteb a „nejvyšší hlavě Církve“ vyjadřovali svoji oddanost i písemně a také přispívali penězi. Adresy věrnosti přicházely papeži z mnoha zemí Evropy podepsané od tisíců katolíků, píše dále Roškot, načež dodává, jak se postupovalo v Čechách. Záměr sepsat českou adresu vzešel od Katolické jednoty v Praze a kardinál Schwarzenberg jej schválil. Samotný text vypracovali Karel Průcha a Václav Štulc. I česká adresa vyjadřovala Piu IX. plnou loajalitu a byla vzorným příkladem ultramontánního smýšlení.

Z Prahy šla adresa do všech vikariátů zároveň s podpisovými archy a do Dublovic dorazila počátkem února 1860. Farář¹⁵⁵ ji přečetl z kazatelny a oznámil farníkům, že ji každý dospělý občan bude moci podepsat na znamení své oddanosti papeži. Jeho snaha ale neměla téměř žádný výsledek. Z celé farnosti podepsali jenom učitelé, velkostatkář a dva vzdělanější sedláci.¹⁵⁶ Farář byl z počínání svých farníků velmi zklamán, a když krátce brzy poté z Dublovic odcházel, přišel se osobně rozloučit s těmi, kdo adresu podepsali. Žádnou oficiální řeč na rozloučenou neměl.¹⁵⁷ Důvodů, proč se farníci odmítli podepsat, bylo několik a dělo se tak i v jiných farnostech. Část považovala podpis za zbytečný a vyjádřila se, že by raději dali příspěvek, ale podpis nedají. Mnozí viděli v adrese lest a mysleli si, že po podepsání budou muset zase odvádět desátek nebo jít sloužit do papežského vojska. V takovém domnění je utvrzovala skutečnost, že archy měli podepisovat jen zletilí muži. Další se obávali, že by se podpisem zavázali k placení nějakého příspěvku papeži, dokonce snad i dědičně, „*protož vidouce tak strašné břemeno, kteréž by uvalili na sebe i na syny své, odepřeli podpis*“.¹⁵⁸ Kromě této nevědomosti

¹⁵⁵ Tehdy Emanuel Doležal, který se stal toho roku sedlčanským vikářem – předchůdcem Kuldy.

¹⁵⁶ Jeden z nich, Josef Smetana z Dublovic č. 20, byl později členem výboru sedlčanského hospodářského spolku. HEVRDLE, Adolf. Slavnostní spis v upomínku třicetiletého trvání hospodářského spolku politického okresu sedlčanského 1864–1894. Tábor, 1894, s. 6.

¹⁵⁷ SOKA Příbram, Dublovice – farní kronika, s. 42–45.

¹⁵⁸ Tak alespoň se Roškot vyjádřil ve farní kronice.

a nedůvěry, kdy farníci očekávali od duchovenstva zradu nebo považovali podepisování za zbytečné, se u některých projevila i snaha záměrně duchovenstvu uškodit a nejlépe i uchvátit jeho majetek.

Arcibiskup Schwarzenberg mezitím pokračoval v psaní pastýřských listů, ve kterých se vyšší klérus zcela stavěl za papeže. V pastýřském listě z 12. února 1860 čeští biskupové nařikají na „*zločinnou bohaprázdnost, kteráž ve spolku s mocnostmi temnosti se opovážlivě pozdvihuje proti Pomazanému Páně*“ a příčiny odboje v papežských zemích nazývají neslýchanou drzostí. Vyjadřují papeži podporu a vyzývají věřící k témuž, přičemž apelují na jejich víru a odvolávají se na „věčný zákon pravdy a práva“. Zásah do papežské moci vysvětlují jako zásah do práv všech členů církve („*pro nás bojuje a trpí Svatý Otec, naše vlastnictví zastává*“), papež potřebuje svůj stát, aby mohl mít volné spojení s věřícími. Dále biskupové chválí podporu papeži projevující se v českých diecézích, písemná vyznání věrnosti i sbírání darů pro Pia IX. Vyzývají také ke společné sbírce, aby každý dával s radostí, třeba jen jediný krejcar.¹⁵⁹

Když tento list přišel do Dublovic, farář Doležal jej raději již ani v kostele nečetl. Uvědomil si, že v tuto chvíli není vhodné, aby vyhlásil sbírku pro papeže. Svě farníky by tím jen utvrdil v přesvědčení, že po podpisech přišlo placení. Podobně postupovali i jiní duchovní. Odeslal na sbírku pět zlatých ze svého a tím záležitost uzavřel.¹⁶⁰

Obzvláště plamenný byl další pastýřský list, který sepsal během následujícího měsíce kardinál Schwarzenberg a četl se na Velikonoční pondělí roku 1860. Opětovně v něm vyzval k účasti „v utrpeních Církve“ a vyjádřil také nutnost promluvit: „*Jako vichřice suchým listím: zmítá slepá vášeň a náruživost lidmi; zděděný pořádek se kácí, aby zmatek nastoupil na jeho místo, ano již ani to, co vlastní a co cizí jest, se nerozeznává. Lež a pokrytectví se velebí, hnusná podlost se povyšuje a – každý mlčí.*“¹⁶¹ Do pastýřského listu zahrnul i dopis, který napsal papež biskupům. Pius IX. v něm poděkoval za věrnost a podporu a vysvětlil důvody svého jednání. Informoval biskupy, že se nemůže zříci odbojných území, neboť nemůže odstoupit, co není jeho, že práva papežské stolice patří všem katolíkům a odstoupení Emilie by nadto dalo příklad vzpoury do jiných krajín. Na závěr pastýřského listu zhodnotil kardinál Schwarzenberg situaci tak, že strasti, které moudrost a spravedlnost Boží dopouští na národy, uložil zřejmě i své církvi, a zvláště papeži, který „*přede všemi kříž Páně nésti musí; aby se všickni, mocnou rukou Boží pokořeni, obrátili k Němu, věčnému Pánu svému*“.¹⁶²

¹⁵⁹ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, rok 1860, pastýřský list českých biskupů, 12. 2. 1860.

¹⁶⁰ SOKA Příbram, Dublovice – farní kronika, s. 46.

¹⁶¹ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, rok 1860, pastýřský list kardinála Schwarzenberga, 25. 3. 1860.

¹⁶² SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, rok 1860, pastýřský list kardinála Schwarzenberga, 25. 3. 1860.

Papežská otázka v šedesátých letech prověřila, v jakých hranicích se pohybuje katolicismus české společnosti. Ukázala se jednak názorová různost mezi katolíky a svou roli sehrály i jejich neblahé zkušenosti z minulosti. Ani v tradičních oblastech typu Sedlčanska neznamenal výzvy biskupů automaticky kladnou odezvu, ba dokonce se mohly zcela minout účinkem. Negativní stanovisko nemuselo nutně znamenat nekatolické či protikatolické smýšlení. Mohlo být jen odrazem snahy venkovských obyvatel udržet si svobodu od poddanství a urbaniálních dávek, které se jim dostalo teprve nedávno. Obavy z možné obnovy starého systému v nich byly dosud pevně zakořeněny. Vztah k duchovenstvu nebyl v 19. století založen jen na spirituálních otázkách, ale významně se do něj promítaly i otázky hmotné. Rolníci si nepřáli nadále platit desátek, který by někteří duchovní rádi dále vymáhali,¹⁶³ a obávali se, že jeho obnovení není vyloučeno. Neměli ani mnoho pochopení pro podporu papeže, kterou si navíc často vysvětlovali pokřiveně. Snaha biskupů i nižších duchovních sjednotit český katolický tábor se v tomto směru nesešla s úspěchem. Jiná situace ale nastala o osm let později, kdy byli věřící znovu vyzváni k příspěvkům pro Pia IX. Tehdy se v celém vikariátu vybralo přes 200 zlatých a dublovická farnost patřila k nejštědrějším.¹⁶⁴

3.1.4. Církev na rozcestí

Zásadní přelom znamenaly pro českou společnost události roku 1848, v nichž ani duchovenstvo nezůstalo stranou dění. V Praze vedlo uvolnění poměrů ke shromážděním pražských kleriků, kde se projednávaly současné situace a potřeby oprav v církvi. František Náhlavský,¹⁶⁵ řídící tehdy Lužický seminář, zde zamířil kritikou i do vlastních řad, když prohlásil, že je třeba „*otevřeně doznat před Bohem i lidem, že jsme v svém působení byli jenom blikajícím světlem a slabě kořenicí solí země, že jsme vynikajících předností a výsad, jimiž nás přede všemi ostatními stavy obdařil Bůh, církev a národ, neužili vždy k dobru věřících, ale často jen k uspokojení svých osob*“.¹⁶⁶ Ve zjištěné době se v řadách nižšího i vyššího kléru objevila řada otázek a návrhů týkajících se mj. demokracie v církvi, poměru státu a církve, liturgického jazyka, celibátu aj. Náhlavský tehdy také zdůraznil, že laici často

¹⁶³ Srov. SOkA Příbram, Kosova Hora – farní kronika 1837–1941, s. 11–12.

¹⁶⁴ SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy, rok 1868, vik. č. 51. SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, podací protokol vikariátního úřadu, 1864–1872, rok 1868, č. 52–61.

¹⁶⁵ František Náhlavský (1807–1853), farář na Sázavě, duchovní správce lužického semináře, bolzanista.

¹⁶⁶ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 196.

nerozlišují mezi věroukou a církevní disciplínou, takže buď vše uctívají, nebo zatracují.¹⁶⁷ Následující desetiletí mu dala za pravdu.

Duchovenstvo šedesátých let stálo uprostřed hlubokých společenských přeměn, se kterými se neumělo dost dobře vypořádat. Dlouhodobě byla církev nucena vyrovnat se s celospolečenskými proměnami a přizpůsobit se otevřenosti nového společenského řádu.¹⁶⁸ Při strnulosti jejích struktur a důrazu na tradice se jí to ale nedařilo snadno. Pius IX. nadlouho rozřešil otázku, zda by se církev měla vydat vstříc moderní společnosti nebo se vůči ní vymezit. Roku 1864 se zřetelně vyslovil pro druhou cestu, vydal encykliku *Quanta Cura* doprovázenou *Syllabem errorum*. České vyšší duchovenstvo rozeslalo roku 1865 pastýřský list, v němž se k těmto krokům papeže vyjádřilo s plnou podporou.¹⁶⁹

Roku 1867 zveřejnil papež Pius IX. svůj úmysl svolat po tři sta letech církevní koncil. Byl zahájen v prosinci 1869.¹⁷⁰ Nejvyšší představitelé kléru jednali na prvním vatikánském koncilu o otázkách papežských pravomocí, ale pominuli aktuální otázky včetně sociálních problémů.¹⁷¹ Projednávání tématu papežské neomylnosti se stalo problémem ještě před zahájením koncilu, bylo proti němu útočeno i z katolických pozic a někteří biskupové papeže žádali, aby se koncil této otázce vyhnul. Papež se rozhodl jim vyhovět, ale část biskupů projednávání na koncilu prosadila. Otázka neomylnosti se řešila během roku 1870 a ani na koncilu v ní nepanovala jednota.¹⁷² Budějovický biskup Jirsík návrh kritizoval z teologických důvodů a stejně jako arcibiskup Schwarzenberg se právem obával, že jeho vyhlášení využijí liberálové k dalšímu proticírkevnímu tažení. Poté, co bylo dogma odhlasováno, se oba podle církevní disciplíny přizpůsobili.¹⁷³

Vyhlášení dogmatu o neomylnosti roku 1870 bylo vrcholem papežské prestiže. Za několik měsíců (20. září 1870) italská vojska dobyla Řím a papež se stal „vatikánským vězněm“.¹⁷⁴ V očích českého duchovenstva byl víceméně vnímán jako hrdina a mučedník. B. M. Kulda roku 1871 vydal spis *Radosti a žalosti papeže Pia IX.*¹⁷⁵

¹⁶⁷ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 196–197, 199.

¹⁶⁸ HANUŠ, Jiří. *Historie moderní doby...*, s. 104.

¹⁶⁹ SOKA Příbram, Vik. Sedlčany, běžné spisy, rok 1865, pastýřský list českých biskupů, neděle Quinquagesima 1865.

¹⁷⁰ FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha, 1995, s. 251.

¹⁷¹ Srov. HANUŠ, Jiří. *Historie moderní doby. Rozhovory o základních pojmech, událostech a problémech 19. století*. Brno, 2004, s. 99.

¹⁷² FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha, 1995, s. 253–254.

¹⁷³ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 229–230.

¹⁷⁴ FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha, 1995, s. 250, 255.

¹⁷⁵ KULDA, Beneš Metod. *Radosti a žalosti papeže Pia IX: na památku jubilea papežského 16. června 1871*. Praha: Nákladem katolického spolku tiskového, 1871.

3.2 Katolický tisk

V šedesátých letech umožnilo uvolnění poměrů v habsburské monarchii vznik mnoha nových periodik. Duchovenstvo již před rokem 1860 vydávalo několik časopisů a během následujících let k nim přibývaly další. Měly především duchovní nebo společenskokulturní obsah a politické záležitosti v nich nebyvaly prvořadé. Beneš Metod Kulda se v této době rozhodl vydávat kazatelský časopis. Homiletická literatura měla v Čechách dlouhou tradici, na níž národně uvědomělí duchovní v 19. století navázali. Jejich práce byly velmi četné, k autorům patřili mj. Stanislav Vydra, Antonín Jaroslav Puchmajer či Antonín Marek.¹⁷⁶ Kulda založil roku 1864 časopis *Posvátná kazatelna*, který vycházel dvanáctkrát do roka v Olomouci (do roku 1893).¹⁷⁷ Obsahoval vždy sbírku kázání pro příslušnou část církevního roku. Získal si podporu arcibiskupských konzistoří¹⁷⁸ a také budějovický biskup Jirsík (sám literárně činný) *Posvátnou kazatelnu* velmi chválil.¹⁷⁹ Koncem roku 1864 byl Kulda jmenován čestným konzistorním radou.¹⁸⁰

Náboženství se v 19. století stalo předmětem mnoha úvah nad jeho kořeny, „pravdivostí“ a úlohou ve společnosti. Společnost (zejména vyšší vrstvy) žijící v racionalizovaném světě žádala vědecká vyjádření k církevnímu učení. Výzkumy měly vést k potvrzení nebo vyvrácení dogmat. Náboženství mělo buď na rozumovém základě získat pevné místo v systému věd, nebo být vytlačeno ze společnosti.¹⁸¹ Tím bylo sáhnuto na samotnou podstatu a smysl církve a zpochybněno její místo ve světě. O to silněji působily snahy omezovat moc duchovenstva. Tlak na církev působil jednak její destabilizaci, jednak formování odporu. Duchovenstvo reagovalo na všechny útoky, ať již se jednalo o otázky věroučné nebo mocenské, a bránilo své pozice i církevní učení.¹⁸² Ani české země se těmto střetům nevyhnuly.

¹⁷⁶ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 188.

¹⁷⁷ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 119.

¹⁷⁸ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy a podací protokoly z let 1864–1870.

¹⁷⁹ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 119.

¹⁸⁰ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, fara Chlum, rok 1864, vik. č. 168.

¹⁸¹ Srov. HANUŠ, Jiří. *Historie moderní doby. Rozhovory o základních pojmech, událostech a problémech 19. století*. Brno, 2004, s. 85–87, 90, 93.

¹⁸² Srov. HANUŠ, Jiří. Moravský Bůh a jeho přívrženci na Moravě v 19. století. In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman [eds.]. *Bůh a bohové...*, s. 166.

3.2.1. Apologetické spisy

Zatímco na počátku šedesátých let se v Čechách ještě spory mezi liberály a klerikály příliš výrazně neprojevovaly, po roce 1865 již bylo patrné jasné názorové rozštěpení. Pocit ohrožení mezi klérem od konce šedesátých let výrazně sílil. Vlna liberalizace vedla i v habsburské monarchii ke stále ostřejším protiklerikálním výpadům. Antiklerikalismus byl typický zejména pro mladočechy a radikální demokraty, jejichž listem byla Svoboda vydávaná Josefem Barákem.¹⁸³ Nejvýznamnější tribunu protiklerikálních snah ale představovaly Národní listy, které i z nepatrných důvodů burcovaly proti tomu, aby si klérus v české společnosti udržel stávající pozice, či aby je dokonce ještě posiloval. Podobně vystupoval i německy psaný deník Politik.

Podnět k jednomu z prvních takových výpadů dal návrat jezuitů do Prahy roku 1866. Na stránkách Národních listů proti němu s malou znalostí věci bouřil Jan Neruda. Jezuitů se zastali např. Karel Vinařický, profesor bohosloví Antonín Skočdopole z Českých Budějovic či Václav Štulc.¹⁸⁴ Kromě článků v Časopise katolického duchovenstva vydal Vinařický i samostatnou brožuru „*Jesuité. Odpověď Národním Listům*“, v níž vyzval Národní listy k tomu, aby jeho argumenty vyvrátily nebo se omluvily. Tento spis a další, který Vinařický záhy připsal, byly konzistoří rozesílány do vikariátů a do škol. Kulda k jedné z těchto brožur poznamenal, že by bylo dobré půjčit ji zejména čtenářům Národních listů.¹⁸⁵ I na venkově měl tento list řadu odběratelů a o církevní otázky se v české veřejnosti začínal svádět boj.

Široce založený odpor proti silné moci duchovenstva v Předlitavsku se rozvinul za vlády Karla Auersperga (v letech 1867–1870), která usilovala o zrušení výsadního postavení katolické církve. Proti takové politice se ozvaly nejen hlasy jednotlivců, ale i celých zemských sněmů, např. moravského.¹⁸⁶ Apologetické spisy, které duchovenstvo proti této politice psalo, měly různou úroveň. Ve své obraně se duchovenstvo stejně jako útočící strana často odchylovalo od vědeckého nebo právního základu a přecházelo k argumentaci, která čím méně byla duchaplná, tím byla ostřejší. Duchovenstvo si tak i samo škodilo.¹⁸⁷

Apologetické spisy si jsou vzájemně dosti podobné. Nižší duchovenstvo bylo ve své činnosti vázáno poslušností vůči církevním nadřízeným a vnitřním předpisům. Církevní disciplína tak reformně smýšlející kněze omezovala ve svobodném vyjádření a tiskem vycházela zpravidla díla konzervativně

¹⁸³ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 238.

¹⁸⁴ Na Sedlčansku spor reflektoval kaplan Roškot. SOKA Příbram, Sedlčany – farní kronika 1865–1894, s. 271. URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 214. BOROVIČKA, Michael a kol. *VDZKČ. XIIa*, s. 123, 483–484.

¹⁸⁵ SOKA Příbram, fond Vikariátní úřad Sedlčany, kniha oběžných vikariátních listů 1861–1887.

¹⁸⁶ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 229–230, 236.

¹⁸⁷ Srov. HANUŠ, Jiří. Moravský Bůh a jeho přívrženci na Moravě v 19. století. In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman [eds.]. *Bůh a bohové...*, s. 166. KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 228.

laděná, jejichž autoři patřili k obhájčům tradičních církevních zvyklostí a pravomocí. Jejich práce se vyznačují fundamentálním smýšlením a ultramontánním duchem, snahou zachovat pokud možno všechny poměry ve stávající podobě, případně pozice kléru ještě posílit. Sebejistota autorů víceméně nepřipouštěla opačné názory a možnost změn. Konzervatismus byl přikázán i papežskými nařízeními, zejména encyklikou *Quanta cura* z roku 1864, kterou doprovázel *Syllabus errorum*. Sílu katolické církve oslabovaly i vnitřní spory a nejednota mezi jednotlivými duchovními, kteří se vážali na vlastní přesvědčení tak silně, že nebyli ochotni respektovat ani odlišné názory svých spolubratří.¹⁸⁸

Obrana duchovenstva proti laicizaci byla víceméně neúspěšná, konkordát byl koncem 60. let liberálními zákony postupně likvidován a oficiálně vypovězen roku 1870. Tlak liberálů vedl po vypovězení konkordátu k obnovení státní moci nad církvemi, podobně jako za vlády Josefa II. Příslušné zákony byly schváleny roku 1874.¹⁸⁹

3.2.2. *Potřeba vlastních novin*

Duchovenstvo mělo v Čechách oproti liberálům zpoždění ve vydávání vlastního listu a koncem šedesátých let tento nedostatek silně pocítilo. Uvědomilo si potřebu vydávat katolické noviny, které by se mohly opřít antiklerikálnímu náporu, a řešilo finanční stránku celé záležitosti, tj. jak nashromáždit základní kapitál, aby mohla být myšlenka realizována. Záležitost byla o to složitější, že myšlenka vznikla mezi nižším duchovenstvem, které chtělo v této věci zůstat co nejvíc nezávislé a nesvázat se např. se svatovítskou kapitulou, která stála v rámci národního hnutí (na rozdíl od vyšehradské) víceméně stranou. Na počátku roku 1869 se začala myšlenka katolických novin (zprvu časopisu) realizovat. Bylo nejprve třeba shromáždit pro list prostředky, přičemž Kulda jako obvykle v podobných případech šel příkladem a následovali jej duchovní z většiny farností.¹⁹⁰

Kulda měl o katolických novinách poměrně jasnou představu. Žádal nejen to, aby list hájil katolické učení a zájmy, ale také aby byl psán dobře srozumitelnou a ráznou češtinou a zřetelně ukazoval stávající boj „pravdy“ proti „lži“.¹⁹¹ Podle jeho názoru tak proti rétorice Národních listů měla nastoupit rétorika katolických novin obdobná té, jakou používal ve svých vlastních spisech. Zato v

¹⁸⁸ Srov. HANUŠ, Jiří. *Historie moderní doby. Rozhovory o základních pojmech, událostech a problémech 19. století*. Brno, 2004, s. 91–92.

¹⁸⁹ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 207–208. BOROVIČKA, Michael a kol. *VDZKČ. XIIa*, s. 476.

¹⁹⁰ SOKA Příbram, Vikár Sedlčany, podací protokol vikariátního úřadu, 1864–1872, rok 1869, č. 50.

¹⁹¹ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 130.

Praze nevládla v otázce listu jednota, Václav Štulc, který znal předpokládané autory, se údajně vyjádřil, že než takový list, raději žádný.¹⁹² Štulc sám měl s vydáváním katolických periodik již zkušenosti z redakce Blahověstu a listu Pozor z počátku šedesátých let.¹⁹³

V dubnu 1869 se v Praze sešla schůze iniciátorů katolických novin a krátce poté začal nový list vycházet. Jeho tvůrci mu dali jméno „Čech“ s úmyslem zdůraznit, že mezi národními a církevními zájmy nevidí rozpor. Vycházel zprvu jednou týdně, od roku 1871 jako deník. Kulda měl na jeho vzniku nemalý podíl, farář Hložek¹⁹⁴ jej nazýval otcem Čecha a vyjádřil se, že by bez Kuldy Čecha nebylo.¹⁹⁵ Postupem času ve všech diecézích vznikly také katolické tiskové spolky, pražský „*Katolický spolek tiskový*“ roku 1870.¹⁹⁶ O proslulosti Kuldy jako katolického apologety svědčí i to, že mu byl předseda spolku, kanovník Bradáč, ochoten přenechat své místo.¹⁹⁷

3.3. Faráři a farníci

Pro porozumění činnosti a postavení duchovenstva ve farnostech má zásadní význam obeznámení s místními poměry. Jako zdroje slouží matriky, kroniky, úřední spisy i soukromá korespondence. Na jejich základě se rýsují obrysy venkovské společnosti v její pestrosti, rozmanitosti povah a názorů.

3.3.1. Profil obyvatelstva

Farnosti Sedlčanska se od sebe vzájemně lišily velikostí. Nejmenší klučenická farnost neměla roku 1860 ještě ani 1000 obyvatel, zatímco největší sedlčanská byla již tehdy téměř čtyřikrát větší. Malé farnosti byly zároveň i nejchudší, neboť kostelní jmění se rozmnožovalo zejména dary místních obyvatel, obvykle věnovanými v závěti. Přední postavení mezi farníky měl patron kostela, velkostatkář, který v případě bohatých rodin držících více statků ani ve farnosti nemusel bydlet. Na

¹⁹² LA PNP, Kulda Beneš Metod, dopis Josefa Ehrenbergera Kuldovi 9. 2. 1869.

¹⁹³ MAREK, Pavel a kol. *Český politický katolicismus 1848–2005*. Brno, 2008, s. 10, 18.

¹⁹⁴ Karel Hložek (1834–1877), kněz, publicista a překladatel, kaplan na Kladně a v Praze, později farář v Kozmicích. Patřil k iniciátorům časopisu Čech.

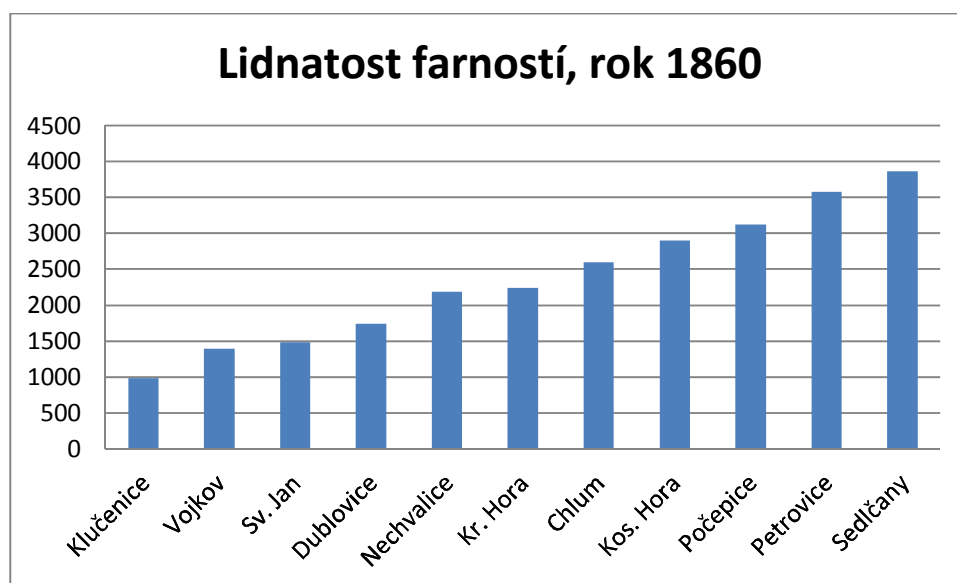
¹⁹⁵ ROUBÍK, František. Bibliografie časopisectva v Čechách z let 1863–1895. Praha, 1936, s. 33. HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 130.

¹⁹⁶ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 226.

¹⁹⁷ LA PNP, Kulda Beneš Metod, dopis Josefa Ehrenbergera Kuldovi 26. 8. 1870.

Sedlčansku, kde osm ze třinácti kostelů stálo pod patronátem roudnických Lobkowiczů,¹⁹⁸ byl patron kostela vzácnou návštěvou.¹⁹⁹

Ve farnostech bylo dále několik málo těch, kteří se svým vzděláním a rozhledem blížili knězi. Jednalo se o patronátní úředníky, učitele, v Sedlčanech také lékaře, právníky a státní úřednictvo. Většina obyvatelstva stála vůči faráři v nerovném postavení. Jeho slovo u nich mívalo velkou váhu, ale nebylo tomu tak bezpodmínečně.

Tab. 2 Farnosti sedlčanského vikariátu – lidnatost roku 1860

(Zdroj: NA, APA II, inv. č. 875, kt. 1779, vizitační zpráva ze sedlčanského vikariátu za rok 1860.)

Klíčovou a nesnadno zodpověditelnou otázkou je, jak smýšlelo většinové (zemědělské) obyvatelstvo Sedlčanska: sedláci, chalupníci, domkáři, čeledí. Jaký rozhled a představy tito lidé měli, jaké názory a snahy. Největší vliv mělo na venkovské obyvatelstvo trojí prostředí: rodinné, kostelní a školní. Zde všude probíhala výchova i vzdělávání, ale v každém prostředí specifickým způsobem. V rodině mladý člověk získával základy do celého dalšího života, zde se učil komunikovat, přejímal od rodiny první názory a vzorce chování. Do rodinného prostředí patřila i širší rodina, vzájemně se setkávající příbuzní. I kolektiv přátel vlastně často jen rozšiřoval rodinné sítě, neboť na uzavřeném Sedlčansku byl skutečně „venkov jedna rodina“.

Kostelní prostředí bylo v pořadí druhým, kde se člověk ocitl. Od svého křtu patřil k církvi a ve společenství věřících zpravidla zůstával celý život. Kostelní prostředí posilovalo tradice a tradiční

¹⁹⁸ NA, APA II, inv. č. 875–876, kt. 1779, 1782, vizitační zprávy ze sedlčanského vikariátu za roky 1860, 1861.

¹⁹⁹ Sedlčany – farní kronika 1865–1894, s. 267.

vnímání světa. Třetím prostředím byla škola, která poskytovala jednak předávání gramotnosti, jednak působila i unifikačně.

Třebaže Sedlčansko patřilo k uzavřenějším a tradičnějším oblastem, docházely i sem zprávy o dění v Praze, ve Vídni a na jiných místech. Hlavním prostředkem k tomu byly noviny a zprávy od těch, kteří z nějakého důvodu cestovali dále, než bylo obvyklé. Nelze opomíjet také fakt, že většina mužů prošla buď vojenskou službou, nebo tovaryšským vandrem. Navíc v šedesátých letech rostlo vystěhovalectví ze sedlčanského okresu. Občas se místní lidé náhodně setkali i daleko od domova.²⁰⁰

Obyvatelstvo sedlčanského vikariátu nebylo příliš movité a mělo nezřídka i nouzi. Kosohorský farář Páchl psal v lednu 1866 Kuldovi: „*Lid náš má takovou bídu, že už i mnozí rolníci potřebné obilí kupovati musí; ba jak doslýchám, někteří i peřiny prodávají, aby kryli běžné vydání, takže jsem sám sbírku po náš chrám Páně velepotřebnou letos odložití přinucen byl.*“²⁰¹ Na sbírky, které se v kostelech často konaly za různými účely, přispívalo obyvatelstvo různě. Vybíralo-li se např. na opravu kostela, pak byly výsledky vcelku dobré. Na jiné účely, zejména šly-li peníze mimo farnost, se již nedalo počítat s jistým výsledkem a obvykle záleželo na účelu a na farnosti, kde se vybíralo. V klučenické farnosti měli duchovní se sbírkami dlouhodobě problémy a zdejší farníci nebyli zvyklí příliš přispívat. Jak situaci vystihl místní administrátor Jan Sachar: „*osadníci moji nechápají těch věcí, kde nějaký krejcar položití mají za obět.*“²⁰² V takových případech se ani snaha duchovního přesvědčit farníky nesetkávala s úspěchem.

3.3.2. Vztahy mezi kleriky a laiky

Vztahy mezi farníky a duchovní správou lze jen těžko postihnout obecně. Odvíjely se rozdílně podle lidských povah a skutků a i oblíbení faráři mívali ve své farnosti někoho, s kým si nerozuměli. Pro hlubší poznání vztahů obvykle není dostatek materiálu, a tak lze jen na základě některých zápisů v kronikách a podle (celkem vzácných) úředních spisů či korespondence k tomuto tématu částečně nastínit běžný život ve farnostech, do něhož patřil i vztah k duchovním pastýřům.

Obyvatelstvo Sedlčanska, takřka stoprocentně katolické, bylo na první pohled z náboženského hlediska vzorné. Pokud konzistoř zjišťovala návštěvnost bohoslužeb, hlásili místní duchovní víceméně

²⁰⁰ Tak se při válce s Dánskem roku 1864 například stalo, že na frontě bojoval a byl raněn i jeden voják ze Sedlčan a v Holštýnsku jej ošetřovala milosrdná sestra – Češka z Jesenice u Sedlčan. SOKA Příbram, Sedlčany – farní kronika 1820–1864 („*Liber sedlčanensium memorabilium I.*“), s. 255.

²⁰¹ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy, rok 1862, vik. č. 27.

²⁰² SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy, rok 1862, vik. č. 15.

plnou účast.²⁰³ Ke konfliktům (o nichž se konzistoř často nic nedozvěděla) docházelo především z morálních důvodů, přičemž na vině mohla být jak duchovní, tak světská strana. Kněz, který intenzivně usiloval o to, aby se lidé v jeho farnosti chovali slušně a podle zákonů, se mohl snadno dostat do sporu s někým ze svých farníků. V každé farnosti se našli lidé, kteří nežili ani z pohledu svých sousedů příliš počestně, a zde existovalo vydatné podhoubí pro spory s okolím. Farář obvykle do konfliktních situací vstupoval dobrovolně se snahou přivést své farníky „na správnou cestu“. Leckdy si tím vysloužil problémy.

Jeden z takových konfliktů se odehrál v dublovické farnosti roku 1866. Farář Pomajzl se dozvěděl, že několik starších hochů, kteří již vyšli školu, chodí pytláčit do polí a chytá tam křepelky a zajíce. To by faráři ještě nevadilo tolik jako fakt, že si k tomu brali na pomoc mladší školáky, aby jim chodili nadhánět. Začal tedy při svých vycházkách do polí dávat pozor, až se mu podařilo pytláčí mládež potkat. Dva starší hochy osobně potrestal a dal jim několik ran přes záda. Na celém případu je nejzajímavější, jaké následovalo pokračování a jak farář posléze vysvětloval případ Kuldovi. Rodiče bitých kluků totiž faráře žalovali a ten se obhajoval svým dobrým úmyslem dát zejména příklad školním dětem, které potrestání viděly. Kuldovi se také rozepsal o tom, z jakých rodin dotyční pocházeli a co byli zač. Zde je patrná averze vůči celé rodině, se kterou zjevně farář nevycházel nejlépe. Jeden z pytláků byl nemanželským synem rodičů, kteří se později vzali, ale otec oficiálně (do matriky) syna neprohlásil za svého. Pomajzl v podstatě objasňoval, že budili již dříve pohoršení, a od syna z takové rodiny nelze čekat dobré vychování. *„Již co školák provozoval hoch tento hříšné toto řemeslo; více ale. když ze školy všední vyšel. Jak se dá katalogem o návštěvě školy nedělní dokázati, málo ji navštěvoval, chodil zatím po polích, líčil a chytal koroptve.“*²⁰⁴ Druhého hochu zase jeho otec omlouval a snažil se faráře přesvědčit, že jeho syn je nevinný. U obou farář připomínal jejich špatnou docházku do školy a ne právě příkladné vychování.

Z druhé strany budili pohoršení i někteří duchovní. Na vině bývala buď jejich lakota, nebo špatné sebeovládání. V Klučenicích došly věci roku 1860 tak daleko, že na místního duchovního správce, křížovníka Josefa Dvořáka přišla z obce k vikári rozsáhlá žaloba pro odbývání kněžských povinností a nemravný život. Bylo v ní uvedeno sedm žen, s nimiž se měl dopustit smilstva, přičemž se ze vztahů mělo narodit několik dětí. V pozadí stál spor s jedním z farníků, jenž byl údajně v té době rovněž přistižen při cizoložství. Dvořák pak na vlastní žádost z Klučenic odešel na odpočinek do

²⁰³ NA, APA II, inv. č. 875, kt. 1779, vizitační zpráva ze sedlčanského vikariátu za rok 1860.

²⁰⁴ SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, fara Dublovice, rok 1866, vik. č. 233, přepis faráře Františka Pomajzla sedlčanskému vikariátnímu úřadu, 16. 11. 1866.

Prahy.²⁰⁵ Velké problémy měl i Augustin Tausenau ve Vojkově se svou prchlivou povahou. Jeho hospodyně si na něj stěžovala pro jeho agresivitu: „[...] častokrát mě zbil, že jsem pod jedinou modřinou ostala, zacházel se mnou jako nějaký tyran a říkával, že je mu to jedno, ať mě třeba zabí, ať jeho hned druhý den oběšejí, uzamknul celý dům a nakládal se mnou dle jeho libosti, honil se za mnou po hřbitově, bylo mu to jedno, třeba na veřejnosti mě trýznit“.²⁰⁶ Jiný farník si na něj stěžoval, že mu odmítl pohřbít dítě přivezené na hřbitov, když se nedohodli o zaplacení štoly.²⁰⁷

Vztahy některých duchovních vůči farníkům se také zhoršily roku 1860, když se výzvy k podpoře papeže Pia IX setkaly u obyvatelstva s minimální podporou a jízlivými komentáři. Odepření podpisů si nejedni duchovní vykládali jako nedůvěru ke katolickému duchovenstvu.²⁰⁸ Dublovický administrátor Jan Křtitel Roškot k tomu poznamenal, že by na tuto událost neměl žádný duchovní otec zapomínat a považoval ji za důležitý projev smýšlení obyvatel. „Ukázalo se patrně, mnoho-li si zakládati může katolické duchovenstvo na českém sobě svěřeném lidu, a jak na nejvýše zapotřebí jest, aby se v našem českém lidu budovalo a rozněcovalo církevní smýšlení.“²⁰⁹ Stejný názor měla i řada jeho kolegů. Tito klerici také podrobně analyzovali příčiny, které vedly farníky k negativnímu postoji. Uvědomovali si, že se jedná o více důvodů a v pozadí často stojí špatné porozumění farníků, kteří se cítili ohroženi zneužitím svého podpisu. Další část se snažila duchovenstvu záměrně uškodit. Roškot dublovické farníky víceméně omlouval jako málo vzdělané a nedůvěřivé.²¹⁰

Svým způsobem výjimečné bývaly vztahy duchovenstva a učitelstva. Pohybovaly se od harmonické spolupráce až po otevřené nepřátelství. Velmi problematický byl např. vztah B. M. Kuldy a chlumského učitele Semanského. V jedné obci se setkaly dvě výrazné, čínorodé osobnosti, proslulé po celém okrese i mimo něj. Kulda i Semanský byli literárně činní, psali do pražských periodik,²¹¹ oba měli pedagogické ambice i zkušenosti. Povahou byli oba pevní a neústupní, takže jejich spory postupně eskalovaly. Semanský byl navíc prostořeký a vysloužil si svými urážkami několik žalob. Roku 1869 se dopustil pytláctví na polích a urazil nalžovického velkostatkáře, barona Scharffenstein-Pfeilla, za což byl žalován u konzistoře a žádáno jeho sesazení. Jako učitel si přitom počínal obratně a již od roku 1866 měl titul vzorného učitele.²¹²

²⁰⁵ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy, rok 1860, vik. č. 58, 91, 95, 210.

²⁰⁶ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy, rok 1864, vik. č. 89,

²⁰⁷ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, podací protokol vikariátního úřadu, 1864–1872, rok 1865, č. 15.

²⁰⁸ SOKA Příbram, Dublovice – farní kronika, s. 42–45.

²⁰⁹ SOKA Příbram, Dublovice – farní kronika, s. 45

²¹⁰ SOKA Příbram, Dublovice – farní kronika, s. 45

²¹¹ Oba např. psali do časopisu Škola a život.

²¹² LA PNP, Kulda Beneš Metod, zápisníky B. M. Kuldy z let 1865–1889. SOKA Příbram, Chlum – školní kronika 1862–1895, s. 30.

Specifické byly i vztahy mezi duchovními a patrony kostelů, respektive rodinami velkostatkářů. Vůči nim nebyl farář nadřazen, v případě Lobkowiczů, kteří měli patronátní právo nad většinou vikariátních kostelů, pak nebylo pochyb, kdo se nachází na společenském žebříčku výše. Často se stávalo, že se farář doprošoval o příspěví na kostel, a to nezřídka se slabým výsledkem.²¹³ Vztahy většiny duchovních k patronům a zejména patronátním úřadům byly tímto poznamenány. V celém vikariátu panovaly v tomto směru patrně nejlepší poměry v Kosově Hoře a v Radíči. Kosohorskému kostelu rodina Mladotů ze Solopysk často přispívala, ale i zde se občas projevil rozpory.²¹⁴ Na vynikající úrovni byly vztahy mezi Kuldou a radičským velkostatkářem Františkem Pistlem ml.²¹⁵

3.3.3. Osvěta

Pozdější životopisci oceňovali na duchovních devatenáctého století nejčastěji vlastenecké a osvětové působení, přičemž vlastní kněžské činnosti se věnovali méně. Kněze chválili za čtenářské spolky, zpřístupňování literatury, za to, že pořádali pro své farníky vzdělávací besedy, informovali je o nových metodách v zemědělství, věnovali se ovocnářství a včelařství, podporovali školy, snažili se bojovat proti alkoholismu apod.²¹⁶ Tuto činnost lze u mnoha duchovních vskutku nalézt, pro ně samotné ale byla patrně rovnocenná či podřízená činnosti spirituální. Byla součástí jejich pastorační praxe stejně tak jako udílení svátostí či kázání.

Na Sedlčansku působila v šedesátých letech řada vzdělaných kněží, kteří rozšiřovali své knihovny a byli nezřídka i literárně činní.²¹⁷ Někteří z nich usilovali také o hlubší vzdělání svých farníků. Kulda patřil k propagátorům knihoven a několik jich založil již na Moravě.²¹⁸ Hned po svém příchodu na Chlum začal po farnosti půjčovat knihy ze své osobní knihovny a za nedlouho založil knihovnu farní. Počet svazků rozmnožoval jejím přihlášením do Dědictví svatojánského, cyrilometodějského a maličkých.²¹⁹ Kulda byl průkopníkem farních knihoven a navrhl jejich zřizování plošně pro všechny farnosti arcidiecéze. V rámci svého vikariátu také úspěšně propagoval činnost

²¹³ Např. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy, rok 1861, vik. č. 78.

²¹⁴ SOKA Příbram, Kosova Hora – farní kronika, s. 30, 33, 37–41, 44, 46.

²¹⁵ Z dochované korespondence je známo, že Pistl např. o Vánocích roku 1864 zaslal faráři k svátkům pár zajíců a nějaké ovoce, k tomu Kuldovi, Černickému a kuchařce tři šálky na kávu jako přátelskou upomínku. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Chlum – školství 1833–1869“, škola Radíč, rok 1864, dopis Františka Pistla ml. Kuldovi, 24. 12. 1864.

²¹⁶ RAK, Jiří. Dělníci na vinici Páně nebo na roli národní? In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman [eds.]. *Bůh a bohové...*, s. 129–130.

²¹⁷ Kačerovský, Keil, Kulda, Pavla, Roškot aj.

²¹⁸ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 63.

²¹⁹ LA PNP, Kulda Beneš Metod, autobiografie B. M. Kuldy do roku 1874.

zmíněných dědictví a v době jeho vikářování se do nich přihlásila řada místních kleriků. Pokud do roku 1860 byli členy těchto organizací jen někteří nemnozí kněží vikariátu, pak za Kuldova působení se stal vikariát v tomto směru vzorným a předčil mnohé jiné. Kulda se stal úspěšným propagátorem. Mezi vikariátním klérem rozšířil myšlenku dědictví cyrilometodějského a později i svatoprokopského, které vydávalo vědecké spisy pro kněze. (nově založeného roku 1861).²²⁰

Část svého osvětového působení konali duchovní ze své vlastní vůle, část z nařízení církevních a státních úřadů – zejména v oblasti školství a zdravotnictví. Spolupůsobili např. při plošném očkování a do konce šedesátých let kontrolovali školy. Z vlastní iniciativy se někteří z nich snažili rozšířit obzory svých farníků, a to zejména četbou. Kulda patřil k těm, kteří pro venkovské obyvatelstvo pořádali i přednášky.²²¹

3.4 Církevní ghetto?

Odklon společnosti od katolického křesťanství projevující se v Čechách výrazně od 2. poloviny 19. století je předmětem úvah a výzkumů již delší dobu. Měl sice částečně své obdoby v západní Evropě, ale český případ byl poněkud specifický. Dechristianizaci v Evropě urychlovalo okouzlení pokrokem, kdy náboženství (a zejména katolické) bylo nahlíženo jako zastaralé a zpátečnické.²²² Klérus sám k tomuto chápání výrazně přispíval svojí strnulostí na pozicích vybudovaných tridentským koncilem a svým trváním na pravomocích, které církev měla. Proti progresivnímu vývoji, který žádali liberálové, stavěl neměnné hodnoty i tam, kde se nejednalo o záležitosti věrouky. V české společnosti nebyl veden boj v první řadě proti náboženství, ale proti církevním strukturám a silnému postavení duchovenstva. Ve vnímání mnoha lidí ale tyto pojmy splývaly. Hlasy některých duchovních, kteří se proti tomuto směřování podstatného a nepodstatného ozvali a žádali reformy, byly oslyšeny.

Historikové i sociologové hledající příčiny pozdějšího českého ateismu ve 20. století se právem obrací hluboko do století devatenáctého. Církevní historik Jaroslav Kadlec napsal, že většina českých kněží tehdy neměla dostatečné filosofické a teologické vzdělání k tomu, aby se mohla vypořádat s nepřátelskými proudy a navíc byl jejich duchovní život poměrně povrchní, takže sami šli málo

²²⁰ *Catalogus venerabilis cleri...*, ročníky 1853–1870. KETTNER, Jiří. *Dějiny pražské arcidiecéze v datech*. Praha, 1993, s. 114. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy, rok 1862, vik. č. 51; rok 1863, seznam členů svatoprokopského dědictví, 20. 11. 1863

²²¹ SOKA Příbram, fond Vikariátní úřad Sedlčany, kniha oběžných vikariátních listů 1861–1887.

²²² Srov. HANUŠ, Jiří. *Historie moderní doby. Rozhovory o základních pojmech, událostech a problémech 19. století*. Brno, 2004, s. 89.

příkladem. Ve výsledku se pak jedna část duchovenstva stávala odbojně liberální a dostávala se do konfliktu s církevní disciplínou, druhá setrvala na konzervativních pozicích, čímž se uzavírala do „katolického ghetta“.²²³

Martin C. Putna rozlišuje pro 19. století z hlediska religiozity tři období. První trvající zhruba do roku 1850 se dle jeho názoru vyznačuje tím, že křesťanství sice již není ústřední životní hodnotou, ale je obecně přijímanou součástí života. V druhém období trvajícím do konce osmdesátých let je křesťanství (zejména katolictví) vytlačováno na okraj společnosti, do „katolického ghetta“. Katolíci se stávají bojovnou, ale kulturně druhořadou menšinou.²²⁴ Tyto teze celkem výstižně charakterizují proměnu liberalizující se české společnosti, ale mají platnost pouze pro některé vrstvy obyvatelstva a největší česká města. Pro silně tradiční Sedlčansko toto dělení neplatí. K výraznějším náboženským sporům zde došlo až po roce 1918 a i poté si oblast zachovala výrazně katolický ráz. Ještě roku 1948 byl sedlčanský vikariát nejkatoličtější z celé pražské arcidiecéze.²²⁵ Český venkov v této „nezbožné době“,²²⁶ jak Putna nazývá 2. polovinu 19. století, byl stále velmi zbožný, zvláště v některých oblastech. Sedlčansko nebylo tak docela výjimkou. Výzkum religiozity ale nelze opírat pouze o statistické přehledy a pro závěry s trvalejší platností by bylo nejprve nutné prozkoumat vývoj na území různých českých vikariátů, nejlépe v delším časovém horizontu.

Přirovnání o katolickém ghettu, které někteří autoři používají, je průměrem, který může celou otázku nejen osvětlit, ale při neopatrném používání i zatemnit. Jak je patrné, o katolickém ghettu hovoří více autorů, z nichž každý rozumí tomuto sousloví poněkud jinak. Kadlec vidí v katolickém ghettu kněze, kteří lpěli na církevních zvyklostech a předpisech natolik, že se kvůli svému silnému konzervatismu a nedostačujícímu vzdělání nebyli schopni vyrovnat protináboženským proudům.²²⁷ Takoví duchovní pak kolem sebe vytvářeli ghetto, jejich „konzervativní zbožnost“²²⁸ byla nedostatečným povzbuzením pro věřící a křesťanský život se zde projevoval z velké části formalitami. Kadlecovo pojetí je promyšlené a lze je vzít za základ dalších úvah.

Petr Pabian polemizuje s výrazem katolické ghetto a s myšlenkou, že ta část společnosti, která zůstala věrná katolicismu se z aktivní účasti na národním dění stáhla do paralelního světa – ghetta.

²²³ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 224.

²²⁴ PUTNA, Martin C. Religiozita v 19. století: Zbožnost nezbožných. In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman [eds.]. *Bůh a bohové...*, s. 9.

²²⁵ KORONTHÁLY, Vladimír. *Správa pražské arcidiecéze v letech 1913–2006 ve světle katalogů kléru*. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta. Praha, 2008, s. 81.

²²⁶ PUTNA, Martin C. Religiozita v 19. století: Zbožnost nezbožných. In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman [eds.]. *Bůh a bohové...*, s. 10.

²²⁷ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 224.

²²⁸ Kadlec se patrně snaží vyjádřit zhruba v duchu: Litera zabíjí, duch oživuje.

Namítá naproti tomu, že katolicismus byl i nadále alespoň částí (možná větší částí) české společnosti vnímán jako integrální součást národní identity.²²⁹ Na Sedlčansku tomu tak jistě bylo.

²²⁹ PABIAN, Petr. Katolické ghetto, nebo katolický národ? České katolické vlastenectví na konci 19. století. In: *Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny*, 2005, č. 1–2, s. 93.

4. Církev a škola

České moderní školství se zformovalo v úzké souvislosti s národní emancipací v druhé polovině 19. století. Nové možnosti přinesl zejména rozvoj územní samosprávy ve spojení s myšlenkovým klimatem, který byl růstu škol nakloněn. Zásadní roli zde také hrály finanční prostředky a ochota věnovat je na nejisté cíle, které byly jen částí společnosti vnímány coby dobrá investice do budoucnosti.

Šedesátá léta jsou na Sedlčansku spojena se jménem Beneše Metoda Kuldy, který v letech 1860–1870 zastával úřad sedlčanského vikáře. Zároveň se v Čechách jedná o dobu obnovení ústavnosti a rozšíření samosprávy. Konečně roky 1868 a 1869 jsou také přelomem v dějinách školství, kdy došlo k odsouhlasení a uskutečnění Hasnerových reforem, čímž školy přestaly podléhat církevní správě. V české společnosti se jednalo o dobu velkých přeměn, které se nemohly zcela vyhnout ani tradičním oblastem typu Sedlčanska. Také zdejší společnost stála na prahu mezi tradičním a moderním světem, přičemž právě školy byly jedním z ukazatelů, jak rychle zdejší lidé tento práh překračují a chtějí-li jej vůbec překročit.

Beneš Metod Kulda patřil mezi literárně činné kněze a měl také bohaté pedagogické zkušenosti. Právě v šedesátých letech, kdy se rozhodovalo o dalším vztahu školství a církve, považoval za potřebné vyjádřit se k těmto otázkám obšírněji. Roku 1868 vydal spis *Škola a církev*, v němž shrnul své názory. Rozbor tohoto díla ukazuje nejen myšlenkový svět českého duchovenstva, ale v konfrontaci s poměry Kuldova vikariátu také umožňuje srovnat vize a skutečný stav českého školství v 60. letech 19. století.

4.1 Školská správa na Sedlčansku r. 1860

Podle starého krajského zřízení patřily Sedlčany s okolím do nejmenšího z českých krajů, kraje vltavského, a to až do roku 1714, kdy sloučením vltavského a podbrdského kraje vznikl kraj berounský.²³⁰ Sedlčany do té doby plnily některé funkce krajského města. Zde existovala i nejstarší doložená škola budoucího sedlčanského politického okresu, připomínaná prvně roku 1352. Vyučovali na ní zpravidla bakaláři pražské univerzity. Existence jiných škol v okolí (Kosova Hora, Krásná Hora)

²³⁰ *Ottův slovník naučný. XXII. díl.* Praha, 1904, s. 752. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost.* Praha, 2007, s. 134.

není pro předbělohorské období doložena. Teprve v 17. století se podstatně rozšířila síť farních škol. V rámci budoucího sedlčanského vikariátu stály tehdy patrně školy v Dublovicích, na Chlumu, v Kosově Hoře, Krásné Hoře, Počepicích, Petrovicích a Nechvalicích, farní ráz dostala i stará škola sedlčanská. V 18. století přibýly školy v Klučenicích a Sv. Janu, v 1. polovině 19. století v Radíči, Vojkově, Zvíroticích a Ratiboři.²³¹ Když roku 1852 zřídil kardinál Schwarzenberg sedlčanský vikariát oddělením 11 beneficií od vikariátu votického (Dublovice, Chlum, Klučenice, Kosova Hora, Krásná Hora, Nechvalice, Petrovice, Počepice, Sedlčany, Skřýšov a Vojkov), stály na těchto jedenácti místech již všude farní školy, V dublovické, chlumské a petrovické farnosti bylo po dvou školách, přičemž druhá škola byla školou filiální (Dublovice a Zvírotice,²³² Chlum a Radíč, Petrovice a Ratibor).

Rozdělení na školy farní a filiální (případně klášterní, katedrální apod.) vychází ze středověkého pojetí, kdy byly školy zcela přirozeně pokládány za ecclesiasticum a měly své označení podle místa, při němž se nacházely. Kromě církevních představitelů měla později pravomoc nad školami i vrchnost, učitel k výuce potřeboval vrchnostenské i církevní svolení. Náklady na školy a učitele nesla vrchnost společně s poddanými (později tzv. školní obcí). Od tereziánských dob začalo být školství v habsburské monarchii vnímáno jako politicum a stalo se také záležitostí státní. Církevní dozor nad školami tím ale nebyl zrušen. Školskou reformou zavedla Marie Terezie r. 1774 druhý typ dělení škol pro základní vzdělání: školy triviální, hlavní a normální. (Na Sedlčansku byla hlavní škola jen v Sedlčanech a tento status získala až roku 1860.)²³³ Úpravami v letech 1804–1806 (které shrnulo tzv. Školské politické zřízení neboli Schulkodex)²³⁴ byl posílen církevní dohled. Školy zůstaly pod pravomocí místních duchovních správců (ti řešili prosby a stížnosti), dozor v druhé instanci vykonávali vikáři s titulem okresních školdozorců. Třetí instancí byl krajský, později okresní úřad (pro záležitosti stavební a platové) a konzistoř (pro věci vyučovací a disciplinární). Výše rozhodovalo gubernium (později místodržitelství) a nejvyšší instancí bylo ministerstvo kultu a vyučování (od r. 1848). Tak se během času rozvinula dvojí správa nad školami: církevní a státní, k čemuž přistupovaly ještě pravomoci a povinnosti patronátní a obecní.²³⁵

²³¹ HABART, Čeněk. *Sedlčansko, Sedlecko a Voticko. Díl III.* Sedlčany, 1995, s. 46, 62–63, 158.

²³² Zvírotická škola byla zprvu tzv. pomocnickou stanicí. Jednalo se o takové školy, kde byla pouze učebna a pokoj vyučujícího. Státní okresní archiv Příbram (dále SOKA Příbram), Vikariátní úřad Sedlčany (dále VikÚ Sedlčany), kt. „Fara Dublovice – školství 1804–1868“.

²³³ HABART, Čeněk. *Sedlčansko... Díl III.*, s. 179. Jednalo se o tzv. farní hlavní školu, které se lišily od vlastních hlavních škol tím, že neměly katechetu speciálně jen pro školu. ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů. Díl I., r. 1848–1913.* Praha, 1918, s. 72.

²³⁴ *Politische Verfassung der deutschen Schulen in den k., auch k. k. deutschen Erbstaaten.* Vídeň, 1806.

²³⁵ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 2, 104–105, 130, 140–141, 166–167, 198, 223. STRÁNÍKOVÁ, Jana [ed.]. *Kopidlenská farnost v historických dokumentech. Autorská monografie studentských prací.* Pardubice, 2012, s. 94.

FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského od nejstarších dob až po rok 1848.* Telč, 1911 (?), s. 117, 154–157.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy...*, s. 249.

Školní patronát byl zaveden za Josefa II., kdy se obdobně jako v případě kostelů stala patrony škol zpravidla místní vrchnost. Rodiče žáků (respektive školní obec skládající se ze všech přiškolených míst) měli ke škole různé povinnosti, ale jen minimum práv. Škola byla obvykle pro obec značným břemenem a při zrušení poddanství se některé obce pokusily přestat platit povinné příspěvky. Podobně se zachovali i patronové škol, tehdejší ministerstvo veřejného vyučování ale prohlásilo, že zrušením poddanství se závazky patronů a obcí neruší. Ministerské výnosy z let 1848 a 1851 potvrdily, že škola je obecním ústavem a uhrazování nákladů na ni je obecní záležitostí. Na technický stav budov dožíral při každé škole místní školní dohlížitel pocházející vždy z řad sousedů. Obec a patron společně nesli náklady na školu, reálně se spolupodíleli např. na dovozu palivového dřeva a stavebních úpravách.²³⁶ Celý systém doznal zásadních změn až v šedesátých letech 19. století.

4.2 Složení vikariátního učitelstva

Roku 1860 byl sedlčanským vikářem a okresním školdozorcem ustanoven Beneš Metod Kulda. Stal se tak bezprostředním nadřízeným duchovenstva i učitelstva svého obvodu. Obě tyto skupiny měly v místní společnosti specifické, prestižní postavení. Nejednalo se o skupiny homogenní, jejich vnitřní složení bylo pestré a sociální skladbě odpovídaly i rozdíly v názorech.

Na počátku 60. let 19. století stálo v sedlčanském vikariátu čtrnáct katolických škol.²³⁷ K nim přibyla r. 1863 ještě škola patnáctá, zřízená v Obděnicích.²³⁸ Od toho okamžiku měl vikariát jedenáct farních a čtyři filiální školy. Každá triviální škola měla svého učitele, bylo-li více tříd, pak také podučitele. Hlavní škola v Sedlčanech měla více učitelů i podučitelů. V případě, že některý učitel nemohl delší čas ze zdravotních důvodů vyučovat, nastupoval na jeho místo provizor.²³⁹ Svojí skladbou vykazovali učitelé podobné rysy jako klérus. Také učitelstvo se v 19. století vyznačovalo velkou mobilitou, srovnatelnou s pohybem duchovenstva. Na patnácti vikariátních školách se v 60.

²³⁶ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského od nejstarších dob...* s. 120. SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, školní tabulky z jednotlivých škol. ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 223. ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 42, 67, 70–71.

²³⁷ V Kosově Hoře stála ještě škola židovská, povolená místodržitelstvím r. 1859. SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Kosova Hora – školství 1812–1869“.

²³⁸ HABART, Čeněk. *Sedlčansko... Díl III.*, s. 63.

²³⁹ K takové situaci došlo v Radíči v letech 1862–1865.

letech vystřídalo kolem padesáti vyučujících.²⁴⁰ Časté změny i zde limitovaly pedagogické výsledky a možnosti spolupráce mezi učitelstvem, duchovními, patronátními úředníky, rodiči a žáky.

Učitelé na Sedlčansku, stejně jako duchovní, pocházeli z českých rodin, na rozdíl od nich se ale v nadpoloviční většině na území sedlčanského nebo některého z okolních vikariátů již narodili. Znali tudíž od dětství místní poměry a zvyky, což jim mohlo usnadnit spolupráci s rodiči a žáky. Společenským původem byli na stejné úrovni jako vikariátní duchovní. Narodili se mnohdy do učitelské nebo selské rodiny,²⁴¹ nebylo výjimkou, že ze stejných rodin pocházeli učitelé i faráři.²⁴² Společenské postavení učitelů ale zdaleka nedosahovalo farářské prestiže. Duchovní měli hlubší vzdělání, lepší hospodářské zázemí i kontakty s někdejší vrchností a ve své farnosti se až na výjimky tradičně těšili podpoře a úctě. Naproti tomu učitelé žili často ve hmotné nouzi a byli vnímáni někdy i jako nežádoucí osoby, kterým rodiče museli za výuku platit státem nařízené peníze.

Stát se učitelem vyžadovalo nejprve projít učitelským kurzem. Na závěr kurzu byl studující přezkoušen a dle výsledku získal vysvědčení způsobilosti pro učitelství či podučitelství. Podučitel se po roční praxi mohl přihlásit k učitelské zkoušce.²⁴³ Tato způsobilost byla teprve prvním krokem, uchazeč o učitelské místo dále potřeboval potvrzení několika stran. K dosažení místa bylo nejprve žádoucí mít důvěru toho, kdo měl ke škole prezentační právo (zpravidla patrona školy), ten učitele navrhoval k vyššímu schválení. Na Sedlčansku se počátkem 60. let všude jednalo o bývalou vrchnost. Prezentující ohlásil vikáři, že užil svého práva, prezentovaný uchazeč napsal žádost a předložil vikáři prezentační listinu se svým vysvědčením způsobilosti. Vikář učitele přezkoušel, a pokud učitel obstál, byla konzistoř požádána o potvrzení. Ta následně vyhotovila ustanovující dekret, který vikář doručil učiteli. Podučitele si mohl učitel vybrat sám, ale potřeboval opět vikářův souhlas.²⁴⁴ Od roku 1864 přecházelo patronátní právo na obce, které ze svého středu volily školní výbor. Ten pak vybíral (prezentoval) učitele i podučitele, ale vyšší schválení zůstávala stejná.²⁴⁵ Nadřízená pozice duchovní správy tak byla až do konce 60. let zcela zřetelná a každý vyučující ji pocítil dříve, než vůbec dostal první místo.

²⁴⁰ Školy na Sedlčansku popsal Č. Habart v knize *Sedlčansko, Sedlecko a Voticko, Díl III.*, kde jsou také dílčí soupisy vyučujících.

²⁴¹ Výzkum na základě matričních zápisů.

²⁴² Příkladem je např. rodina Roytova z Chlumu. V 2. polovině 18. století zde učil Jakub Royt, poté jeho syn František. Dva z jeho synů se stali duchovními, přičemž oba sloužili na chlumské faře. Jejich synovec byl později školním inspektorem a jeho bratr starostou v Nalžovicích. HABART, Čeněk. *Sedlčansko... Díl III.*, s. 97.

²⁴³ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 69.

²⁴⁴ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 160, 220–221.

²⁴⁵ SOKA Příbram, Počepice – školní kronika 1840–1899, s. 18.

4.3 Hospodářská situace ve školství

4.3.1 Stav školy

Stav venkovských škol byl hluboko do 19. století na mnoha místech v Čechách bídny.²⁴⁶ Školy byly jednak přeplněny žáky, jednak se často nacházely v polorozpadlém stavu. Okresní úřady se sice v 50. i 60. letech snažily tuto situaci řešit, opravy se ale děly velmi zvolna. Na Sedlčansku bývaly školy přízemní, dřevěné,²⁴⁷ a jejich tehdejší stav názorně dokládá několik příkladů: V Kamýku nad Vltavou, hned za hranicí vikariátu, se roku 1853 zřítíl strop přímo během vyučování,²⁴⁸ krásnohorská škola zase až do roku 1855 sloužila za chrám, neboť starý kostel v Krásné Hoře se roku 1839 sesul. V jedné místnosti se vyučovalo, v druhé se konaly bohoslužby.²⁴⁹ Na vině tohoto stavu byl obecný nedostatek peněz mezi venkovany a nezájem patronů. Samotní duchovní, jak je patrné, nemohli v tomto směru příliš pomoci, neboť nouze byla všeobecná a i kostely a fary potřebovaly řadu oprav.

V šedesátých letech nebyly poměry na školách o mnoho lepší než v letech padesátých. Vojkovská škola hrozila již od čtyřicátých let zřícením. V lednu 1856 zde krajská úřední komise rozhodla, že vyučování má být pro hrozící nebezpečí z hodiny na hodinu přeloženo do jiné budovy. V obci se ale nenašel nikdo, kdo by pro školu místo pronajal. Nejprve se sice jeden soused nabídl, že by k tomu byl ochoten, druhý den ale za vojkovským expozitou Preisslerem přišel s tím, že po důkladném zvážení a poradě s manželkou svůj názor změnil. Protože jiné místo nebylo, navrhl expozita okresnímu úřadu, aby škola byla opravena. Uplynulo osm měsíců a Preissler psal vikáři, že se dosud nic nepodniklo, a tak, aby předešel neštěstí, nechal školu zavřít. Protože ani poté se náhradní místo nenašlo, dal na několika místech podepřít strop a ve světnici se dále učilo téměř 200 dětí. Trvalo nakonec ještě řadu let, než se situace vyřešila. Nakonec byla ve Vojkově postavena nová budova za 7840 zl., dokončená roku 1862.²⁵⁰ Jak tou dobou některé staré školy na Sedlčansku a Voticku vypadaly, je patrné z popisu školy v Martinicích: „[...] *toto stavení tak sešlo, že se jednoho dne zřítily dva trámy v učebně, na štěstí, když děti odešly, shnilé stěny vypadávaly a otvory těmi hoši prolézali a drůbež do třídy za vyučování nahlížela* [...]“.²⁵¹

Podobným tempem postupovaly opravy škol i na jiných místech, třebaže často hrozilo nebezpečí, že škola děti zasype. V roce 1862 spadl po vyučování strop školy v Počepicích. Zde již

²⁴⁶ Srov. ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 103–104.

²⁴⁷ SOKA Příbram, Počepice – školní kronika 1840–1899, s. 18.

²⁴⁸ HABART, Čeněk. *Sedlčansko... Díl III.*, s. 124.

²⁴⁹ HABART, Čeněk. *Sedlčansko... Díl III.*, s. 92.

²⁵⁰ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Vojkov – školství 1820–1869“, roky 1856–1858, školní tabulky r. 1865.

²⁵¹ Nová škola byla postavena rovněž r. 1862. HABART, Čeněk. *Sedlčansko... Díl III.*, s. 127.

rodiče nehodlali takový stav trpět a nová škola vyrostla během dvou let, hrazená z přírážek k přímým daním.²⁵² Počepická škola vůbec mezi tehdejšími obcemi vikariátu vyniká. Bylo tomu tak zejména díky aktivitě místního děkana Antonína Kačerovského, učitele Antonína Černického a podučitele Vojtěcha Trachty. Činnost tří jmenovaných počepickou školu velmi pozvedla a pravděpodobně jejich zásluhou došlo k rychlé výstavbě nové budovy v polovině 60. let. Jak děkan, tak oba vyučující měli společnou snahu o zkvalitnění výuky a zvelebení místní školy. Učitel Černický měl také k duchovnímu povolání blíže než někteří jeho kolegové a s děkanem Kačerovským je pojilo přátelství. Děkan byl i kmotrem jeho syna Antonína,²⁵³ který se později stal knězem a sloužil jako kaplan na chlumské faře pod vikářem Kuldou.²⁵⁴

Děkan Kačerovský (1792–1864) patří mezi nejzajímavější a nejzasloužilejší kněze na Sedlčansku. Narodil se jako syn mlynáře v Domažlicích²⁵⁵ a v Počepicích sloužil po čtyřicet let, až do své smrti.²⁵⁶ Místní školu pravidelně finančně podporoval a pozoruhodné (a v okolí neobvyklé) bylo i to, že si škola přivydělávala prodejem ovocných stromků z vlastní školky.²⁵⁷ Založil ji rovněž Kačerovský, který v Počepicích koupil dům se zahradou, nechal ji obehnat zdí, a uvnitř se vysadily stromky. Dělo se tak za vydatné pomoci učitele. Stromky se od roku 1846 prodávaly, běžně 100–200 kusů ročně.²⁵⁸ Děkan Kačerovský zůstal i později v památce počepických ctěn od kněží i učitelů. Učitel Petřík, třebaže kněze ironicky nazývá „hlavní a dávno nenávidění přátelé učitelstva“,²⁵⁹ vidí v Kačerovském „nezapomenutelného dobrodince učitelstva a osvíceného lidumila“.²⁶⁰

O tom, jak školy vypadaly uvnitř, podávají obraz některé zprávy učitelů. Je zjevné, že s podobnými problémy se potýkalo mnoho venkovských učitelů nehledě na jejich kvality. I nejlepší učitelé bývali v obci nedoceněni a školy se v obcích netěšily valnému zájmu. Jeden z nejlepších místních pedagogů, nechvalický Ignác Paukner psal Kuldovi roku 1863, že ve škole jsou sešlá a nepoužitelná okna i dveře a shnilá podlaha v učitelově světnici.²⁶¹ V klučenické škole, kde učil neméně zasloužilý Josef Eduard Havránek, nebyl ani pořádný stolek, lavice a kamna, natož knihovna či

²⁵² HABART, Čeněk. *Sedlčansko... Díl III.*, s. 163. SOKA Příbram, Počepice – školní kronika 1840–1899, s. 18.

²⁵³ Státní oblastní archiv v Praze (dále SOA Praha), matrika Počepice 18, s. 584.

²⁵⁴ Antonín Černický (1835–1910), vysvěcen roku 1860, kaplanem na Chlumu 1860–1870, poté až do smrti tamním farářem (nástupce Kuldy).

²⁵⁵ V matrice je zapsán jako „Kacerovský“, v pramenech se objevují obě verze příjmení, děkan používal českou podobu „Kačerovský“. Státní oblastní archiv v Třeboni, matrika Domažlice 11, s. 436.

²⁵⁶ SOKA Příbram, Počepice – farní kronika, s. 52.

²⁵⁷ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Počepice – školství 1827–1869“, školní tabulky r. 1865.

²⁵⁸ Školka stála při domě č. 44, stromek se prodával cca za 8 krejcarů. SOKA Příbram, Počepice – školní kronika 1840–1899, s. 17.

²⁵⁹ SOKA Příbram, Počepice – školní kronika 1840–1899, s. 19.

²⁶⁰ SOKA Příbram, Počepice – školní kronika 1840–1899, s. 22.

²⁶¹ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Nechvalice – školství 1828–1869“, rok 1863.

stromová školka.²⁶² Vikář, který stál mj. také mezi učiteli a okresním úřadem, věděl od vyučujících i z osobních návštěv, v jakém stavu se školy jeho vikariátu nalézají. Velký nezájem obcí i patronů ale limitoval jakékoliv snahy.²⁶³ Stav škol příliš nezajímal ani arcibiskupskou konzistoř či státní úřady.²⁶⁴ O postoji nadřízených úřadů ke škole částečně vypovídají i dokumenty ze školních vizitací. Při nich se zjišťovala řada údajů, ale stavu školy nebyla věnována nijak zvláštní pozornost. Ve školních tabulkách se o budově psalo asi tolik, jako o tom, je-li při škole stromová školka nebo chov včel a v jakém stavu jsou císařské stromy zasázené na památku zasnoubení Františka Josefa I. (V příkladných Počepicích dvakrát zašly, ale byly znovu vysazeny.)²⁶⁵

Na výstavbu nových školních budov bylo třeba shromáždit značné množství prostředků a v této fázi se školní obec již obvykle neobešla bez spolupráce patrona školy, která byla nezřídka problematická. Podle patentu ze 7. září 1848 se náklad na stavbu měl rozdělovat mezi obce a velkostatky v poměru stanoveném i pro jiná obecní břemena. Farář na školu přispívat nemusel, neboť farní a kostelní pozemky byly od příspěvků osvobozeny.²⁶⁶ Ke změně v patronátních poměrech došlo roku 1864. Zemský zákon o obecním patronátu podepsaný císařem 13. září 1864 umožnil obcím převzít práva a povinnosti dosavadních patronů.²⁶⁷ Tím byly na mnoha místech odbourány problémy s majiteli velkostatků, ale zároveň narostly rozmlísky v obcích.²⁶⁸

Šedesátá léta tak byla pro školství na Sedlčansku obecně dobrou poměrně značné stavební činnosti, ale stavělo se zpravidla jen tehdy, když už nebylo zbylí. Nové školy tehdy vyrostly asi v polovině farností, na některých místech došlo k rozšíření o další třídy.²⁶⁹ Zkvalitňovalo se také zázemí škol (knihovny, zahrady), ale jak školy, tak vyučující se téměř všude potýkali s nedostatkem financí a podpory od obce. I jmenovaná počepická škola dostavěná roku 1864 pro tyto problémy rychle zchátrala. Když zde roku 1872 nastupoval nový učitel, našel svůj byt v bíděm stavu, podlaha byla shnilá, dveře dřevé, okna rozbitá. Záchody pro žáky byl v takovém stavu, že nesměly být používány, aby se pod někým nepropadly.²⁷⁰ Finanční nouze byla všudypřítomná a zdejší školy provázela po celá šedesátá léta a často i později. Obětavost některých duchovních a vyučujících měla v této fázi nesporný význam, na zajištění dobrého stavu budov ale nestačila.

²⁶² SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Klučenice – školství 1828–1869“, školní tabulky r. 1864.

²⁶³ Ve Vojkově nebylo řadu let ani vyjasněno, kdo má být patronem. Majitel velkostatku tak odmítal přispívat na školu jako patron. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Vojkov – školství 1820–1869“, rok 1858.

²⁶⁴ Vojkovský učitel i expozita po léta upozorňovali na špatný stav školy, aniž by konzistoř či politické úřady zasáhly.

SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Vojkov – školství 1820–1869“, rok 1857.

²⁶⁵ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, záležitosti jednotlivých škol.

²⁶⁶ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 70–71.

²⁶⁷ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 185, 188.

²⁶⁸ SOKA Příbram, Počepice – školní kronika 1840–1899, s. 18.

²⁶⁹ HABART, Čeněk. *Sedlčansko... Díl III.*, s. 63.

²⁷⁰ SOKA Příbram, Počepice – školní kronika 1840–1899, s. 21.

4.3.2 Počty žáků a platy učitelstva

Povinná školní docházka se až do konce 60. let 19. století odbývala jednak v tzv. každodenní škole (*Alltagsschule*, případně *Werktagsschule*), jednak v opakovací neboli nedělní škole (*Wiederholungsschule*, *Sonntagsschule*). Školní docházka do každodenní školy byla povinná od dosažení šestého do dosažení dvanáctého roku, docházka do opakovacích hodin (v neděli a ve svátek) až do 15. roku věku a někde se v ní učili i starší.²⁷¹

Dle Schulkodexu se na třídu počítalo s 80 žáky, ale teprve při počtu nad 100 žáků se měla zřizovat druhá třída a nad 200 žáků třída třetí.²⁷² Venkovské školy byly často přeplněny, ovšem vyučující si na přeplněné třídy nestěžovali, neboť čím více žáků měli, tím vyšší měli plat.²⁷³ Rovněž na Sedlčansku na více místech školní budovy nedostačovaly²⁷⁴ a výjimkou nebyl ani Chlum, kde měl Kulda školu pod bezprostředním dohledem. Sedlčanský okresní úřad upozorňoval již v roce 1858 (kdy tu ještě Kulda nebyl), že je nutné rozšíření chlumské školy, kde se v jedné místnosti vyučovalo kolem dvou set dětí. O zřízení druhé učebny se tehdy sice jednalo, ale ještě po třech letech Kulda uvádí, že se stále učí v jedné učebně, protože i když je pronajata další místnost, není podučitel. Teprve od školního roku 1861/1862 se tohoto místa ujal syn místního učitele Augustin Semanský, na jaře 1862 se začalo s přestavbou školy a roku 1863 byla otevřena.²⁷⁵ Nadpočet žáků byl i v Sedlčanech, zde ale z jiného důvodu, neboť do školy chodilo kolem padesáti přesporních, kteří sem nebyli školou povinni.²⁷⁶

²⁷¹ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského od nejstarších dob...* s. 172. Ve Zvíroticích do této školy chodili i devatenáctiletí. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Dublovice – školství 1804–1868“, rok 1866.

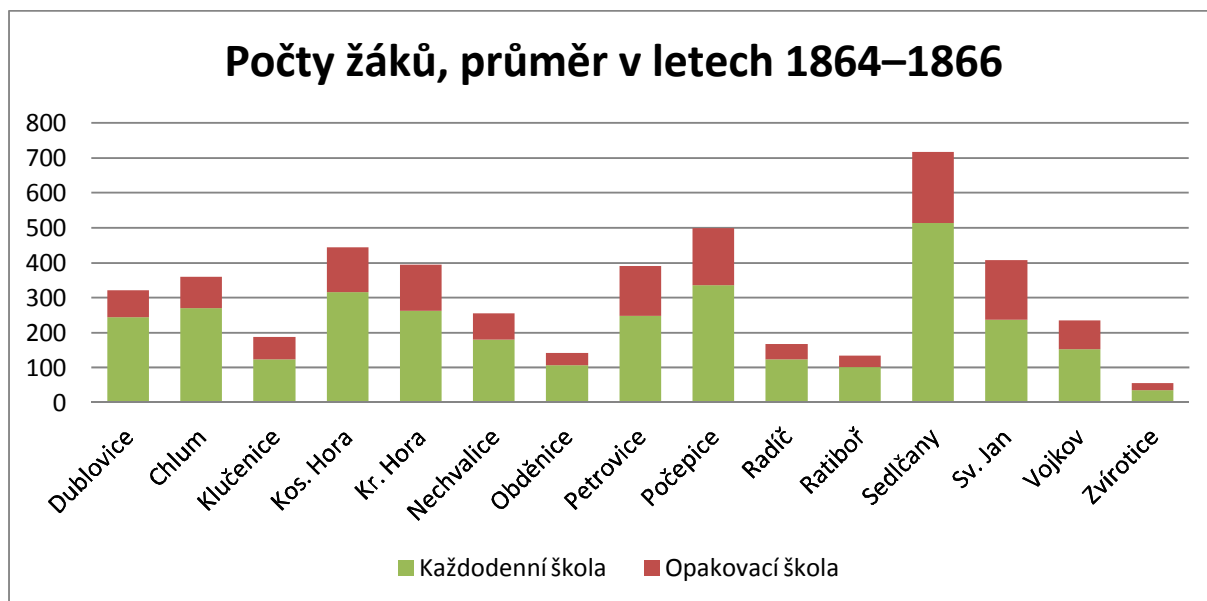
²⁷² ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 223.

²⁷³ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského od nejstarších dob...* s. 173.

²⁷⁴ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Kosova Hora – školství 1812–1869“, školní tabulky r. 1865; kt. „Fara Dublovice – školství 1804–1868“, rok 1863.

²⁷⁵ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Chlum – školství 1833–1869“, spisy z let 1858–1862. HABART, Čeněk. *Sedlčansko... Díl III.*, s. 97. SOKA Příbram, Farní úřad Chlum, řád bohoslužeb 1860–1911.

²⁷⁶ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Děkanství Sedlčany – školství 1835–1869“, školní tabulky r. 1863, 1864.

Tab. 3 Počty žáků na školách sedlčanského vikariátu

(Zdroj: SOkA Příbram, vikariátní úřad Sedlčany, záležitosti jednotlivých škol)

Stejně jako v jiných oblastech bylo i na Sedlčansku hmotné zajištění učitelského personálu až do druhé poloviny 19. století problematické a učitelstvo žilo nezřídka na hranici bídy. Jeho příjmy se skládaly z částek a naturálií odváděných od duchovní správy, vrchnosti, obce a především ze školného od rodičů žáků. Učitel také mívával zapůjčené některé pozemky, které obdělával.²⁷⁷ Někde bylo přispíváno i ze školního fondu²⁷⁸ a z místních fondů a nadací, pokud k tomu účelu existovaly.²⁷⁹ Školné (tzv. školní plat, *Schulgeld*) tvořilo největší část příjmů, rodiče ale zpravidla odváděli menší částky, než na jaké měl vyučující nárok.²⁸⁰ Situace se poněkud konsolidovala po r. 1855, kdy ministerstvo kultu a vyučování nařídilo vedení fasí. V nich byly uvedeny všechny příjmy za školní i kostelní služby, na něž měl vyučující nárok a kterých se mohl domáhat,²⁸¹ přesto problémy zůstávaly i poté.

²⁷⁷ Školní fáse a příjmy učitelstva z 18. a 19. století: HABART, Čeněk. *Sedlčansko... Díl III.*, s. 69, 81, 82–83, 87, 98, 103, 114, 124, 133, 137, 141–142, 148, 149, 155–156, 169–170, 199–200.

²⁷⁸ Školní fond (Schulwesens-Casse) pro české království byl v Praze od r. 1773. Z fondu se přispívalo školám a učitelům. Jeho součástí bylo i Dědictví svatováclavské, z jehož úroků se rozdělovaly katolické knihy mezi lid a učebnice chudým dětem. ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 159

²⁷⁹ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského od nejstarších dob...* s. 171. Radíčský velkostatkář František Pistl st. takto odkázal místní škole téměř 450 zl. konv. mince a nařídil, aby se učitelé vyplácely o svátku Navštívení P. Marie 4 zl. a půl vědra piva jako odměna za kostelní hudbu. SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Chlum – školství 1833–1869“, škola Radíč, rok 1864.

²⁸⁰ Učitel ve Sv. Janu takto od r. 1819 nedostal školní plat několik let. HABART, Čeněk. *Sedlčansko... Díl III.*, s. 69

²⁸¹ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 71.

Neutěšené hmotné postavení učitelů a podučitelů vytvářelo podhoubí pro spory v rámci školních obcí, nejčastěji docházelo ke sporům s rodiči žáků, kteří neplatili nařízené školné. Na pořádek v placení se snažily dbát okresní úřady (Sedlčany, Milevsko, Votice), ale ne zcela úspěšně. Ministerstvo kultu a vyučování v 50. a 60. letech opakovaně usilovalo o zlepšení učitelských příjmů, a to zejména důslednějším odváděním školního platu. Obec měla vybírat příslušné platy předem a starosta je měl nejprve čtvrtletně, později měsíčně odevzdávat učiteli. Obec měla také přispívat za chudé děti. V praxi se tak ale často nedělo, školné se odvádělo nadále nepořádně a se zpožděním.²⁸² Od roku 1853 měl mít učitel farní školy kongruu 300 zl., filiální školy 250 zl. a podučitel 100–120 zl. konvenční mince.²⁸³ Školní plat byl od roku 1854 odstupňován 2 – 2½ – 3 krejcarů konv. mince podle věku žáků.²⁸⁴ Jak se toto navýšení realizovalo v praxi, je patrné ze spisů vikariátního úřadu: Koncem roku 1855 informoval okresní úřad vikáře, že ve Zvíroticích nebyl školní plat dosud navýšen a předvolal proto zástupce obce. Z počtu žáků a délky školního roku (47 týdnů) bylo sečteno, že rodiče mají ročně odvádět 54 zl. 50 krejcarů. Zbytek do 100 zlatých, na něž měl podučitel nárok, měla doplatit obec. Zástupci obce se ale bránili, že pro nedostatek jmění nemohou nedostatek vynahradiť a že při současném platu „*nejraději ostanou*“. Okresní úřad tak odvádění platu obci nařídil z moci úřední.²⁸⁵

Vikář a jednotliví beneficiáři měli při těchto kauzách dbát na dodržování státních nařízení a přičinit se, aby učitelé řádně dostávali své příjmy.²⁸⁶ Ani tak ale nebylo dosaženo zákonného stavu a ještě přes celá šedesátá léta dostávali učitelé svůj plat nepořádně. Správné odvádění všech peněz a naturálií bylo spíše výjimkou a v tomto ohledu byly příkladné poměry v Kuldově farnosti, kde učitel dostával ještě výrazně více, než měl stvrzeno fasí.²⁸⁷ Na mnoha místech byly s odváděním peněz problémy. Kulda coby vikář potvrzoval soupisy žáků a žádal na obcích správné odvádění peněz dle zákona.²⁸⁸ Tím byly ale prakticky vyčerpány prostředky, jak mohl na obce přímo působit. Obce jeho pravomoci nepodléhaly a ze zákona mohly v těchto případech zasahovat jen okresní úřady. Na vině špatného placení byla často velká chudoba rodin. Desetina nejchudších žáků měla nárok být od

²⁸² ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 184–185. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Klučenice – školství 1828–1869“, školní tabulky r. 1864.

²⁸³ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848...*, s. 49.

²⁸⁴ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848...*, s. 50. Na Sedlčansku nebyl takto stanovený plat zaveden všude, v Radíči se ještě v šedesátých letech platil paušál na žáka 1 zl. 30 kr. konv. mince týdně. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Chlum – školství 1833–1869“, škola Radíč, protokoly ze školních vizitací r. 1861, 1862.

²⁸⁵ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Dublovice – školství 1804–1868“, rok 1855.

²⁸⁶ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Kosova Hora – školství 1812–1869“, rok 1855.

²⁸⁷ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, záležitosti jednotlivých škol. NA, APA II, inv. č. 875–876, kt. 1779, 1782, vizitační zprávy ze sedlčanského vikariátu za roky 1860, 1861.

²⁸⁸ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Petrovice – školství 1817–1871“, rok 1867.

školného osvobozena a případné nedoplatky za ně měla vynahradit obec.²⁸⁹ Celkově učitelské platy nebyly příliš velké a především nebyly jisté. Jejich odvádění se odvíjelo od momentálních možností rodičů a někdy i od jejich vůle či nevůle platit. Duchovní správci a vikář o této situaci dobře věděli, ale byli limitováni svými kompetencemi.

Poměry na jednotlivých školách se lišily. Výše příjmů byla jen zčásti určena státem, odvíjela se od počtu žáků, ale i od kostelních služeb a místních zvyklostí, které sahaly hluboko do historie. Každý učitel měl zcela specificky sestavenou řadu a učitelé se stejným počtem žáků tak měli ve dvou obcích různý plat podle toho, jak na ně bylo kde pamatováno. Řada vypočítávaly také učitelovy výdaje na nejnutnější chod školy: plat podučiteli a výdaje za úklid školy. Po odřázcích těchto výdajů byl stanoven roční plat, na nějž měl učitel nárok. Roku 1860 byl stav následující: Nejméně dostával učitel ve Zvíroticích, kde měla škola pouze statut pomocnické stanice (157 zl. 50 krejcarů). Platy ostatních učitelů se pohybovaly mezi 210 zlatými (v Radčicích) a 480 zlatými (v Sedlčanech).²⁹⁰

Podučitelé (na Sedlčansku sloužili asi v polovině škol) dostávali plat nižší. R. 1860 měli 126 zl. (v Kosově Hoře) až 230 zlatých (v Sedlčanech),²⁹¹ ale na ruku dostávali méně. Krásnohorský podučitel Špale²⁹² konstatoval, že „stav podučitelův jest všech nejmizernější“²⁹³ a vypočítával důvody své bídy: Ačkoli měl dle řady nárok na 189 zlatých ročně, dostával pouze 73 zlatých, 50 krejcarů, zbytek si ponechával jeho nadřízený, učitel Václav Hron. Bylo tehdy zvykem, že podučitel se stravoval v učitelově rodině a jak Špale dodává, tehdejší vikáři (tedy i Kulda) naléhali, aby tomu tak bylo, snad aby si podučitelé nezvykli chodit do hospody. Špale tedy u Hronových snídal a obědval a pro špatnou kvalitu večeřel raději jinde. Hron mu za stravu strhával téměř 100 zlatých. Dalších 21 zlatých mu nevyplácel protiprávně. Dělo se tak na základě staršího ujednání: Krásnohorská obec totiž kdysi darovala učiteli některé obecní pozemky a vymínila si, aby učitelé napříště učili děti třiceti šesti sousedů za poloviční školné. Hron pak užíval pozemky, ale nedoplatky převáděl na podučitele, a činil tak prý, jak Špale dodává, s vědomím faráře Jana Pavly. Až roku 1862 se Špale obrátil na okresní úřad a ten proti vůli učitele zjednal pořádek. Nadále dostával podučitel plat v plné výši přímo od starosty.²⁹⁴ Oproti jiným místům neměl šizený Špale příjem nejnižší, někteří podučitelé dostávali ještě méně.²⁹⁵

²⁸⁹ V Klučenicích platila obec za sedm dětí, ale zasluhovalo si to i dalších dvanáct. SOKA Příbram, Vikár Sedlčany, záležitosti jednotlivých škol.

²⁹⁰ NA, APA II, inv. č. 875, kt. 1779, vizitační zpráva ze sedlčanského vikariátu za rok 1860.

²⁹¹ NA, APA II, inv. č. 875, kt. 1779, vizitační zpráva ze sedlčanského vikariátu za rok 1860.

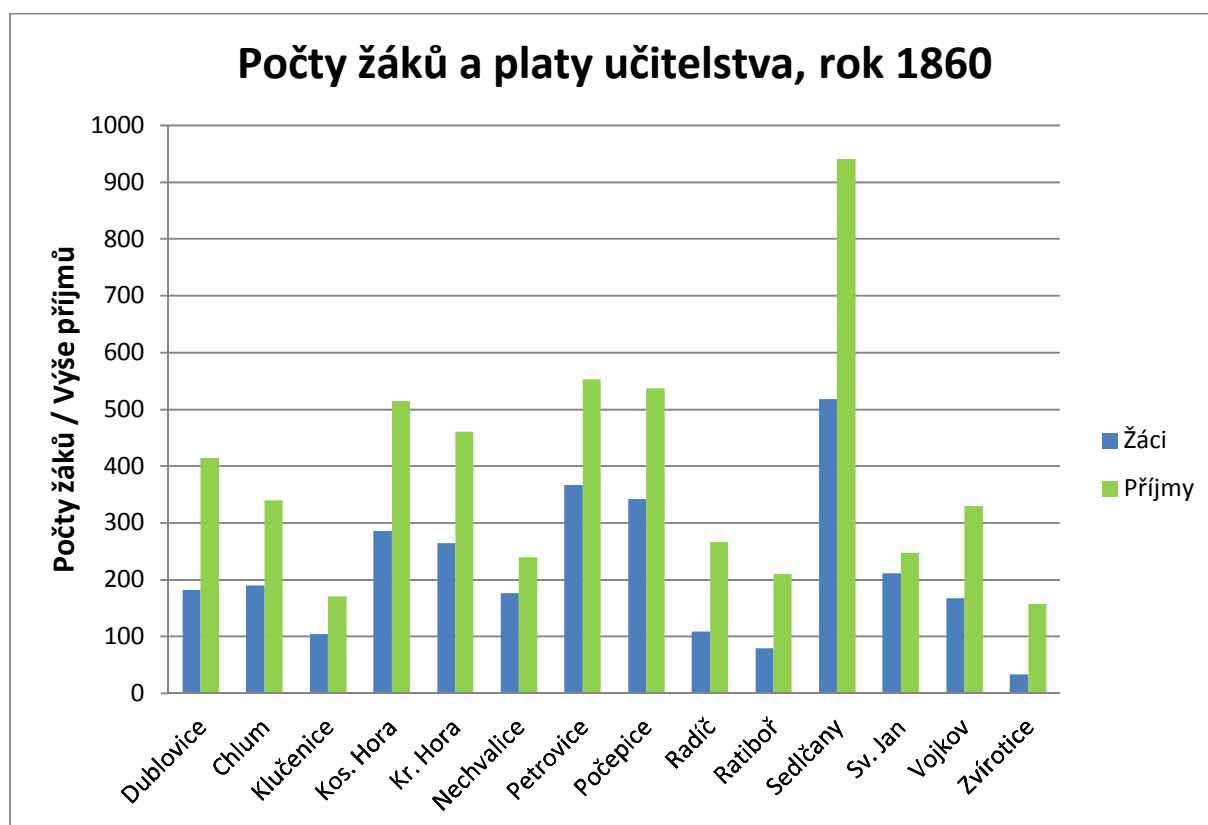
²⁹² Václav Špale (1838–1914), podučitelem v Krásné Hoře byl v letech 1859–1871.

²⁹³ SOKA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 12.

²⁹⁴ SOKA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 12–14.

²⁹⁵ Např. podučitel ve Svatém Janu o 12 zl. méně. SOKA Příbram, Svatý Jan – školní kronika 1874–1916, s. 14–15.

Ve výsledných součtech dostával vyučující v přepočtu na žáka ročně cca 1,5–2,5 zl. (v penězích i naturáliích). Nejnižší poměrný plat měl učitel ve Svatém Janu (r. 1860 pouze 1 zl. 17 kr. na žáka), poměrem nejvyšší, ale v absolutních číslech nejnižší plat měl učitel ve Zvíroticích (4 zl. 63 kr. na žáka, ale celkem jen 157 zl. 50 krejcarů).

Tab. 4 Počty žáků a příjmy vyučujících na školách sedlčanského vikariátu

Pro každou školu jsou jednotně započtení žáci každodenní i opakovací školy a příjmy všech vyučujících.

(Zdroj: NA, APA II, inv. č. 875–876, kt. 1779, 1782, vizitační zprávy ze sedlčanského vikariátu za roky 1860, 1861.)

Výjimečný příplatek k učitelským příjmům tvořily tzv. remunerace, tj. státem poskytované odměny za kvalitní vyučování, které se poskytovaly za nedělní školu. Z učitelů, kteří na Sedlčansku působili v šedesátých letech, je obdrželi František Semanský (učitel na Chlumu), Ignác Paukner (v Nechvalicích), Antonín Černický (v Počepicích) a Josef Jelínek (ve Sv. Janu). Ve všech případech se

jednalo o příkladné učitele, z nichž každý měl i několik pochvalných dekretů od konzistoře.²⁹⁶ Remunerace ovšem znamenaly spíše prestižní uznání než patřičnou finanční pomoc, neboť i přes jisté zlepšení oproti 50. letům se platy vyučujících i v šedesátých letech stále pohybovaly na úrovni nezřídka hraničící s bídou.

4.4 Kvalita vzdělávání

4.4.1 Kvality vyučujících

Vzdělání získávali učitelé v kurzech při normálních a několika hlavních školách ve velkých městech. Učitelé působící na Sedlčansku v šedesátých letech měli za sebou nanejvýš dlouhou učitelskou přípravu, neboť starší studovali před rokem 1848, kdy byly kurzy kratší, mladší později. Od roku 1849 byla příprava dvouletá.²⁹⁷ Oproti předbřeznovým poměrům se jednalo o pokrok, vzdělání duchovních bylo ale stále o poznání hlubší. Již roku 1846 psal proti tomuto nepoměru Karel Havlíček: *„Právě takové vzdělání, jaké kněžstvo naše dostává, mělo by se i všem učitelům podávati: neboť kněží jsou také učitelé a hlavně proto studují, aby vyučovati mohli [...] Jak podivno, když v jednom místě jeden učitel (duchovní) tolik let se cvičiti musel, a druhý školní učitel za rok všechno odbýti dovedl! A k tomu je cvičení dítek mnohem těžší než cvičení vyrostlých: kromě toho duchovní hlavně jen v náboženství vyučuje, a učitel i v náboženství i v ostatním všem! Jaká nesrovnalost!“*²⁹⁸

Při učitelské přípravě bylo štěstím studujících, že je připravovali zkušení a vzdělaní učitelé, takže i přesto, že kurzy byly relativně krátké, měly nespornou kvalitu. Dalším významným faktorem byla snaha kandidátů vypracovat se a získat co nejrozsáhlejší vzdělání. Krásnohorský učitel Špale ve svém životopise připomíná svoji cestu k učitelství: *„Václav Špale, syn měšťana a koželuha v Sedlčanech, narozen na den sv. Bartoloměje 24. srpna 1839 tamtéž, chodil do tamější tehdejší trojtřídní farní školy od roku 1844 do 1851. Nato dán byl ku svému dědovi, Františku Maděrovi, učiteli v Jistebnici, k dalšímu se vzdělání literárnímu a hudebnímu. Po dvouletém tam pobytu dán byl v měsíci listopadu 1853, an v Praze pro veliký nával žakovstva do III. třídy hlavní školy přijat nebyl, k p. Václavu Bauerovi, učiteli zde v Krásné Hoře, do privátní školy jeho německé. V měsíci srpnu 1854 podniknuv priv. zkoušku z III. třídy na hlavní tehdy škole německé v Táboře, obdržel vysvědčení první třídy s*

²⁹⁶ NA, APA II, inv. č. 1381, kt. 2856, přílohy ke školním zprávám z let 1861 a 1863. SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, záležitosti jednotlivých škol.

²⁹⁷ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 160. Týž. *Školy české... Díl I.*, s. 68.

²⁹⁸ HAVLÍČEK Borovský, Karel. Něco pro učitele a o učitelích. In: *Pražské noviny*, roč. 22, č. 10 (1. únor 1846), s. 38.

vyznamenáním. V témž roce vstoupil k návrhu svého ujece učitele do IV. třídy c. k. české hlavní školy v Praze; v roce 1856 a 1857 odbyl I. a II. třídu na c. k. české vyšší reálce v Praze za působení výtečných profesorů: Jos. Wenziga, co řiditele, Jana Krejčího, Karla Vladisl. Zapa, Jana Šťastného, Jana Staňka, V. Houšky, Petra Mužáka, Frant. Šandy, Domin. Ryšavého aj. V roce 1858. a 1859. slyšel přednášky na c. k. české hlavní škole v Praze (zvané „Budeč“), kde tehdaž známí pedagogové a spisovatelé působili: Dr. Karel Amerling co řiditel, P. Jan Karel Škoda, Josef Walter, František Tesař, Josef Bačkora, Vincenc D. Bíba a K. De Castello.“²⁹⁹

Špaleho životopis je typickým životopisem českého venkovského učitele. Pochází z učitelské rodiny, projde místní školou, poté usiluje o další vzdělání, ale objevují se problémy. Pomáhá mu jiný učitel, který svým vzděláním vysoce převyšuje okolí a problémy se podaří překonat. Kandidát učitelství absolvuje kurz (nejlépe v Praze), nastupuje jako podučitel blízko svého rodiště, později získává místo učitele, případně je nakonec i řídícím učitelem.³⁰⁰

Kvality vyučujících se odvíjely jednak od škol, kterými prošli, jednak od jejich vlastní píle. Z velké části zde záleželo na jejich dalším soukromém vzdělávání. K tomu mohli vyučujícím pomoci i jejich nadřízení z řad kléru, ať již ústními informacemi nebo půjčováním knih a časopisů. Záleželo zejména na postoji samotného duchovního, nakolik mu na škole a učiteli záleželo. Někteří učitelé (byť jich nebylo mnoho) měli značné nedostatky i v základním vzdělání, psali s řadou chyb, včetně hrubých.³⁰¹ Naproti tomu více učitelů mělo vzdělání velmi slušné a v rámci obcí vysoce nadprůměrné. Mnozí měli i speciální znalosti a dovednosti, nejčastěji hudební a hospodářské (hnojiva, včelařství, sadařství apod.)³⁰² Řada učitelů si také knihy a časopisy opatřovala ze svých skrovných prostředků³⁰³ a celkově je patrné, že i přes málo kvalitní zázemí na školách měli vyučující značný rozhled a obvykle zvládali svoji práci i dobře metodicky.³⁰⁴

²⁹⁹ SOkA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 27.

³⁰⁰ Tím byl Václav Špale v letech 1871–1875 ve Svatém Janu, poté od r. 1875 v Krásné Hoře až do odchodu do penze r. 1904. SOkA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 27–28, 201.

³⁰¹ Např. Václav Hron v Krásné Hoře.

³⁰² V Nechvalicích takto učitel Bareš učival včelařství.

³⁰³ Klučenický učitel Havránek si takto např. kupoval učitelské časopisy a podklady pro kostelní hudbu. SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, záležitosti jednotlivých škol.

³⁰⁴ SOkA Příbram, Svatý Jan – školní kronika 1874–1916, s. 23. SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, záležitosti jednotlivých škol.

4.4.2 Školní knihovny

Venkovský klérus založil již v předbřeznové době řadu školních knihoven, některé čtenářské a hudební spolky a v této činnosti pokračoval i po roce 1848.³⁰⁵ Také několik nakladatelství vzniklo z popudu duchovenstva. Roku 1858 založil Josef Antonín Šrůtek³⁰⁶ v Hradci Králové Dědictví maličkých na vydávání spisů pro mládež, která se také od 16 let mohla stát členy. Dědictví mělo podporu ministerstva kultu a vyučování, hájilo církevní zájmy, vydávalo spisy s politickými a sociálními tématy,³⁰⁷ a zaujalo mnoho venkovských farářů. Na Sedlčansku mezi nimi byli petrovický farář Vincenc Hemzal a kosohorský Antonín Hubert Keil, kteří oba své školy do Dědictví přihlásili a složili příslušný vklad 5 zlatých.³⁰⁸ Tímto a podobnými způsoby se školní knihovny často zakládaly a podpora duchovních zde byla zásadní. Ti bohatší mohli každoročně i nějakou knihu věnovat.³⁰⁹

Školních knihoven bylo na Sedlčansku v šedesátých letech poskrovnu. Zpočátku existovaly pouze na třech místech, totiž v Počepicích, Sedlčanech a Svatém Janu, přičemž největší rozsah měla knihovna počepická budovaná místním děkanem Kačerovským. Její rozsah se již počátkem šedesátých let blížil 1000 svazků. Své místo měla nejprve na faře, až roku 1873 byly knihy přeneseny do školy. Většina škol tehdy ještě žádnou knihovnu neměla, některé nové během šedesátých let vznikly.³¹⁰

³⁰⁵ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 191. STRÁNÍKOVÁ, Jana [ed.]. *Kopidlenská farnost v historických dokumentech. Autorská monografie studentských prací*. Pardubice, 2012, s. 131.

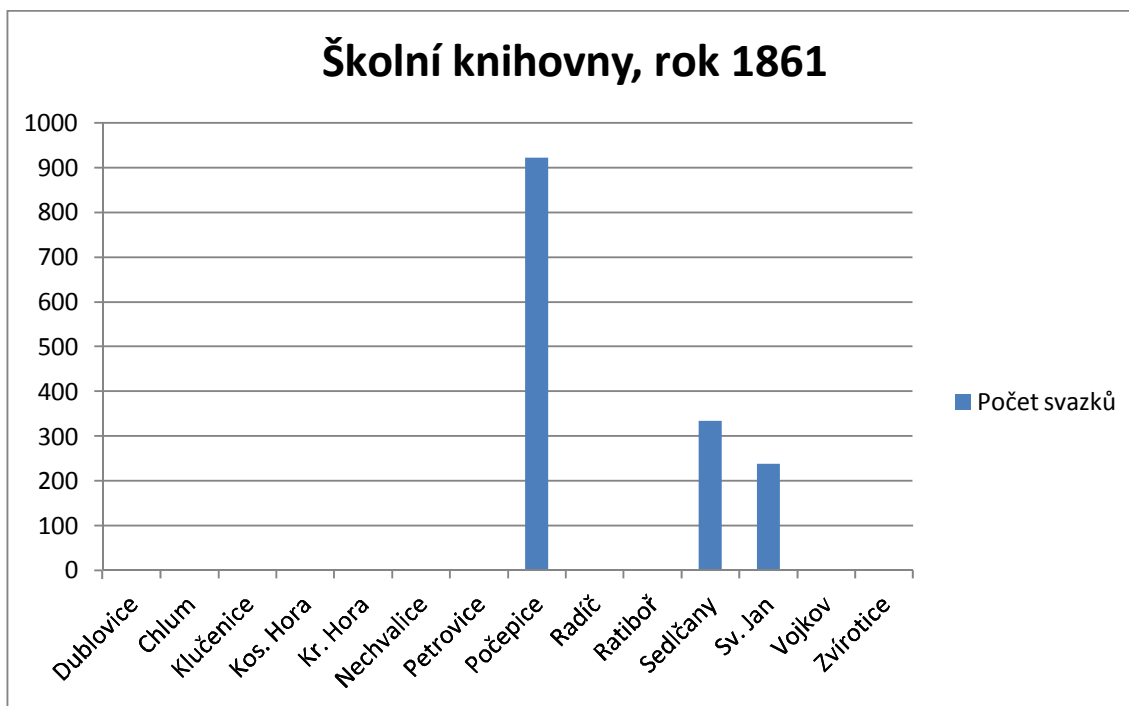
³⁰⁶ Josef Antonín Šrůtek (1822–1901), kněz a spisovatel pedagogických a náboženských spisů. Roku 1851 založil časopis Školník, od r. 1878 královéhradecký kanovník.

³⁰⁷ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848...*, s. 54.

³⁰⁸ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Petrovice – školství 1817–1871“, rok 1860. SOKA Příbram, Kosova Hora – farní kronika 1837–1941, s. 34.

³⁰⁹ Petrovická a kosohorská školní knihovna uvedeným způsobem vznikly, stejně se dělo i na jiných místech Čech. Srov. STRÁNÍKOVÁ, Jana [ed.]. *Kopidlenská farnost v historických dokumentech. Autorská monografie studentských prací*. Pardubice, 2012, s. 131.

³¹⁰ Např. knihovna v Petrovicích, r. 1865 měla 192 svazků. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, záležitosti jednotlivých škol. SOKA Příbram, Počepice – školní kronika 1840–1899, s. 22.

Tab. 5 Školní knihovny sedlčanského vikariátu

(Zdroj: NA, APA II, inv. č. 876, kt. 1782, vizitační zpráva ze sedlčanského vikariátu za rok 1861.)

Jak je patrné, školní knihovny představovaly ještě počátkem 60. let na Sedlčansku nadstandard. Nemálo dětí se potýkalo s tím, že nemělo na učebnice a často byla i nouze o papír na psaní. Asi 8–12 % nejchudších dětí dostávalo podle ministerského nařízení přes vikáře a učitele některou z učebnic, ale i těchto knih žádali učitelé dvakrát více. K nejnuznějším dětem patřili tzv. nalezcenci, tj. zpravidla děti svobodných matek z pražské porodnice. Ve farnostech, kde bylo více takových dětí, tvořily až polovinu těch nejchudších.³¹¹ Podpora dětské chudiny ze strany duchovní správy a velkostatku se většinou omezovala na nejdrobnější příspěvky a případně přispění z pozůstalosti. Bývalo dobrým zvykem pamatovat na chudé ve své závěti a bohatší nechávali občas zřídit nadace, jejichž úroky sloužily k těmto účelům. Takovou byla např. nadace chlumského faráře Vopaska³¹² zřízená roku 1809, která sloužila k nakupování knih pro nejchudší děti radičské školy.³¹³ Nadání pro školy byla ale vzácná, běžnější byla nadání mešní.

³¹¹ Např. ve vojkovské farnosti. SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, záležitosti jednotlivých škol.

³¹² Václav Vopasek (1733?–1809), od vysvěcení až do smrti sloužil v chlumské farnosti, nejprve 17 let coby kaplan, poté 33 let coby farář. SOA Praha, matrika Chlum 11, s. 42.

³¹³ SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Chlum – školství 1833–1869“, škola Radič, rok 1864. Obdobně se v poslední vůli zachovali i duchovní jiných vikariátů, z odkazu kopidlinského děkana Vacka např. nejchudší žáci dostávali boty. Srov.

4.4.3 Docházka

Školní docházka povinná do dovršení dvanáctého, respektive patnáctého roku věku, patřila v 19. století k nejdiskutovanějším problémům školství. Ve srovnání s ostatními zeměmi monarchie si české země vedly velmi dobře,³¹⁴ přesto bylo snahou státu a všech, kdo byli přesvědčeni o významu školy, aby byla docházka do školy ještě pilnější. O poměrech na Sedlčansku se zachovala řada zpráv, které ukazují na rozsah a příčiny absence. Ta byla u některých dětí konstantní (nechodily vůbec) a u většiny proměnlivá. Školu zcela vynechávali zpravidla ti, kdo byli ve službě (třeba již v jedenácti letech), ale takových bylo jen minimum.³¹⁵ Většina žáků dle možností školu navštěvovala, přičemž jejich účast se měnila v závislosti na ročním období.

Hlavními překážkami pilnější docházky byla chudoba rodin (děti někdy neměly ani co na sebe), pasení dobytka a hus, zasněžené cesty v zimě, hlídání a chování mladších sourozenců.³¹⁶ Na některých místech existovaly nadace pro nejchudší děti, které ale mohly poskytnout jen velmi malé příspěvky.³¹⁷ Velký vliv měly rovněž zemědělské práce mezi červnem a říjnem.³¹⁸ Chudé, zemědělsky založené Sedlčansko, mělo tyto problémy až do 20. století, školu zanedbávaly děti sedláků i podruhů, neboť práce bylo na venkově mnoho a peněz poskrovnu. Ještě ve školním roce 1925/6 bylo v sedlčanském politickém okrese kvůli chudobě rodičů a nedostatku čeledi 6 % školou povinných dětí, které se živily ve službě.³¹⁹ Stále platila slova, která ke slabé docházce poznamenal klučenický učitel Havránek roku 1864: „*Tomuto neduhu jest zde velmi těžko odpomoci, neboť přísloví praví: Nouze láme i železo.*“³²⁰ Kromě chudoby a potřeby rodičů, aby jim děti odmala pomáhaly, ovlivňovalo docházku také počasí a vzdálenost z domova do školy.³²¹ V některých zimních měsících se absence ani nezaznamenávala, protože děti pro velké mrazy nemohly do školy chodit. Je patrné, že ti, kdo bydleli přímo ve vsi, kde

STRÁNÍKOVÁ, Jana [ed.]. *Kopidlenská farnost v historických dokumentech. Autorská monografie studentských prací*. Pardubice, 2012, s. 128–129.

³¹⁴ Společně s Horními, Dolními Rakousy a Vorarlberskem bylo zdejší obyvatelstvo v rámci monarchie nejvíce gramotné. V ročnících narozených mezi roky 1840–1869 se gramotnost pohybovala na úrovni 91–96 %. KUZMIN, Michail Nikolajevič. *Vývoj školství a vzdělání v Československu*. Praha, 1981, s. 80.

³¹⁵ V Dublovicích ve školním roce 1863/1864 asi 2,6 %. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Dublovice – školství 1804–1868“, rok 1864.

³¹⁶ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Chlum – školství 1833–1869“, školní tabulky r. 1860; „kt. „Fara Klučenice – školství 1828–1869“, školní tabulky r. 1864.

³¹⁷ Např. hanickýřovská nadace v Petrovicích. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Petrovice – školství 1817–1871“, rok 1865.

³¹⁸ Záznamy z dublovické školy udávají, že ve školním roce 1861/1862, kdy mělo do školy chodit cca 190 žáků, se do 20. října ještě 40 dětí ve škole neukázalo. VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Dublovice – školství 1804–1868“, rok 1864 (omylem zařazeno v této složce).

³¹⁹ HABART, Čeněk. *Sedlčansko... Díl III.*, s. 66.

³²⁰ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Klučenice – školství 1828–1869“, rok 1864.

³²¹ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Kosova Hora – školství 1812–1869“, rok 1864.

škola stála, měli docházku častější a žáků bez absence bylo z těchto míst i dvakrát více než z jiných přiškolených osad.³²²

V opakovací škole byly již poměry poněkud jiné. Vzdálenost do školy měla menší vliv, ale více se projevovaly existenční starosti starších žáků a žákyň. Ve Zvíroticích jich mělo na podzim 1866 chodit asi dvacet, sedm z nich mělo absence (z toho pět učedníků, čtyři žáci nepřišli vůbec). Poznámky učitele dodávají, že čtyři mladší (12–16 let) prý nechodili z nedbalosti, jednoho sedmnáctiletého propustil mistr „*skrze nedostatek práce a chleba*“ a dva (17 a 19 let) „*skrze úmrtí otce zapomněli na školu*“.³²³

Zajímavé je, že ze strany učitelů nebyla slabá docházka vždy stíhána. Jak je patrné z učitelských zpráv, omlouvala se absence při velkých mrazech, tolerovaly se i zemědělské práce a vlastně se stíhali jen ti rodiče, kteří děti neposílali bez vážnějšího důvodu nebo dlouhodobě. (Některé děti se každodenní škole vyhýbaly a tvrdily, že jim už bylo 12 let, ač nebylo, některé již skutečně byly starší, ale neměly ji ještě dokončenou.)³²⁴ Někdy se dokonce učitelé sami bránili tomu, aby chodily do školy všechny děti, protože by se nevešly do školy. Tak píše počepický učitel Černický roku 1864, že nedbalé žáky nebylo možné přísně dohánět, „*an by přeplněním školních světnic vyučování se bylo stalo naprosto nemožné*“.³²⁵

Rodiče dětí, které školu zameškávaly, bývali napomínáni od faráře, aby děti posílali pilně a nedbalé rodiče mohl beneficiát také oznamovat okresnímu úřadu k pokutování. Přístup duchovních byl různý. Krásnohorský farář Pavla jednal rázně, okresní úřad informoval každý měsíc a v kostele kázal o tom, jak se zanedbávání školy mstí na rodičích i na dětech. Kulda původně také zasílal měsíční výkazy, ale pak přešel k mírnějšímu postupu, jména oznamovat přestal a rodiče nedbalých žáků sám napomínal. Státní praxe v potírání absence postupně přitvrzovala tlak na rodiče a okresní úřady od roku 1864 vyžadovaly čtvrtletní soupisy nedbalé docházky. Ty byly (jako většina korespondence týkající se školství) podávány přes vikáře. Učitelé měli vypočítávat pokuty pro nedbalé rodiče, školné z pokuty dělalo 3–5 kr. za týden dle věku žáka. Jednou z možností, jak zmenšovat absenci, byla i spolupráce s obecním představenstvem. Touto cestou se vydal roku 1864 krásnohorský administrátor Macháček, který nechal na faru svolat představenstvo obce a požádal je, aby nedbalé rodiče napomenulo. Podobný přístup býval používán i v jiných obcích, tj. obecní představení nutili rodiče k

³²² SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Dublovice – školství 1804–1868“, rok 1864; kt. „Fara Obděnice – školství 1825–1869“, škola Ratiboř, rok 1864.

³²³ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Dublovice – školství 1804–1868“, rok 1866.

³²⁴ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Děkanství Sedlčany – školství 1835–1869“, rok 1864.

³²⁵ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Počepice – školství 1827–1869“, rok 1864.

lepší docházce výhrůzkami a pokutami.³²⁶ V otázkách docházky tedy panovala přísnější praxe než v otázkách vybírání školného a také duchovenstvo se zde více angažovalo. Dělo se tak patrně proto, že nedostatek peněz u rodičů byl známý a pro nedoplatky tak měli duchovní pochopení, zatímco zanedbávání školy se omlouvalo jen v nejvážnějších případech.

4.4.4 Výuka

Venkovské školy, sloužící do zavedení povinné docházky jen bohatší části obyvatel, získaly s Felbigerovou reformou roku 1774 nové poslání. Kromě vzdělávání se plně rozvinula i jejich funkce sociopolitická, disciplinarizační a unifikační. Škola (stejně jako kostel) se stala místem, kde se posiloval řád a stabilizovala společnost. Zároveň se proměnila v jeden z nástrojů státní kontroly nad obyvatelstvem a učitelstvo tedy získalo obdobnou úlohu, jakou stát žádal i po duchovenstvu. V době platnosti Schulkodexu k tomu ještě přistupovala snaha o konzervování sociálních rolí, tj. cílem byla spokojenost občanů se svým místem ve společnosti.³²⁷ Základem vši výuky byl důraz na náboženské vzdělání a mravní výchovu (i učitelský kurs byl k tomu uzpůsoben), k tomu přistupovala výuka trivia a některých reálií.³²⁸ Ve škole se také žákům vštěpovaly vzorce chování, poslušnost, úcta a plnění povinností.³²⁹ Tyto prvky měla výuka na každodenní i opakovací škole.

Každodenní škola připravovala své žáky prakticky a dávala jim nejpotřebnější znalosti. Jednotlivé předměty se vzájemně propojovaly a křesťanský duch byl patrný nejen v náboženství. S ním se často pojila i vlastenecká výuka, kdy se děti učily o své zemi. Ve škole se sice pěstovala úcta k císaři,³³⁰ ale loajalita ke státu byla v šedesátých letech zdůrazňována již méně, podstatně větší důraz byl kladen na příslušnost k české zemi.³³¹ Podklady pro výuku a formování postojů nabízely čítanky, katechismus a evangelium.³³² Zdatnější žáci, kteří si již osvojili psaní, pak zkoušeli krasopisně psát různé veršované poučné texty. Bývaly to verše zbožné, vlastenecké, zábavné, rozjímavé nebo o práci.

³²⁶ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, záležitosti jednotlivých škol.

³²⁷ Srov. SUŠOVÁ, Veronika. Školství jako nástroj státní propagandy. In: *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století*. Praha, 2005, s. 100–103.

³²⁸ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 68.

³²⁹ Srov. SUŠOVÁ, Veronika. Školství jako nástroj státní propagandy. In: *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století*. Praha, 2005, s. 110.

³³⁰ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848...*, s. 52.

³³¹ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, záležitosti jednotlivých škol.

³³² Srov. POKORNÁ, Magdaléna. Hrdinové českých dějin v nehrdinské době. Čítanky a učebnice 50. let 19. století. In: *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století*. Praha, 2005, s. 111.

Ze sedlčanské školy se několik těchto žakovských krasopisných textů dochovalo,³³³ mj. i tato oblíbená báseň (tehdy nová)³³⁴ pozdějšího častolovického faráře Aloise Potěhníka,³³⁵ která výstižně charakterizuje ráz dobové výuky:

*Vlasti, vlasti má,
co ti dítko dá?
Dá ti své srdéčko
a to bude všecko!*

*Vlasti, vlasti má,
co ti žáček dá?
Pilně se chce učit,
víc nemůž zaručit.*

*Vlasti, vlasti má,
co ti jinoch dá?
Činům on své rámež
zasvěť v tvém chrámě.*

*Vlasti, vlasti má,
co ti děva dá?
Najde v ctnosti spásu.
tobě na okrasu.*

*Vlasti, vlasti má.
co ti stařec dá?
Složí v tobě kosti
vkročiv do věčnosti.*

³³³ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Děkanství Sedlčany – školství 1835–1869“, rok 1866. Texty nejsou datovány.

³³⁴ POTĚHNÍK, Alois. *Vínek z luhů česko-moravských*. Praha, 1867, s. 107. Otištěna také mj. v knize: BUKOVANSKÝ, Karel Jaromír. *Vlastenecké čtení pro mládež*. Moravská Ostrava, 1886, s. 62.

³³⁵ Alois Potěhník (1829–1898), kněz, publicista, básník, farář v Pohořelicích, člen mnoha spolků a vydavatelství.

Starší žáci, kteří si již psaní dobře osvojili, psali také slohová cvičení a nakonec i dopisy, účty a kvitance. Kromě trivia a náboženství se děti ve škole dozvíдалy i některé reálie z přírodopisu, zeměpisu a dějepisu. Při jejich výuce dbali učitelé hlavně na užitečnost těchto vědomostí. Žáci se učili poznávat rostliny, zejména léčivé a jedovaté. Vycházelo se často opět z čítanky a tam, kde učitelé měli další pomůcky (např. Amerlingovy knihy a obrazy jako v Dublovicích), používaly se také ty. Rozsah přírodopisných znalostí býval značný, na počepické škole se již žáci první třídy učili znát přes 70 rostlin a stromů. V zeměpise se postupovalo od nejbližšího okolí k celým Čechám a světu. Dějepis se zpravidla soustředil na český raný středověk, výjimečně až do 14. století. Nezbytnou součástí výuky byl zpěv, kde se spojovaly dětské, náboženské a vlastenecké písně.³³⁶ Repertoár byl nemalý, kupříkladu žáci klučenické školy znali jen duchovních písní nejméně dvacet tři.³³⁷ Mimo běžné vyučování dávali učitelé hodiny zpěvu a hry na nástroje, kterých obvykle ovládali několik. Někteří učili hudbě i zdarma.³³⁸ Na hlavní škole se kromě uvedených předmětů učilo ještě němčině a kreslení.³³⁹

Pro třinácti až patnáctileté žáky, kteří již základní docházku splnili, sloužilo tzv. opakovací vyučování v neděli a ve svátek („nedělní škola“).³⁴⁰ Vyučování bylo bezplatné a povinné.³⁴¹ Bývaly to přibližně dvě hodiny dopoledne nebo po obědě, chlapci a dívky mívali vyučování zvlášť. Na výuce se dle domluvy různou měrou podíleli učitel i katecheta (duchovní správce nebo kaplan). V některých farnostech katecheta přenechával učiteli i výuku náboženství. Podobu nedělního vyučování přibližují záznamy klučenického učitele Havráňka. Procvičovalo se čtení, psaní, mluvnice, počty, zpěv (poučné a kostelní písně a rakouská hymna), zeměpis a dějepis Čech, rozebíraly se biblické texty a katechismus, životopisy svatých (sv. Václav, sv. Vojtěch). Každá výuka se zakončovala křesťanským cvičením v kostele, které vedl místní křížovnický páter. V Kosově Hoře se v nedělním vyučování probíral i přírodopis, žáci se učili sepisovat smlouvy, rozumět účtům, kvitancím, směnkám apod. Praktický duch vládl v Krásné Hoře, kde se při výuce hochů od dějepisu, zeměpisu a přírodopisu upustilo, učilo se základům smluv, výpočtům plochy, příkladům s penězi apod. V Petrovicích a Obděnicích se zase kladl důraz na polní hospodářství, přičemž od podučitele Ungera se petrovičtí žáci se dozvíдали i praktické informace z chemie, slyšeli o parních strojích a fungování lidského těla. Taková témata byla ale na venkovských školách již výjimkou a výuka v Petrovicích patřila k

³³⁶ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, záležitosti jednotlivých škol.

³³⁷ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Klučenice – školství 1828–1869“, rok 1866.

³³⁸ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, záležitosti jednotlivých škol.

³³⁹ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Děkanství Sedlčany – školství 1835–1869“, rok 1866.

³⁴⁰ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, spisy jednotlivých škol. Opakovací škola byla zavedena již se zřízením sítě triviálních škol r. 1774, povinná docházka zkrácena za Františka I. na 15. rok věku. HABART, Čeněk. *Sedlčansko... Díl III.*, s. 233.

³⁴¹ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 226.

nadprůměrným. Přesné osnovy nebyly stanoveny a předměty se lišily místo od místa. Náboženství a trivium se nejčastěji doplňovalo dějepisem, zeměpisem, ostatní si učitelé vybírali podle svých znalostí. Každodenní i opakovací škola končila se začátkem žní,³⁴² jak v Krásné Hoře podučitel Špale výstižně zapsal k 28. červenci: „*Dnes nedostavil se ani jediný žák. – Tak jest skončeno.*“³⁴³ Opakovací hodiny přestaly s koncem školního roku 1871/1872.³⁴⁴

Třebaže se školní budovy nacházely někde i v dezolátním stavu a zázemí bylo skrovné, dokázali vyučující dosáhnout obdivuhodných výsledků. Ze Sedlčanska putovaly práce žáků i na světovou výstavu v Paříži roku 1867 a za krásné rukopisy se jim dostalo vyznamenání.³⁴⁵

4.5 Pozice školy v církvi a v obci

4.5.1 Škola a kostel

Základní škola³⁴⁶ byla až do konce šedesátých let 19. století konfesijním ústavem. Tento stav měl kořeny ve středověku a konkordát z roku 1855 pouze posílil a konzervoval konfesijní ráz školy a pravomoci církevní správy. Dle konkordátu měla být veškerá výuka ve shodě s katolickým učením.³⁴⁷ Provázanost školy a kostela byla velmi silná, žáci chodili pravidelně do kostela a katecheta zase do školy. S učitelským zaměstnáním se také tradičně pojila profese varhaníka a mnohde tomu tak zůstalo až do počátku 20. století.³⁴⁸ Učitel měl jít žákům příkladem i svou zbožností³⁴⁹ a škola a kostel celkově měly působit v jednotě.

Výuka na nižších školách byla po staletí úzce provázána s náboženstvím a šedesátá léta znamenala poslední fázi výuky v tradiční podobě. Žáci chodili hromadně na mši, ve farních školách ráno před vyučováním, ale ne celý rok. Zejména v létě bývala škola zkrácena pro zemědělské práce.³⁵⁰ Hromadně se také chodilo ke zpovědi a k přijímání, a to zpravidla čtyřikrát ročně, jak bylo předepsáno,

³⁴² SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, záležitosti jednotlivých škol.

³⁴³ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Krásná Hora – školství 1823–1869“, rok 1867.

³⁴⁴ SOKA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 18.

³⁴⁵ SOKA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 16.

³⁴⁶ Tehdy tzv. národní škola.

³⁴⁷ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 74–75.

³⁴⁸ Úmysl Josefa II., který roku 1787 učitelům varhanickou službu zakázal, se nezdařil a císař příslušný dekret pro velký odpor brzy odvolal. FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského od nejstarších dob...* s. 122.

³⁴⁹ *Kniha Methodní nebo Navedení k dokonalému vedení učitelského úřadu pro učitele na trivialních a hlavních školách.* Praha, 1824, s. 252.

³⁵⁰ Na Chlumu výuka začínala v 10 hodin a končila ve dvě odpoledne. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Chlum – školství 1833–1869“, protokol ze školní vizitace r. 1861.

někde jen dvakrát.³⁵¹ Vybíraly se obvykle dny již tradičně spojené s dětmi a se školní koledou: svátek andělů strážných (tehdy 2. září), sv. Mikuláše (6. prosince), sv. Řehoře (12. března) a sv. Jana Křtitele (24. června).³⁵²

Počátkem každého školního roku držel v každé farnosti někdo z místních duchovních tzv. školní kázání, zpravidla si k tomuto účelu vybíral svátek andělů strážných nebo některý jiný blízký den. Nejčastějším námětem byla docházka, a to s různou argumentací. Někteří duchovní rodiče povzbuzovali a snažili se je přesvědčit o tom, že pilné posílání dětí do školy je ku prospěchu jim i dětem.³⁵³ Zdůrazňovali také její transcendentální přesah a spásný význam: „*Školy jsou předsíní svatyně, v nichž se učíme znáti Krista co cestu, pravdu a život.*“³⁵⁴ Někteří spojovali význam školy pro církev a pro národ, případně pro stát: „*Škola jest to místo, kde se vychovávají církvi nábožní křesťané a vlasti rozšafní údové.*“³⁵⁵ V jiných kázáních duchovní rodičům spíše hrozili, jak se ledabylá docházka mstí na celých rodinách³⁵⁶ a kritizovali je za přístup ke škole: „*Rodičové jsou nejvíce toho vinni, nenese-li škola užitku žádoucího, že dobrodiní školy nechápou a že děti doma pohoršují.*“³⁵⁷ Kromě otázek docházky a významu školy se někteří duchovní ve školním kázání zaměřovali na vztah rodičů k dětem, oblíbeným tématem bylo: „*Rodiče, jste strážní andělé svých dětí.*“³⁵⁸ Kulda roku 1862 téma rozšířil a hovořil o tom, že nejen rodiče, ale i učitelé mají být svým dětem viditelnými strážnými anděly.³⁵⁹

Mimo školního kázání se z kazatelny o škole mluvilo jen málokdy. Pouze jednou do roka byla také předepsána sbírka na chudé děti. Konala se obvykle při stejné mši, kdy bylo školní kázání, a výnosy se pohybovaly okolo jednoho zlatého. Za tyto peníze dostaly nejchudší děti dřeváky, punčochy, šátek nebo papír na psaní, ale tak nízké výnosy přirozeně nemohly pokrýt mnohonásobně větší potřebu alespoň základního oblečení a školních pomůcek. Na několika místech si duchovní tento problém uvědomovali a byli ochotni jej také řešit. Jako vhodný postup se ukázalo konání sbírky ne v září, ale o Vánocích či na velikonoční pondělí, a také osobní příklad duchovních. Dělo se tak již na

³⁵¹ Ve Zvíroticích a Klučenicích.

³⁵² SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, záležitosti jednotlivých škol.

³⁵³ Např. františkán Kolumbán Racek na Chlumu nebo František Pomajzl v Dublovicích (budoucí sedlčanský děkan a vikář).

³⁵⁴ Kázání chlumského kaplana Antonína Černického 6. září 1863, toto téma si vybral při příležitosti svěcení nové chlumské školy. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Svatý Jan – školství 1819–1867“, školní tabulky r. 1864 (omylem zařazeno v tomto kartonu). SOKA Příbram, Farní úřad Chlum, řád bohoslužeb 1860–1911.

³⁵⁵ Kázání Františka Pomajzla 7. září 1862. VikÚ Sedlčany, Farní úřad Dublovice, řád bohoslužeb 1854–1880. Podobně hovořil Jan Pavla v Krásné Hoře r. 1863, že škola je dobrodiním pro církev i pro stát. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Krásná Hora – školství 1823–1869“, školní tabulky r. 1864.

³⁵⁶ Např. krásnohorský farář Pavla.

³⁵⁷ Kázání Františka Pomajzla 4. září 1864. VikÚ Sedlčany, Farní úřad Dublovice, řád bohoslužeb 1854–1880.

³⁵⁸ Takto zaznělo v Sedlčanech roku 1863. Na stejné téma několikrát kázali i Beneš Metod Kulda a jeho kaplan Černický. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Děkanství Sedlčany – školství 1835–1869“, školní tabulky r. 1864. SOKA Příbram, Farní úřad Chlum, řád bohoslužeb 1860–1911.

³⁵⁹ Kázání B. M. Kuldy 7. září 1862. VikÚ Sedlčany, Farní úřad Chlum, řád bohoslužeb 1860–1911.

počátku 60. let v Petrovicích a Počepicích, kde výnosy přesahovaly 10 zl. Největší částky dával klérus.³⁶⁰ Pokud se tímto způsobem podařilo vybrat větší částky, rostl přirozeně také počet obdarovaných dětí a cena darovaných předmětů. V Počepicích se tak dávaly i vesty a modlitební knížky. Po smrti děkana Kačerovského, který přispíval i deseti zlatými, byly ale již výsledky opět nízké.

V době, kdy škola neměla od rodičů valnou podporu, měl příklad duchovních velký význam. Pouze v Sedlčanech docházelo v 60. letech mezi měšťany k většímu uvědomění významu školy, na venkově naproti tomu neměli chudí žáci téměř žádnou podporu. Jak napsal Kuldovi klučenický páter Jan Sachar: *„Zdejší osadní lid, již za času mého velebného pana předka uvyklý ničím nepřispívati, jest v tom ohledu těžko k předělání.“*³⁶¹ V Petrovicích a Počepicích byli kněží největšími podporovateli chudých žáků, většina duchovních ale neměla pro chudé děti tolik pochopení, aby přispívala podobnou měrou. Nebylo tomu tak jen pro někdy neutěšené hospodářské poměry samotných farářů, ale i z nedostatku dobré vůle pro podobné příspěvky. Je patrné, že kde vůle byla, tam se peníze našly i na chudé faře, jako ve Svatém Janu, kde byl farářem František Barták.³⁶²

Také farníci uměli ocenit, když se jejich duchovní o školu a děti starali. Vojkovští takto do vizitačního protokolu roku 1861 zapsali: *„My jsme s velebným pánem všickni velice spokojeni a jsme mu za všecko vděčni, zvláště za to, že po všechna léta chudou školní mládež poděloval potřebným papírem; proto také uctivě žádáme, aby se jeho horlivé zásluhy na vědomost daly nejdůstojnější kn. arc. konzistoři a Jeho Eminenci pánu kardinálovi.“*³⁶³ Samotný B. M. Kulda usiloval o to, aby chlumská škola byla vzorem pro školy v okolí a ve školním roce 1863/4 se v jeho farnosti podařilo vybrat přes 57 zl. Takto vysoký výtěžek mohl být ovlivněn jednak vybíráním ve více různých dnech, dále okolností, že se vybíralo mj. při svěcení nové chlumské školy, a konečně působením a patrně též příspěvkem samotného Kuldy.³⁶⁴ Z výtěžku byl kupován oděv, knihy a školní potřeby.

Církevní představitelé si byli dobře vědomi, jaký význam školy mají pro formování názorů, jak mohou být nástrojem církevního učení a také, co by mohlo následovat, kdyby proběhla jejich laicizace. Škola a kostel tvořily dvě hlavní vzdělávací střediska na lokální úrovni a snahou duchovních zpravidla

³⁶⁰ V Počepicích se na velikonoční pondělí r. 1860 vybralo 3 zl. 60 kr., k čemuž děkan Kačerovský přidal 10 zl. R. 1864 vybráno 3 zl. 72,5 kr., k tomu dal děkan 7 zl., kaplan 1 zl., 30 kr. VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Počepice – školství 1827–1869“, školní tabulky r. 1860, 1864; kt. „Fara Petrovice – školství 1817–1871“, školní tabulky r. 1860, 1865.

³⁶¹ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Klučenice – školství 1828–1869“, dopis Jana Evangelisty Sachara B. M. Kuldovi z 24. prosince 1861.

³⁶² VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Svatý Jan – školství 1819–1867“, školní tabulky r. 1863.

³⁶³ NA, APA II, inv. č. 876, kt. 1782, vizitační zpráva ze sedlčanského vikariátu za rok 1861.

³⁶⁴ VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Svatý Jan – školství 1819–1867“, školní tabulky r. 1864 (omylem zařazeno v tomto kartonu).

bylo, aby si stály co nejbližší.³⁶⁵ Jejich přístup ke škole se ale lišil v závislosti na povaze a smýšlení. Někteří duchovní se ve školních záležitostech angažovali více, podporovali chudé děti a školní knihovny, jiní se omezovali na předepsané povinnosti.

4.5.2 Škola a obec

Povinností obce bylo starat se o vybavení školy a pravidelnou docházku, vybírat školní plat a podporovat chudé žáky.³⁶⁶ Ve skutečnosti byl ale přístup obcí zpravidla lhostejný. Předbřeznové poměry trvaly v tomto směru ještě přes celá šedesátá léta a význam školy pro obec oceňovali jen málokterí. Karel Havlíček Borovský psal roku 1846: „*Skoro v každé obci jest nějaké obecní jmění, nejvíce polnosti, také jiné důchody, a na mnohých místech jest dosti patrné. Nevím ovšem, nač se v rozličných osadách vynakládá; tolik ale vím, že se na nic důstojnějšího, na nic užitečnějšího vynaložiti nemůže, než jsou školy.*“³⁶⁷ Přístup obcí byl zpravidla opačný a opakovaně se projevovaly snahy dávat na školu peněz co nejméně.

Při každé škole měl existovat soupis chudých školáků, za které platila školné obec. Stejně jako jiná podobná nařízení, i toto se prosazovalo jen stěží. Tak ještě r. 1860 při zvírotické škole žádný soupis nebyl, protože obec žádné chudé děti neuznávala.³⁶⁸ Takové jednání vedlo ke sporům s učiteli doprovázeným mnoha emocemi. Svatojánský učitel Josef Jelínek na ně doplatil životem. Když se v neděli 24. července 1865 před školním výborem rozhodovalo o tom, které děti budou v následujícím školním roce osvobozeny od školného, odebral se tam k jednání. „*Nepomyslí chudák, že poslední to cesta jeho poездеjším putování a že zpátky, smyslů i síly jsa zbaven, musí domů dovezen býti.*“³⁶⁹ Při jednání s výbory jednotlivých obcí byl hojšínskými občany tak rozčilen, že jej ranila mrtvice, ochrnul na půl těla a v únoru 1866 zemřel. Jak v takových případech bývalo, obec jej docenila až po smrti, pohřeb měl slavný a pohřbíval jej Kulda za účasti osmi kantorů z okolí.³⁷⁰

Problémy mezi obcí a učitelem byly velmi časté, a to z příčin finančních i osobních. K velkému sporu, který rozdělil celou obec, došlo roku 1855 v Krásné Hoře. Odehrál se sice několik let před Kuldovým příchodem na Sedlčansko, ale jeho aktéři zde dále působili i v šedesátých letech. Celý

³⁶⁵ Doslovným příkladem byla snaha počepického děkana Kačerovského, aby nově stavěná škola v Počepicích měla hlavní dveře proti kostelu. SOKA Příbram, Počepice – školní kronika 1840–1899, s. 18.

³⁶⁶ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 76, 185.

³⁶⁷ HAVLÍČEK Borovský, Karel. Něco pro učitele a o učitelích. In: *Pražské noviny*, roč. 22, č. 12 (8. únor 1846), s. 45.

³⁶⁸ SOKA Příbram, Viků Sedlčany, kt. „Fara Dublovice – školství 1804–1868“, školní tabulky r. 1860.

³⁶⁹ SOKA Příbram, Svatý Jan – školní kronika 1874–1916, s. 16.

³⁷⁰ SOKA Příbram, Svatý Jan – školní kronika 1874–1916, s. 16.

příběh má počátek již v roce 1842, kdy krásnohorský učitel Václav Bauer přijal za pomocníka (podučitele) Václava Hrona z Dublovic, který nemohl nikde sehnat místo. Bauer zde tehdy učil třetím rokem a měl pověst vynikajícího kantora, který dříve za svého působení v Sedlčanech připravoval i uchazeče o studium na vyšších školách. Ze Sedlčan ale musel odejít pro jakýsi problém s děkanem, který měla způsobit Bauerova (prý nemravná) manželka.³⁷¹ Hron s Bauerem pak v Krásné Hoře učili přes deset let, ale vztahy mezi nimi nebyly dobré. Když pak roku 1854 Bauer pro nemoc již učitelský úřad nemohl dostatečně zastávat, sepsali spolu smlouvu o dobrovolném postoupení školní služby. Smlouvu schválil i patron školy a šla k potvrzení na votické hejtmanství. To ale s ohledem na ministerský výnos, dle něhož se až do provedení reorganizace školství od podobných postoupení upouští, potvrzení smlouvy odmítlo.

Celá záležitost šla jako obvykle od učitelů k úřadu a nazpět přes faráře a vikáře, kteří byli vyučujícím nadřízeni, a krásnohorský farář Jan Pavla nehodlal věci takto nechat. Napsal vikáři, že pro dobro školství a jiné zájmy, na které je vhodné brát ohled, se cítí povolán proti takovému rozhodnutí předložit svůj náhled. Usiloval také o jeho zaslání konzistoři a celkově je patrné, že jej věc velmi zajímala. Ve svém náhledu napsal, že šestašedesátiletý učitel Václav Bauer slouží ve školství již 48 let. Dle svých vysvědčení sice ve svých mladších letech konal mnoho blahodárného, je také zkoušen a oprávněn jako učitel hlavní školy, ale při svém současném stáří a okolnosti, že byl loni tři měsíce pro plicní chorobu upoután na lůžko a ještě nyní se má dle lékařů šetřit, dále s ohledem na to, že pro své stáří již několik let vůbec koná službu jen nevalně, loni dokonce nebyl šest měsíců vůbec ve stavu vyučovat. S těmito argumenty naléhal farář na potvrzení smlouvy nebo ustanovení provizora a odvolával se na to, že je k zásahu nucen svým svědomím.

Provizorium doporučoval z několika důvodů: Václav Hron je čtyřicetiletý syn zemřelého patronátního učitele, slouží ve školství 21 let, žije starou, churavou matku, zastává nemocného učitele v plném rozsahu s velkou prozíravostí a prospěšností, takže se jeví oprávněné a slušné jeho zásluhy odměnit. Václav Bauer, u kterého farář opakovaně zdůrazňuje, že je starý a nemocný, mu prý chtěl dobrovolně přenechat místo. Učitel, pro plicní chorobu zcela neschopný vyučovat, již navíc není v Dublovicích, dle lékařské rady se měl šetřit a odebral se do Sedlčan, což farář tím spíše mlčky přehlédl, že učitel byl poslední rok a čtvrt v Dublovicích prý již „morálně mrtvou osobou“. Naproti tomu Hron převzal pod farářovým dohledem péči o školu i připojená pole, a tak má ze svých nesnadno

³⁷¹ SOkA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 7–8. SOkA Příbram, Sedlčany – obecní kronika 1922–1937, s. 51. HABART, Čeněk. *Sedlčansko... Díl III.*, s. 178.

nabytých úspor značná vydání. Farář obhájí svůj návrh tím, že by prospěl třem účelům: dobru výuky, starému učiteli a zasloužilému podučiteli.³⁷²

Vikář Emanuel Doležal nedlouho poté rozhodl. Napsal Hronovi, že se učitel Bauer zpěčuje opět nastoupit své učitelské místo a on tedy ustanovuje Hrona provizorem, dokud se záležitost neuvede do pořádku nebo nerozhodne konzistoř jinak. Podepisuje se jako věrný přítel s tím, že Hrona některou neděli navštíví.³⁷³ Záležitost ale nebyla vyřízena snadno. Krásnohorský starosta Josef Mácha se obrátil na hejtmanství s dopisem tohoto obsahu:

Z Krásné Hory i okolních přiškolených obcí se ozývají stížnosti, že podučitel Hron vyučuje nepořádně a nakládá s dětmi nevlídně a nemilosrdně. Dopolední vyučování přetahuje do půl druhé a odpolední vypouští, někdy odcestuje a výuku přenechá na celý den školnímu dohlížiteli. Jednomu synovi místního obuvníka řekl o hodině, že je „*vůl jako jeho táta*“. Kdyby si některé dítě stěžovalo, bylo by přísně potrestáno. Sousedé se také diví, proč se učitel Bauer odstěhoval do Sedlčan a jak je možné, že v Krásné Hoře zůstal na 300 dětí jen podučitel. Vědí ale, že Bauer již několik let při školních vizitacích žádal, aby byl Hron přeložen jinam a do Krásné Hory přišel jiný podučitel. Když se mu nedařilo změny dosáhnout, vyjádřil se prý, že to tak nemůže zůstat „*a že toto protivenství, které se mu skrze tak dlouhý čas asi 10 roků od podučitele Václava Hrona děje, déle snést nemůže*“, čímž si sousedé vysvětlují jeho odchod a žádají „*našeho dobrého a milovaného pana učitele*“ nazpět. Zároveň odmítají, aby Hron zůstal v Krásné Hoře, s tím, že by jeho setrvání působilo velkou nespokojenost.³⁷⁴ Tento list psaný jménem obecního představenstva nešel vikáři, ale přímo podkrajskému úřadu, který jej ale vyhodnotil jako žalobu, předal dle zákona školdozornímu úřadu a ten k vyšetření farnímu úřadu do Krásné Hory.

Za měsíc se na krásnohorské faře řešila žaloba krásnohorského představenstva na Václava Hrona. Vyslychal farář Pavla. Starosta byl tázán, kdo si na Hrona stěžoval, a udal deset jmen. Podučitele žaloval, že přenechával výuku školnímu dohlížiteli a v listopadu a prosinci nechal děti první třídy vyučovat na chodbě, z čehož onemocněly. Výrok o volovi se farář snažil zlehčit s tím, že se dokázal jako vymyšlený při vyšetřování ve škole, kde byl i farář, starosta a jiní sousedé. Na to ale starosta odpověděl: „*Že se to od školáků nedokázalo ve škole, to dosvědčuji; poněvadž podučitel Václav Hron, co kejklíř se vypnul a držel metlu v ruce a vykřikl plným hrdlem na dítky: „Řekněte před*

³⁷² SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Krásná Hora – školství 1823–1869“, dopis faráře Jana Pavly vikáři Emanuelu Doležalovi 5. ledna 1855.

³⁷³ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Krásná Hora – školství 1823–1869“, rok 1855, koncept dopisu Emanuela Urbana Václavu Hronovi, nedatováno.

³⁷⁴ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Krásná Hora – školství 1823–1869“, dopis Josefa Máchy podkrajskému úřadu ve Voticích 19. ledna 1855.

Pánem Bohem, jestli jsem vám kterému volů nadával. – *Dítky jednohlasně odpověděly – že nenadával.*“ Děti ale doma večer opakovaly, co se ve škole děje a že se bály trestu podučitele, proto všechno zapřely. Na dotaz faráře, neví-li starosta, že učitel odešel dobrovolně, odpověděl, že odešel, protože nebylo vyhověno jeho žádosti o změně podučitele, a tak se nakonec rozhodl, *„že svému největšímu nepříteli školu postoupí a že bude následovat příklad Krista Ježíše“*. Sousedé trvali na odchodu Hrona a návratu Bauera a k žalobě se připojilo i všech osm přítomných sousedů. Nato vystoupil Josef Uher z Krásné Hory a žádal, aby se do protokolu zapsalo ještě jeho vyjádření. Připomněl, že špatný stav vyučování jej již dříve přiměl, aby si šel stěžovat ke starostovi, a sousedé poté šli za farářem. Ten jim odpověděl: *„Co vám pánové do toho, dobře se učí, a kdyby se třeba nic neučilo, když já řeknu, tak můžete jít k ministerstvu i k samému císaři pánu, tak nic nepořídíte.“* Podučitel byl také žalován, že osmiletou žákyni za otočení do zadní lavice zpohlavkoval, vytáhl z lavice a uhodil s ní o zem tak, že si rozbila koleno a celé noci nespala bolestí. Nato byl předvolán Hron, aby se hájil.³⁷⁵

Podle Knihy metodní měl učitel ve škole vše podstatné rozhodovat jen s vědomím faráře a v případě, že by proti němu v obci povstala nespokojenost, mohl se na faráře odvolat.³⁷⁶ Tak se také stalo při Hronově výslechu. Ten se kryl farářem a vyššími úřady. Přiznal, že dvakrát přenechal celodenní vyučování místnímu dohlížiteli, ale s vědomím faráře byv předvolán na úřady. Poprvé vyřizoval záležitosti ohledně postoupení učitelské služby, podruhé jel do Votic na hejtmanství, kde se vyřizovalo pytláctví dvou krásnohorských sousedů, kteří na něj nyní žalovali (jedním z nich byl Josef Uher). Přiznal výuku na chodbě s tím, že jednou se tak stalo, když farář připravoval děti ke zpovědi a podučitel pracoval na chodbě, aby nezahálel. Kdyby prý děti skutečně onemocněly, ohlásili by to rodiče jistě faráři. Prodlužování výuky hájil opět vědomím faráře, který k tomu přivolił proto, že přesporní děti nemohou v zimě chodit domů za tmy. Na výtku o špatném vyučování odvětil, že se podrobuje *„jen úsudku k tomu oprávněných slavných vyšších ouřadů“*. Výrok o volovi zcela popřel, odvolal se na vyšetřování ve škole a faráře si bral za svědka. Stejně popřel i případ násilí na osmileté žačce s tím, že kdyby se to opravdu stalo, volal by otec jistě lékaře a podal žalobu farnímu úřadu.³⁷⁷

Otázka školy vedla k rozdělení celé obce a příběh měl zajímavé pokračování. Dva dny po sepsání protokolu obcházel zatím neangažovaný soused Kimla po Krásné Hoře a zejména okolních vsích s peticí, která měla být dodána na farní úřad. Podepsaní v ní žádali, aby *„podučitel Hron, s kterým spokojení jsou, an od některých krásnohorských občanů protivenství trpí, od farního úřadu*

³⁷⁵ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Krásná Hora – školství 1823–1869“, protokol z 22. února 1855.

³⁷⁶ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského od nejstarších dob...* s. 125.

³⁷⁷ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Krásná Hora – školství 1823–1869“, protokol z 22. února 1855.

zastán, a v Krásné Hoře, poněvadž děti dobře učí, ponechán byl“. Autorem petice nebyl nikdo jiný, než sám podučitel Hron, který Kimlovi zaplatil, aby s ní obešel farní osady. Petici podepsalo na 40 lidí, když se s ní ale Kimla večer vracel domů, vyšel mu naproti obuvník Jan Švastal (nazývaný stejně jako jeho syn od Hrona volem), který řekl Kimlovi, že s ním musí jít. Ten odmítl, že se musí nejprve doma ohrát, a na to šel Švastal s ním domů, kam posléze přišel i starosta Mácha. Starosta Kimlovi vyčinił, že by měl chuť ho hned zavřít, a petici si vyžádal. Kimla ji poslušně odevzdal. Následující den stálo na farním úřadě šest žalujících sousedů a farář opět vyslýchal. Nechal sepsat Kimlovu výpověď a záležitost odeslal k rozřešení vyšším úřadům.³⁷⁸

Netrvalo dlouho a na svého podučitele žaloval i Václav Bauer. Učitel vinil Hrona, že mu otevíral dopisy a jejich obsah sděloval některým krásnohorským měšťanům a také, že kradl. U sedlčanského soudu Bauer vysvětlil, že v září 1853 dostal dopis od své nevěsty doručený přes místního pošťáka Němečka, který byl zároveň školním dohlížitelem. Hron k němu často chodil a bylo podezření, že dopis otevřel, chyběly ale důkazy. Stejně Bauer podezíral Hrona, že mu vzal různé noty a knihy, opět to ale nemohl prokázat. Navíc prý Hron za pomoci dvou žáků bral vápno, které měl u školy složené jeden zednický mistr, schovával ho a Němečkova děvečka mu ho pak nosila. Pro všechny body stížnosti bylo ale málo důkazů, pročež sedlčanský soud vyšetřování zastavil.³⁷⁹ Hron nakonec zůstal v Krásné Hoře učitelem až do smrti³⁸⁰ a starosta Mácha zastával funkci místního školního dohlážitel, později předsedal školnímu výboru.³⁸¹ Václav Bauer zemřel v Sedlčanech roku 1857 a měl tam slavný pohřeb.³⁸²

Vztahy mezi obcí a vyučujícími bývaly problematické na mnoha místech a problémy se také odrážely ve špatném stavu škol. Na jejich technický stav dozírali místní školní dohlážitelé (*Ortsschul-Aufseher*), pro každou školu jeden, vybíraný z řad sousedů a ustanovovaný krajským úřadem.³⁸³ Že stavby i vybavení mívaly velké nedostatky, je nasnadě a mnozí občané si to také uvědomovali. Proto tam, kde se nacházeli lidé dbající na vzdělání a zároveň ne zcela bez peněz, lze v šedesátých letech pozorovat rostoucí snahu o zvelebení škol. Mezi podporovatele patřivali nejčastěji majitelé

³⁷⁸ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Krásná Hora – školství 1823–1869“, protokol z 25. února 1855.

³⁷⁹ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Krásná Hora – školství 1823–1869“, list okresního soudu v Sedlčanech vikáři Doležalovi ze 4. srpna 1855.

³⁸⁰ Od roku 1855 provizor, od roku 1857 učitel. Zemřel r. 1874. SOKA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 8, 25.

³⁸¹ SOKA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 11, 15. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Krásná Hora – školství 1823–1869“, školní tabulky r. 1860.

³⁸² SOKA Příbram, Počepice – školní kronika 1840–1899, s. 18.

³⁸³ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Klučenice – školství 1828–1869“, školní tabulky r. 1864.

velkostatků, faráři a představenstva obcí. Do škol nakupovali obrazy, knihy, mapy i globy.³⁸⁴ Výjimku mezi vikariátními školami představovala škola sedlčanská. Šedesátá léta pro ni znamenala velký vzestup, kdy se dosud triviální škola stala hlavní a vytvořilo se také odpovídající zázemí. Velkou roli při podpoře školy hrály spolky, dále přispívali někteří výše postavení měšťané i okolní obce.³⁸⁵

Jak z uvedených informací vyplývá, postavení vyučujících v obci bylo specifické a z různých důvodů nezářídka problematické. V šedesátých letech se postupně zlepšovalo finanční postavení kantorů, ale toto zlepšení se dělo z obecních peněz a peněz rodičů. I to bylo jedním z důvodů sporů v obcích. Projevovaly se problémy se vzájemnou úctou, jak dosvědčuje i okolnost, že zvírotický učitel Kopal roku 1865 záměrně ke školní zkoušce vybral z čítanky kapitolu o dobrém jménu s tím, že většina zvírotických jeho cenu nezná.³⁸⁶ Šedesátá léta byla ale také obdobím výrazného zlepšení školního zázemí, přičemž nejrychleji si význam školy pro obec uvědomovala města, kde se již plně rozvíjel občanský život a kde existovaly spolky.

4.5.3 Školní zkoušky

Vikariátní úřady bývaly také úřadem školdozorským (*Schuldistriktsamt*). Vikář měl tak zároveň titul okresní školní dozorce neboli okresní školdozorce (*Schuldistrikts-Aufseher*). Jeho povinností bylo každou školu ve svém obvodu alespoň jednou za rok navštívit a zkontrolovat výuku, docházku, školní dokumenty a stav budovy. Dělo se tak slavnostním způsobem při tzv. školní zkoušce, k níž učitel mj. připravoval seznamy učené látky, výkazy o docházce i krasopisné sešity a slohové úkoly svých žáků.³⁸⁷

Školní zkouška se odbývala zhruba takto: Po úvodní písni vikář zkoušku zahájil krátkou modlitbou a některý žák jej slavnostně uvítal. Vikář pak měl stručnou řeč k přítomným, načež přezkoušel žáky od mladších ke starším. Dále četl jména nejlepších žáků z knihy cti, pochválil je a

³⁸⁴ Takto např. starosta Jan Hron pořídil r. 1866 pro dublovickou školu obrazy s biblickými výjevy za 13 zl. a r. 1868 opět další ve stejné ceně. Místní školní dohlížitel koupil globus a také přispěl ke zřízení školní knihovny. SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Dublovice – školství 1804–1868“, školní tabulky r. 1866, 1868.

³⁸⁵ Namátkou: V Sedlčanech se roku 1860 vybralo při sbírce na chudé děti 3,40 zl., ale ochotnický spolek přidal 27 zl. (ještě r. 1859 se sebralo jen 2,38 zl.) Ve školním roce 1863/4 vybráno ve sbírce 15 zl., k tomu sedlčanští uspořádali besedu a z výtěžku dali na chudé děti 47 zl., solopyská obec dala toho roku 10 zl. Aktuár Vilém Schirmer daroval škole a dětem některé knihy a obrazy. Dalšího roku vybráno při sbírce 8 zl., k tomu dala obec dublovická 10 zl., ochotníci výtěžek z představení (30 zl.), z čehož se nakoupily přírodovědné atlasy a mapa Čech. Přispěl i zpěvácký spolek. Úředníci okresního úřadu dali výtěžek z tanečního věnečku (12,30 zl.). Hejtman dal 4 zlaté pro pilné, ale chudé děti. Další dva měšťané přispěli papírem, obrázky a knížkami. SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Děkanství Sedlčany – školství 1835–1869“, školní tabulky r. 1860, 1864, 1865.

³⁸⁶ SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Dublovice – školství 1804–1868“, škola Zvírotice, postup při zkoušce r. 1865.

³⁸⁷ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 224–225.

odměnil, ostatní pak povzbudil. Mezitím se přezpívalo ještě několik písní, žáci zarecitovali deklamace a vikář modlitbou zkoušku zakončil. Po odchodu žáků a hostů se sepisoval vizitační protokol či vizitační tabulky, které vikář následně předkládal konzistoři. Zde se vizitátor a zástupci školní obce vyjadřovali ke stavu školy, docházce, znalostem žáků, k působení vyučujících a duchovní správě.³⁸⁸ Vizitační tabulky podepisoval místní učitel, farář a školní dohlížitel coby zástupce obce.

Při školní zkoušce bývali přítomni místní duchovní, zástupce patronátního úřadu, místní školní dohlížitel, starostové přískolených obcí a komisař okresního úřadu.³⁸⁹ Do protokolů hodnotili zástupci obcí jak působení vyučujících tak duchovních. Kuldu i jeho kaplana Černického hodnotili jejich farníci jako obratné a pilné a opakovaně vyjadřovali také svoji spokojenost s výukou: „*My nížepsaní s radostí prohlašujeme, že se svými duchovními i světskými učiteli úplně spokojeni jsme, neboť jsme se o dnešní zkoušce opět přesvědčili, že naše děti jak ve svatém náboženství, tak také v ostatních předmětech výborně se cvičí.*“³⁹⁰ S takovým výsledkem mohl být Kulda spokojen, neboť dlouhodobě usiloval o to, aby chlumská škola byla vzorem pro školy v okolí.³⁹¹

Školní zkoušky dávaly také příležitost velkostatkářům, duchovním a jiným bohatším přítomným, aby odměnili některé školní děti. Rozdávali jim drobné peníze, housky či modlitební knihy (Kulda). Majitel radičského velkostatku František Pistl mladší³⁹² myslel na školáky nejen rozdáváním dárek, ale nechával za ně i sloužit mše.³⁹³

4.6 Duchovenstvo versus učitelstvo

Učitelé národních škol zůstávali až do 2. poloviny 19. století podřízeni duchovní správě. Základní příručka učitelstva, Kniha metodní, zdůrazňovala, že učitel i farář pracují pro dobro svěřených duší, ale farář je učiteli nadřízen a svým vzděláním učitele předčí. Ten se tak nesmí s farářem stavět na stejný stupeň, ale prokazovat mu úctu a poslušnost. Nemá chtít vše vědět a všemu

³⁸⁸ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 223–225.

³⁸⁹ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Chlum – školství 1833–1869“, školní tabulky r. 1860.

³⁹⁰ Na prvním místě je podepsán nalžovický velkostatkář (a poslanec) Alfred Scharffensteil-Pfeill, dále jménem osadníků starostové obcí a místní dohlížitel. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Chlum – školství 1833–1869“, protokol r. 1862.

³⁹¹ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Chlum – školství 1833–1869“, protokol r. 1861.

³⁹² František Pistl (1812–1872), poslanec zemského sněmu. Jeho otec hostil v Radiči Bernarda Bolzana.

³⁹³ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, záležitosti jednotlivých škol.

rozumět lépe než farář, má být vděčný za poučení i potrestání, zachovávat s farářem shodu a ve škole vše podstatné rozhodovat jen s jeho vědomím.³⁹⁴

Tento systém a další poměry panující ve školství byly kritizovány již ve čtyřicátých letech, zejména pak v letech 1848–1849. Tehdy i tiskem vyšly návrhy, aby se škola stala čistě státním ústavem, stát platil učitelstvo, platy byly zvýšeny a povinná docházka prodloužena do 14 let. V revolučních letech byla také sepsána řada petic s těmito návrhy, které přišly na stůl ústavodárnému sněmu. Zároveň se ozývaly i hlasy pro zachování stávajících poměrů. Roku 1849 předložili biskupové ministerstvu kultu a vyučování pamětní spis s názorem, že církev má na školu svaté právo, neboť národní školy jsou dílem církve a je v zájmu církve i státu, aby na ně měla výhradní vliv.³⁹⁵

Tak se již před polovinou století uskupily dvě strany s protichůdnými názory na správu škol, které proti sobě následně vystoupily v šedesátých letech. Na jedné straně stáli liberálové, zastoupení v zákonodárných sborech zejména německou levicí, proti nim klerikálové vedení rakouskými biskupy. Učitelstvo, kterého se případné změny nejvíce týkaly, mělo také své představy, nestálo ale vyhraněně ani na jedné ze stran.

4.6.1 Názory a snahy duchovenstva

Duchovenstvo hrálo v otázkách českého školství významnou úlohu již od dob obrození. Kulda nebyl svojí literární činností a politickou aktivitou mezi vikáři výjimkou, v padesátých a šedesátých letech bylo mezi nimi více národně uvědomělých kněží, např. turnovský vikář Antonín Marek, soběslavský Karel Vinařický či novostražecký František Daneš.³⁹⁶ Někteří se angažovali i politicky. Roku 1860 byla ve Vídni zřízena vyučovací rada, která dávala dobrozdání státnímu ministerstvu a připravovala návrhy školských zákonů. Jejím členem byl od roku 1863 také Karel Vinařický, který ale nebyl spokojen s centralistickými tendencemi, které v radě převládaly, a na vlastní žádost byl roku 1865 propuštěn.³⁹⁷ Vlastenecké smýšlení bylo tehdy charakteristickým rysem řady duchovních a promítalo se i do školství.

V druhé polovině 60. let rostl odpor liberálů vůči silnému postavení katolického duchovenstva v podunajské monarchii. Školství, stojící zároveň pod státní i církevní správou, se ve sporech konzervativců s liberály stalo ožehavým tématem. Tisk, který již běžně sloužil k působení na veřejné

³⁹⁴ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského od nejstarších dob...* s. 125.

³⁹⁵ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848...*, s. 6–9, 39, 41.

³⁹⁶ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 105–106.

³⁹⁷ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 175–179.

mínění, se stal tribunou obou stran, jednotlivé názory se objevovaly v novinách, časopisech a brožurách. Otázka laicizace škol měla pro duchovenstvo prvořadý význam a možná ztráta dohledu nad školami vyvolávala velké emoce. K laicizačním návrhům, které se objevovaly i jinde v Evropě, se několikrát vyjádřil také papež Pius IX.³⁹⁸ V jeho seznamu bludů z r. 1864 (*Syllabus errorum*) se k otázkám národního školství vztahují především tyto dva bludy:³⁹⁹

„45. *Veškerá správa veřejných škol nějakého křesťanského státu, vyjímaje snad toliko biskupské semináře, může a má být svěřena státní moci, a sice tak, že se žádné jiné autoritě nepřiznává právo vměšovati se jakýmkoliv způsobem do školského a vyučovacího řádu, do úpravy studií, do udílení hodností, do volby nebo schvalování učitelských sil.*“

„47. *Nejlepší uspořádání občanské společnosti vyžaduje, aby lidové školy, jež jsou přístupny dětem ze všech vrstev národa, a vůbec i veřejné ústavy, které jsou určeny k podávání vyššího vědeckého vzdělání a k obstarávání výchovy mládeže, byly vyňaty ze vsí autority Církve i z jejího vedení a vlivu, a aby byly cele podřízeny rozhodování občanské a politické autority, podle míry obecně platných názorů té které doby.*“

Laicizace školství si v habsburské monarchii i přes odpor klerikálů získávala mnoho příznivců a poslanecká sněmovna říšské rady projednávala návrh nového školského zákona v říjnu 1867. Za této situace se k písemnému vyjádření odhodlal také Beneš Metod Kulda, který v březnu 1868 vydal u Bedřicha Stýbla devětatřicetistránkovou brožuru *Škola a církev*.⁴⁰⁰

Kulda se ve svém spisu obrátil v první řadě k duchovenstvu. „*Dnové jsou zlí!*“⁴⁰¹ psal v předmluvě, v níž své kolegy vyzval k reflexím, k šíření spisu tam, kde se dal očekávat dobrý účinek, a k psaní podobných děl o aktuálních otázkách. „*Svrchovaný jest čas, aby v pravý prospěch křesťanstva každý veřejně mluvil a poučoval, kdož k tomu povolán jest.*“⁴⁰² V devíti kapitolách pak dobrým slohem a názorově zcela jasně vyjádřil své mínění o laicizaci škol. Kuldův sloh je charakteristický střídáním rozvláčnějších analýz a rázných výroků, které se někdy pojí s ironickými poznámkami. Podobně se střídá i používaný jazyk, který má místy biblickou formu a jindy obsahuje i slova hovorová.

Již úvod brožury nenechával nikoho na pochybách, jaký názor autor textu zastává: „*Emancipace školy! Heslo to po Evropě již po celé století ozývalo se. Někteří národové heslo to již dávno uskutečnili, ale zase pochovali, přesvědčivše se, že v něm spočívá záhuba pro jednotlivce, pro rodiny,*

³⁹⁸ Pius IX. (1792–1878), od r. 1846 papež (nejdelší pontifikát v historii), na papežský stolec usedal s pověstí liberála, ale svůj postoj změnil po zkušenostech s revolucí r. 1848.

³⁹⁹ Český překlad syllabu:

http://www.vendee.cz/texty/syllabus_p12.html

⁴⁰⁰ KULDA, Beneš Metod. *Škola a církev*. Praha: B. Stýblo, 1868.

⁴⁰¹ KULDA, Beneš Metod. *Škola a církev*..., předmluva na obálce.

⁴⁰² KULDA, Beneš Metod. *Škola a církev*..., s. 10.

*pro obce, i pro stát. [...] Ó vy potměšilí chytráci, kteříž v novinách svých protináboženských libujete sobě v heslu tom opozděném! Heslem svým sami uznáváte a hlásáte světu, že škola jest majetností a vlastnictvím Církve; neboť mancipium znamená vlastnictví, a emancipace tudíž sluje vyvlastněním.*⁴⁰³

Svůj výklad Kulda založil na kombinaci historických, teologických, psychologických a sociologických argumentů. Z velké části vycházel z vlastních zkušeností, zejména pedagogických a kněžských. Ačkoli sám sebe nejmenuje, uvádí hned ve druhé kapitole příběh z brněnské ochranovny, kde téměř deset let působil. Dle Kuldova vyprávění si tamní problémy při výchově r. 1849 vyžádaly přijetí kněze, který by v ochranovně bydlel a plně působil. Přijat byl tehdy Kulda a jeho činnost nesla dle dochovaných svědectví dobré výsledky.⁴⁰⁴

Historické a teologické argumenty předkládá Kulda následovně: Církev stála u základů evropské civilizace, šířila vzdělanost do pohanských zemí a budovala školy dle Kristových slov: „Jděte a učte všechny národy!“ Má tedy k vedení škol poslání, právo i povinnost. Bez náboženství není pravého vzdělání a církev je za náboženskou výchovu odpovědná. „Církev má Božské právo na školu, a kdožkoli právo to zruší, protiví se Bohu,⁴⁰⁵“ píše Kulda a zároveň přechází do vlastenecké polohy. Čeští duchovní dle jeho slov bránili germanizaci škol a stejní lidé, kteří jsou proti historickému právu církve na školu, jsou i proti historickým právům české koruny. Tato kritika německých liberálů a vládní politiky patřila k nejsilnějším bodům argumentace, neboť se dotýkala ožehavých národních témat a mnozí čtenáři mohli ze zkušenosti potvrdit pravdivost těchto tvrzení. Budějovický biskup Jan Valerián Jirsík⁴⁰⁶ nechal např. roku 1868 postavit v Budějovicích české gymnázium, neboť zde bylo jen německé a snahy o zřízení českého narážely na odpor vlády a německé budějovické samosprávy.⁴⁰⁷ I samotné Sedlčany se během první poloviny 19. století důsledkem německé výuky na škole rychle poněmčovaly. Teprve děkan Josef Richter zakázal vyučovat německy, ale byl prý za tento krok udán a obžalován u arcibiskupa Schrenka. Za trest pak sedlčanského děkanství pozbyl a stal se farářem v Dublovicích.⁴⁰⁸

Větší část své brožury věnoval Kulda argumentům psychologickým a sociologickým, které předkládal i jakožto pragmatické. Svě čtenáře se snažil přesvědčit o výhodách, které stávající školský

⁴⁰³ KULDA, Beneš Metod. *Škola a církev...*, s. 3.

⁴⁰⁴ Za své působení v ochranovně získal také dva pochvalné dekrety od moravského místodržitelství. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Chlum – školství 1833–1869“. KULDA, Beneš Metod. *Škola a církev...*, s. 5–9. HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Metoděje Kuldy, infulovaného sídelního kanovníka staroslavné královské kapituly vyšehradské, muže práce a oběti*. Praha, 1895, s. 72, 80–81, 82.

⁴⁰⁵ KULDA, Beneš Metod. *Škola a církev...*, s. 24.

⁴⁰⁶ Jan Valerián Jirsík (1798–1883), spisovatel, českobudějovický biskup od r. 1851, poslanec zemského sněmu a říšské rady.

⁴⁰⁷ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 219.

⁴⁰⁸ Záležitost by si žádala podrobnějšího prozkoumání. HABART, Čeněk. *Sedlčansko... Díl III.*, s. 179.

systém přináší rodinám, společnosti i státu. Církev přirovnává Kulda k velké ochranovně, kde má být člověk vyléčen z mravních chorob a vychován pro pozemský i věčný život. Obecná škola má být náboženská, víra má prostupovat celou školu a všechny předměty. Cit, vůle a rozum mají stejnou důležitost, tvrdí Kulda, a kritizuje omezování výuky na rozumovou stránku. Škola má vzdělávat hlavně cit a vůli, neboť důležitější než vzdělanost je mravnost. „*Bohu milejší a bližnímu užitečnější jest člověk neučený, ale nábožný a mravný, než člověk sebe učenější, ale bezbožný.*“⁴⁰⁹

Kulda se nesmíruje s navrhovaným omezením náboženské výchovy na školách na hodiny katecheze. Takovou školu i přes výuku náboženství pokládá za beznáboženskou, z níž by mizela víra, a rozvíjí další úvahy, kam laicizace školské správy povede: beznáboženské vychování založené jen na rozumu bude mít za následek společenské problémy, kriminalitu, nepřátelství proti církvi a Bohu. „*Mravnost bez náboženství není trvalá, není spolehlivá, není postačitelná; vzdělanost bez zbožnosti jest záhubná.*“⁴¹⁰ Kulda stojí na tradičních právech katolické církve, změn ve školské správě se obává a varuje před nimi. Vzdělávání člověka nejen náboženským, ale i národním a občanským směrem má dle něj střed v církvi (opět jde o charakteristický názor vlasteneckého kněze). V křesťanské škole nemůže být křesťanství jen trpěno vedle jakéhosi přirozeného náboženství, ale musí mít jedinečné postavení jako dosud. Rovněž u učitelů je třeba, aby se v katolických obcích jednalo o katolíky.

Kulda také rozebírá otázku, komu patří národní školy, a odpovídá, že povinnosti i práva ke škole mají rodiče, stát a církev. Škola buduje základ budoucnosti člověka. Musí mít svůj základ v církvi, pak bude vychovávat uvědomělé křesťany a řádné občany. Udržení stávajících poměrů by tak bylo prospěšné i státu a celé společnosti. Naopak laicizace škol by vedla ke zkáze a usilují o ni především německožidovští novináři, kteří klamou národy svým lživým tiskem. Naproti tomu české učitelstvo se až na výjimky laicizace hrozí. Kulda obhajuje stávající systém jako výhodný i pro učitele, neboť kněz a učitel znají místní poměry a duchovní správa mnohde zlepšila postavení učitele, byla mu poradkyní a záštitou. (Zde by chlumský učitel Semanský sotva souhlasil.) Kulda sice připouští, že dohled duchovenstva byl někdy přísnější, dodává ale, že na vině v takových případech bývala zpupnost či nečinnost učitelstva. Změna dohledu by vyučujícím nepomohla. Pokud by nad školou místo faráře stál obecní dohlížitel, dostal by se učitel pod nadvládu rodičů svých žáků.

Celkově Kulda vyzývá katolíky k pozornosti, opravdovosti, horlivosti a spolupůsobení s milostí Boží. Jeho postoj je pevný a mínění jasné. Do svého spisu napsal také, že „*není většího neštěstí nad beznáboženské vychování mládeže.*“⁴¹¹ Pozoruhodný je závěr brožury. Kulda varuje, že v případě

⁴⁰⁹ KULDA, Beneš Metod. *Škola a církev*..., s. 12.

⁴¹⁰ KULDA, Beneš Metod. *Škola a církev*..., s. 21.

⁴¹¹ KULDA, Beneš Metod. *Škola a církev*..., s. 17.

laicizace škol se církev bude bránit a vytvoří si vlastní školství. Z farářů se stanou učitelé a z far školy. Postoj duchovních k otázkám školství je z Kuldova textu zcela jasný. Laicizace škol je nežádoucí a bude mít špatné následky.

4.6.2 Názory a snahy učitelstva

Roku 1777 vyšla poprvé základní příručka rakouského učitelstva, *Kniha metodní*, která se poté dočkala ještě několika dalších vydání.⁴¹² Její české vydání z roku 1824 mělo na svém začátku příznačné motto: „*Na onom světě nás dojde odplata!*“⁴¹³ Tímto krátkým výrokem je výstižně charakterizováno postavení venkovských učitelů do šedesátých let 19. století. Další stránky metodní knihy pak dotvrzují, kde je učitelovo místo a jak má jednat vůči faráři. Toto podřízené postavení nesli mnozí učitelé nelibě, hmotná nouze pro ně ale byla větším problémem.

Ke společným charakteristikám učitelstva i duchovenstva patřilo zejména křesťanské a vlastenecké smýšlení. V šedesátých letech, kdy se v zákonodárných sborech vedl boj o jazyková práva, vystoupili také mnozí učitelé více či méně horlivě proti zvýhodňování němčiny na školách. Tak i sedlčanský učitel Jan Baxa, jeden z nejzasloužilejších místních pedagogů,⁴¹⁴ psal roku 1863 Kuldovi svůj názor ohledně výuky němčiny na hlavní škole v Sedlčanech. Kritizoval stávající stav, kdy absolventi triviální školy měli právo nastoupit do IV. třídy hlavní školy, pro neznalost němčiny ale chodili nejdříve do III. třídy. Zároveň hodnotil výuku matematiky jako nedostačující. Navrhoval proto, aby se němčina na hlavní škole učila až ve IV. třídě a namísto ní byla zkvalitněna výuka matematiky.⁴¹⁵ Zřetelně jsou křesťanské a vlastenecké postoje učitelů vyjádřeny v básni Ludvíka Ungera, který vyučoval v Petrovicích:⁴¹⁶

⁴¹² FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského od nejstarších dob...* s. 123–124.

⁴¹³ *Kniha Methodní nebo Navedení k dokonalému vedení učitelského úřadu pro učitele na trivialních a hlavních školách*. Praha: Kronberger a Weber, 1824.

⁴¹⁴ Byl také jedním ze čtyř učitelů vyslaných sedlčanskou okresní školní radou na světovou výstavu do Vídně r. 1873.

SOKA Příbram, Počepice – školní kronika 1840–1899, s. 23.

⁴¹⁵ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Děkanství Sedlčany – školství 1835–1869“, dopis Jana Baxy B. M. Kuldovi z 21. května 1863.

⁴¹⁶ BUKOVANSKÝ, Karel Jaromír. *Vlastenecké čtení pro mládež*. Moravská Ostrava, 1886, s. 83.

Naší mládeži

*Rozvažuj si v každé době,
milovaná mládeži,
Bůh a vlast' že hledí k tobě,
budoucnost ti náleží.*

*Rozněť v srdci lásku pravou
k Bohu, k vlasti, k přírodě;
vědou ozdob mysl zdravou,
chceš-li prospět v národě.*

*Neustávej býti činnou,
pilnost plodí radosti;
zahaleči bídě hynou,
snáší jenom žalosti.*

*Uč se slavné děje znáti,
uč se znáti předky své;
uč se všecko v oběť dáti,
vlast' když milá k tomu zve.*

Existenční problémy provázely učitelstvo vydatně. Ve školních kronikách a v dalších spisech ze sedlčanského vikariátu se sice místy vyskytuje kritika duchovenstva, ale starosti o živobytí ji zdaleka přehlušují. Jaké byly poměry na školách, je vysvětleno v předcházejících kapitolách. Učitelé za této situace často své naděje vkládali do svých synů. Ve stáří mohli odstoupit a své místo přenechat synovi.⁴¹⁷ Pokud se tohoto cíle nedařilo dosáhnout a syn nedostal přiděleno žádané místo, bývalo to hořkým zklamáním. Svatojánský učitel Jelínek učil ve Svatém Janu třicet let, a když se nepodařilo, aby jeho syn získal místo, psal Kuldovi roku 1864: „[...] *jest to smutný osud pro mou starou osobu, a již*

⁴¹⁷ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 222.

*tak dlouho zasloužilou, račte milostivý Otče mně věřiti, že se již nerad na světě vidím, ale co platno, nemůže – musíme nechat všecko na vůli Boží.*⁴¹⁸

Učitelstvo sedlčanského vikariátu nelze pro šedesátá léta nazvat antiklerikálním. Někteří vyučující si laicizaci škol přáli, ale zpravidla nestáli v přímé opozici proti duchovenstvu. Obě skupiny totiž spojovaly i některé společné názory a snahy. Je nasnadě, že duchovenstvo bránilo s větší či menší silou pozice klerikální, učitelstvo ale svoji politickou identitu většinou teprve hledalo a řešilo spíše existenční problémy.

4.6.3 Učitelské porady

V Čechách se učitelské porady konaly od první poloviny 19. století, mezi prvními je organizoval děkan František Alois Vacek⁴¹⁹ či Karel Slavoj Amerling.⁴²⁰ Později se vikariátní učitelské porady staly povinnými. I zde vládl křesťanský duch, jejich předsedou byl vikář, zahajovaly se modlitbou, písní či bohoslužbou a setkávali se na nich vyučující společně s duchovními celého vikariátu. Na poradách se konaly přednášky, rozebírala metodika, učitelé se seznamovali s novinkami, zúčastnění si sdělovali své názory a zkušenosti. Porady přispívaly ke zkvalitnění výuky a také ke vzdělávání a emancipaci učitelstva.⁴²¹

Učitelské porady se konaly rovněž v Sedlčanech, z pozice okresního školdozorce jim předsedal Kulda. Ten měl sice pedagogické zkušenosti z Moravy, ale na Sedlčansku již školy běžně nenavštěvoval. Spokojoval se s jejich vizitací jednou ročně a v jeho vlastní farnosti chodil (jak bylo zvykem) do školy kaplan.⁴²²

⁴¹⁸ SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Svatý Jan – školství 1819–1867“, dopis Jana Jelínka B. M. Kuldovi z 2. listopadu 1864.

⁴¹⁹ František Alois Vacek (1779–1854), kopidlanský děkan, podporovatel škol.

⁴²⁰ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin* 2. Praha, 1991, s. 190. STRÁNÍKOVÁ, Jana [ed.]. *Kopidlenská farnost v historických dokumentech. Autorská monografie studentských prací*. Pardubice, 2012, s. 104. ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 104.

⁴²¹ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 105. FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848...*, s. 42, 47. SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Děkanství Sedlčany – školství 1835–1869“, rok 1863.

⁴²² NA, APA II, inv. č. 876, kt. 1782, vizitační zpráva ze sedlčanského vikariátu za rok 1861.

4.6.4 Spolupráce a spory

Duchovní a vyučující v jednotlivých farnostech spolu komunikovali přímo a pravidelně. S kolegy z jiných farností se bylo možné setkat při vikariátních poradách, vzájemných návštěvách či některých obřadech (posvícení, pohřby apod.) Dále fungovalo mezi farnostmi spojení pomocí dopisů. Ačkoli se v šedesátých letech rozvinuly vikariátní porady, které zlepšily kontakty v rámci vikariátu, zůstávalo jádro komunikace na lokální úrovni, tj. mezi duchovenstvem a učitelstvem jednotlivých farností. Beneficiáti jednotlivých farností také z úřední povinnosti hodnotili své učitele po stránce vzdělání, mravů, přístupu k dětem apod. Příslušná hodnocení pak přes vikáře každoročně zasílali konzistoři a bylo-li potřeba, vydávali příslušné kvalifikace i jindy.⁴²³ Tyto výkazy (konduity) a farní kroniky umožňují sledovat názory duchovních na vyučující, školní kroniky pak pohled z druhé strany.

V učitelských konduitech faráři zpravidla své kantory chválí, pokud mají připomínky, pak vytýkají jen malou horlivost či by si přáli větší podporu kostelního zpěvu.⁴²⁴ Stížností na faráře se objevuje více. Klučenický učitel Havránek o církevním dozoru píše, že místní duchovní správce „*právo své často dosti vypínavě rozprostíral*“⁴²⁵ a shrnuje své zkušenosti takto: „*Byla to doba zvláštní poroby, pod kterou úpělo národní učitelstvo zvlášť škol obecných – jindy tak zvaných farních škol. Pisatel těchto řádek jest z koleje oné doby školství odchován a přežil jsem delší dobu let ve školní činnosti své při takovýchto poměrech velebného dozoru. Učitel charakteru přímého, nechtěl-li a neb nedovedl-li se v licoměrném pobožnůstkářství řádně pohybovati – tu nebyl ani správným katolíkem.*“⁴²⁶ Velmi špatné vztahy panovaly mezi Kuldou a chlumským učitelem Semanským. Semanský stejně jako Kulda pocházel z jižní Moravy, oba se na Chlum přistěhovali. Učitel byl o sedm let starší než farář⁴²⁷ a působil zde již 23 let před jeho příchodem.⁴²⁸ Měl několik pochvalných dekretů od konzistoře⁴²⁹ a roku 1866 dosáhl titulu vzorný učitel.⁴³⁰ Jejich vztahy s Kuldou byly na nevalné úrovni, ač nelze říct, že by tomu tak bylo nepřetržitě po celý čas, kdy působili vedle sebe. Semanský patrně uznával přinejmenším spisovatelskou činnost svého faráře a Kulda zase jeho schopnosti učitelské.⁴³¹ O mnoho let později na něj vzpomínal, že někdy po roce 1860 k němu učitel přišel a řekl: „*Přicházím se zvláštním díkem za Moravské pohádky; na pochoutku někdy některou čítávám žákům, nebo čísti dávám na radost celé*

⁴²³ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Kosova Hora – školství 1812–1869“, rok 1856.

⁴²⁴ NA, APA II, inv. č. 1381, kt. 2856, učitelské konduity.

⁴²⁵ SOKA Příbram, Klučenice – školní kronika 1878–1921, s. 8.

⁴²⁶ SOKA Příbram, Klučenice – školní kronika 1878–1921, s. 8.

⁴²⁷ Moravský zemský archiv Brno, matrika Zbraslav u Brna 2128, s. 93.

⁴²⁸ SOKA Příbram, Chlum – školní kronika 1862–1895, s. 30.

⁴²⁹ NA, APA II, inv. č. 1381, kt. 2856, příloha ke školní zprávě z roku 1861.

⁴³⁰ SOKA Příbram, Chlum – školní kronika 1862–1895, s. 30.

⁴³¹ LA PNP, Kulda Beneš Metod, zápisníky B. M. Kuldy z let 1865–1889.

školy, i žák, který nechtěl, živou mocí nechtěl naučit se čísti, patrně plesal. Já řku: Vidiš, takových krásných věcí dočetl bys se, kdybys uměl čísti. K vůli pohádkám brzo naučil se čísti.“⁴³² Jde o vzpomínku z doby, kdy Semanský byl již po smrti a Kulda se na něj možná snažil vzpomínat v dobrém. Učitel neodpadl od církve (jeho syn dokonce marně usiloval o kněžská studia)⁴³³ ale ke Kuldovu působení měl výhrady a ve škole chtěl být sám sobě pánem. V době, kdy oba působili na Chlumu, docházelo ke konfliktům. Vinu na tom nesl i sám Kulda, který mu odňal kostelní pole dosud propůjčované učitelům.⁴³⁴ Spory mezi farářem a učitelem měly na Chlumu pokračování i po Kuldově odchodu roku 1870.⁴³⁵

Duchovní také ovlivňovali mínění a rozhodování svých farníků v různých záležitostech včetně věcí školních. Tento vliv mohli uplatňovat i při obsazování učitelských míst, jako tomu bylo roku 1866 ve Svatém Janu. O místo učitele se ucházeli tři kandidáti, z nichž největší nárok měl krásnohorský podučitel Špale, jakožto nejstarší a jediný působící ve vikariátu. Na naléhání faráře ale svatojánský školní výbor zvolil kandidáta z Příbrami.⁴³⁶

Zhodnotit vztahy mezi učitelstvem a duchovenstvem není snadné. Duchovní i vyučující měli společný zájem na kvalitě školní výuky, zároveň byla jejich spolupráce limitována osobními vztahy, do kterých se promítala i učitelská nouze. Objevují se tak vzájemná kladná i záporná hodnocení. Každopádně je zřejmé, že ani společný zájem nemusel být dostatečně silný, aby překonal vzájemnou nevraživost. Kuldova chlumská farnost je toho typickým příkladem. Jak on, tak místní učitel Semanský usilovali o to, aby škola byla vzorem a to se jim také podařilo. Nejlepší učitelé triviálních škol získávali titul „vzorný učitel“ a jejich školy „vzorná škola“,⁴³⁷ kterýžto titul nakonec Semanský a chlumská škola obdrželi. Přesto vztahy učitele a faráře (a také podučitele a kaplana) byly špatné. Naproti tomu vztahy mezi Kuldou a některými jinými vikariátními učiteli nebyly zlé. Sedlčanský řídící učitel Jan Baxa⁴³⁸ psal bývalému vikáři ještě roku 1876: „*Při každé nahodilé příležitosti vydávám svědectví, čím ráčil jste býti v obvodu sedlčanského střídnictví pro školu a osvětu.*“⁴³⁹ Zdá se tak pravděpodobné, že občasný dohled ze strany duchovenstva a jeho podpora měly vesměs kladné

⁴³² KULDA, Beneš Metod. Vzpomínka z mé činnosti sběratelské. In: *Český lid*, 1892, s. 441.

⁴³³ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Chlum – školství 1833–1869“, rok 1856. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, fara Chlum, rok 1867, č. 26.

⁴³⁴ SOKA Příbram, Chlum – školní kronika 1862–1895, s. 24.

⁴³⁵ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, fara Chlum, rok 1870, vik. č. 175, dopis Alfreda, barona von Scharffenstein-Pfeill okresní školní radě v Sedlčanech, 18. 11. 1870.

⁴³⁶ SOKA Příbram, Svatý Jan – školní kronika 1874–1916, s. 16–17.

⁴³⁷ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského od nejstarších dob...* s. 172.

⁴³⁸ Jan Baxa (1833–1902), dlouholetý učitel v Sedlčanech, od roku 1870 řídící učitel, otec pražského primátora Karla Baxy a senátora a rektora Masarykovy univerzity Bohumila Baxy.

⁴³⁹ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 141.

výsledky, zatímco bezprostřední nadřízenost v jedné vesnici mohla být podle povah zúčastněných velmi náročná na trpělivost.

4.7 Školské reformy 1868–1870

4.7.1 Boj o školské reformy a jejich zavedení

Roku 1862 se ve Vídni i v Praze (na Střeleckém ostrově) uskutečnily školské výstavy, které měly ve společnosti velký ohlas. Druhá pražská výstava se konala roku 1863⁴⁴⁰ a po ní následovaly další. Zdůraznily význam škol a daly podnět i k některým zákonným úpravám, které měly vést ke zlepšení poměrů.

Německý liberální poslanec Eduard Herbst podal 11. července 1867 v říšské radě návrh na laicizaci škol. Dva měsíce poté protestovalo 26 biskupů v čele s vídeňským kardinálem Rauscherem. Klerikové argumentovali tezemi, že přednostní právo k dětem mají rodiče a církve a škola se bez náboženské a mravní výchovy bude ubírat nebezpečným směrem. Zvláště byl kritizován návrh, aby mohli učit učitelé bez ohledu na vyznání. Kardinál Rauscher tvrdil, že rozluka církve od školy přivodí národnímu školství zhoubu. Bránil se bezkonfesijnosti školy, ale bylo mu oponováno, že škola se nestane bezkonfesijní, jelikož církvi zůstane výuka náboženství a dostane se jí zastoupení ve školních úřadech. Konzervativně jednali nejen duchovní, ale tradičně také šlechta. Hrabě Mitrovský v panské sněmovně prohlásil, že škola může zdárně plnit svůj úkol jen pod církevním vedením. Také Lev Thun se postavil proti „nevěreckým školám“. Naproti tomu se ozývaly i silné protiklerikální hlasy. Profesor Rokitský prohlásil, že církve touží po panování a kde nemůže panovat, křičí, že je pronásledována. Spory byly ostré a nebylo jasné ani to, zda nebude zrušena i výuka náboženství.⁴⁴¹ I sedlčanské duchovenstvo reagovalo a 21. listopadu 1867 poslalo arcibiskupu Schwarzenbergovi vyjádření díky za hájení církevních zájmů.⁴⁴² Arcibiskup se také roku 1868 rozhodl svolat do Prahy poradu o tom, jak se má církve postavit vůči návrhu zákona o laicizaci školství. Na konferenci pozval i Kuldu.⁴⁴³

Liberální návrhy se opíraly o prosincovou ústavu a proklamovanou svobodu víry, svědomí, vědy a učení. V letech 1868 a 1869 se je podařilo uzákonit. Zákonem z 25. května 1868 o postavení školy k církvi (č. 48 říšského zákoníku) získaly školy interkonfesijní ráz, přičemž zůstala konfesijní výuka

⁴⁴⁰ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 185, 189.

⁴⁴¹ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848...*, s. 85–87, 89.

⁴⁴² MM Sedlčany, D 550, kronika sedlčanského vikariátu, nečíslováno.

⁴⁴³ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 119–120.

náboženství. Dohled nad školstvím zákon převáděl z konzistoří a místodržitelství na zemské školní rady, z vikářů a okresních hejtmanství na okresní školní rady, z farářů a patronů škol na místní školní rady. Zástupci církve a místní samosprávy v nich byli na všech třech úrovních nadále přizváni ke spolupůsobení, ale konečné rozhodování si vyhradil stát.⁴⁴⁴

Mezináboženské poměry na školách upravoval zákon č. 49, rovněž z 25. května 1868, zákon č. 40 z 26. března 1869 se věnoval služebním místům ve školních radách, zákon č. 62 ze 14. května 1869 hovořil o účelu školy, docházce, učitelích a nákladu na školy.⁴⁴⁵ Byla jím mj. zavedena povinná docházka od šesti do čtrnácti let, každý školní rok měl napříště tvořit jeden vyučovací stupeň, učitelská příprava se prodloužila na čtyři roky a dva další roky praxe. Dohled ke školám upravoval i zákon z 8. února 1869.⁴⁴⁶ V Horních Rakousích, Tyrolích a Vorarlberku narazily zákony na výrazný odpor duchovenstva, proti zákonům se mj. postavili biskupové v Linci, Brixenu a Štýrském Hradci, protesty se ozývaly v tisku i v parlamentu. Jejich hlasy nebyly zcela bez váhy, neboť mnozí rakouští biskupové a kněží měli o školy nemalé zásluhy.⁴⁴⁷ Pius IX. se v listu z 22. června 1868 obrátil ke kardinálům s kritikou nových rakouských zákonů. Kritizoval svobodu vyznání, svědomí a učení a konkrétně i školský zákon o poměru církve ke škole. Nové zákony označil za ohavné a hodné zatracení, načež je prohlásil za neplatné.⁴⁴⁸ Také na I. vatikánském koncilu se hovořilo o školství, byla patrná nespokojenost z omezování moci kléru a obavy z nekatolických učitelů.⁴⁴⁹

Naproti tomu mezi učiteli byl o změny zájem, i když proti zákonům, jak byly formulovány, se ozývala i kritika.⁴⁵⁰ Roku 1869 se z Besedy učitelské zformovala Budeč pražská, později vznikl také Ústřední spolek jednot učitelských.⁴⁵¹ V Sedlčanech vznikla roku 1870 Povltavská Budeč, jejímž předsedou se stal vikář Kulda a která mj. připravovala návrhy pro sjezd učitelstva v Praze. Ty předložil sedlčanský kaplan Roškot a došly obecného schválení. Školství se mělo dle návrhů stát čistě zemskou záležitostí a měl být brán ohled na venkovské poměry, kde bylo problematické, aby žáci chodili do školy až do 14 let.⁴⁵² Čeští učitelé se na svém prvním sjezdu roku 1870 vyjádřili pro zemskou samosprávu a vytkli své požadavky týkající se vzdělání, společenských a právních poměrů.⁴⁵³

⁴⁴⁴ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 231–232, 234.

⁴⁴⁵ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 231–233.

⁴⁴⁶ SOKA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 16.

⁴⁴⁷ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 235. FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848...*, s. 90–91.

⁴⁴⁸ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848...*, s. 89–90.

⁴⁴⁹ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848...*, s. 90.

⁴⁵⁰ KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství. Díl první.* Praha, 1929, s. 117–118.

⁴⁵¹ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848...*, s. 101.

⁴⁵² SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, fara Chlum, rok 1870, přepis B. M. Kuldy okresnímu hejtmanství v Sedlčanech, 9. 6. 1870.

⁴⁵³ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848...*, s. 95.

Sedlčanské duchovenstvo se zatím zabývalo otázkou, jak konat zkoušky z náboženství, které jediné ze školních zkoušek zůstaly pod církevním dohledem. Při pastorační konferenci 20. března 1870 v Sedlčanech se zdejší klérus shodl na tom, že zkoušky mají mít i nadále slavnostní ráz, budou se konat v neděli a to v kostele.⁴⁵⁴

4.7.2 Místní a okresní školní rady

Říšský zákon z 25. května 1868 byl následně rozpracováván na sněmech jednotlivých zemí a i tam pokračovaly spory.⁴⁵⁵ Zemské zákony uvedly v činnost tři stupně školních rad: místní, okresní a zemské. Každá školní obec vytvořila místní školní radu, kde byl zástupce duchovní správy, školy a 2–6 zástupců místních obcí, které volila obecní zastupitelstva. Poplatníci alespoň šestiny přímých daní měli virilní právo. Úřední období trvalo tři roky, od roku 1873 předsedal starosta obce, v níž se škola nacházela. Rada vedla soupisy žáků, dohlížela na docházku a podávala zprávy okresní školní radě. Měla také právo spolupůsobení při obsazování učitelských míst, kdy okresní radě navrhovala tři kandidáty, ta ale mohla vybrat i jiného učitele. V mnoha obcích se nový systém nesetkal s valnou podporou a členové místních školních rad se ke škole stavěli lhostejně.⁴⁵⁶ Povinnosti a pravomoci obcí opět vzrostly od roku 1874 zákonem o zřizování, vydržování a navštěvování obecných škol.⁴⁵⁷

Novými zákony vzrostly pravomoci státu, ale většinu nákladů nesla dále samospráva. Zákony tak pro svůj centralistický ráz v Čechách narazily na odpor. Obce odmítaly platit a spolupracovat s politickými úřady, byly sabotovány volby do místních a okresních školních rad. Také někteří učitelé se postavili proti novým zákonům a byli trestáni sesazením. Důslednost vlády a příklad Němců, kteří nových zákonů využili, teprve přiměly českou společnost k obratu.⁴⁵⁸ Kde se nesestavila místní školní rada, tam její agendu přebírala rada okresní.⁴⁵⁹ Jak připomíná učitel Špale z Krásné Hory, kde místní rada sestavena nebyla, „*občané, poznávše trpným svým odporem chybu svou a poznávše, že odporem svým provedení zákonů nezastaví, upustili od své nečinnosti a po třech létech v roce 1873 k opětnému vyzvání c. k. okres. hejtmanství volbu míst. šk. rady provést, ji provedli a zákony plnili.*“⁴⁶⁰

⁴⁵⁴ MM Sedlčany, D 550, kronika sedlčanského vikariátu, nečíslováno.

⁴⁵⁵ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848...*, s. 92.

⁴⁵⁶ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 268–269. FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848...*, s. 93. SOKA Příbram, Počepice – školní kronika 1840–1899, s. 23.

⁴⁵⁷ SOKA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 23.

⁴⁵⁸ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 234, 236.

⁴⁵⁹ SOKA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 16.

⁴⁶⁰ SOKA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 16–17.

„Obce pak, které volbou míst. škol. radu si zřídily, a osoby, jež co členové do c. k. okresní škol. rady vstoupily, byly ve veřejných listech (časopisech) haněny a za odpadlíky práv českých považovány. Nejhuře se vedlo učitelům, zvláště těm, kteří, držíce se smýšlení kněžstva a svobodomyslných občanů, neopatrností svou odpor aneb nelibost proti novým zákonům těmto slovem na jevo dali; byliť úřadu svého zbaveni a pak – od spoluobčanův nezaopatřeni.“⁴⁶¹

V každém politickém okrese měla vzniknout také okresní školní rada sestávající z předsedajícího hejtmana, zástupců občanů, škol, náboženských vyznání a inspektora.⁴⁶² První sedlčanská okresní školní rada měla toto složení:⁴⁶³

Předseda:

Josef Wiždálek, okresní hejtman

Místopředseda a okr. školní inspektor:

František Šanda, místoředitel reálného gymnázia v Táboře

Zástupci učitelstva:

František Svoboda, učitel v Petrovicích

František Semanský, učitel na Chlumu

Zástupci obcí:

František Chvátal, obecní představený, Bučily

Jakub Náhlík, obecní představený, Prosenice

Jan Vostřáb, obecní představený, Svoříž

Vojtěch Houska, obecní představený, Ředice

Josef Petřík, rolník, Vrchotovy Janovice

Zástupce katolického vyznání: Beneš Metod Kulda, účast v radě odepřel

Zástupce izraelitského vyznání: Dr. Abrahám Klepetář, Sedlčany

⁴⁶¹ SOKA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 16.

⁴⁶² HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha, 2007, s. 285.

⁴⁶³ SOKA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 17.

Zástupci místních školních rad:

Alfred, svobodný pán ze Scharffenstein-Pfeillu, velkostatkář v Nalžovicích

František Zeman, purkmistr v Kamýku nad Vltavou

Josef Smetana, obecní představený, Dublovice

František Marát, obecní představený, Vápenice

Václav Havlíček, obecní představený, Měšetice

Matěj Míka, obecní představený, Mezné

František Macháček, okresní starosta, Olbramovice

Karel Völker, lékárník ve Voticích

V okresní školní radě nebyla názorová jednota, ale převažoval liberální směr. Rada odstranila některé katolické zvyky ve školství, čímž vyvolala spory v obcích i mezi svými členy navzájem. V září 1870 se usnesla, aby školáci nechodili každodenně do kostela, a nařídila učitelům provedení této změny. K tomu se ozval mj. nalžovický velkostatkář Alfred Scharffenstein-Pfeill, který z rady vystoupil s tímto odůvodněním: „*Nařízením tím jsem ve svém katolickém vědomí tak uražen, že mi není možno déle zúčastniti se v poradách školní rady jakéhokoliv způsobu.*“ Kritizoval také přístup učitele Semanského, který rozhodnutí horlivě realizoval proti Kuldovu nástupci Černickému a „*tak se choval, že z toho všeobecné pohoršení povstalo*“.⁴⁶⁴ Spor mezi učitelem a duchovní správou tak dále eskaloval, záležitost řešila i pražská konzistoř a zemská školní rada. Teprve během dalšího roku došlo k uklidnění situace.⁴⁶⁵

4.7.3 Důsledky reformy

Reformy zavedené v letech 1868–1870 znamenaly zásadní obrat ve školské správě a byly následovány dalšími změnami. Říšský zákon z roku 1869 nařizoval zřídit učitelskou knihovnu v každém okrese,⁴⁶⁶ zemský zákon o národních školách podepsaný císařem 19. února 1870 určoval

⁴⁶⁴ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, fara Chlum, rok 1870, vik. č. 175, dopis Alfreda, barona von Scharffenstein-Pfeill okresní školní radě v Sedlčanech, 18. 11. 1870

⁴⁶⁵ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, fara Chlum, rok 1870, vik. č. 202, přípis pražské konzistoře zemské školní radě v Praze, 30. 11. 1870; rok 1871, far. č. 98, přípis Antonína Černického sedlčanskému vikariátnímu úřadu, 31. 7. 1871.

⁴⁶⁶ MORKEŠ, František. Tradice učitelů jako nositelů kultury. In: *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století*. Praha, 2005, s. 175.

prostornost školy, tj. i kolik má na žáka minimálně připadat místa. Bylo zde také upraveno hrazení nákladu na školy, učitelé měli mít 300–600 zl. ročně a příplatky za odsloužené roky.⁴⁶⁷ Říšským zákonem z 20. srpna 1870 byl zaveden „Řád školní a vyučovací“, který platil 25 let. Obsahoval paragrafy o docházce, úlevách, školní kázni, výuce, povinnostech učitelů aj.⁴⁶⁸ Kostelnická služba učitelů přestala, varhanická zůstala.⁴⁶⁹ Roku 1872 byly ustanoveny každoroční okresní porady a šestileté zemské.⁴⁷⁰ Konečně novela školského zákona podepsaná císařem 2. května 1883 znamenala opět posílení konfesijního rázu škol, řídícím učitelem se mohl stát jen učitel, který mohl učit náboženství většiny žáků.⁴⁷¹

Reformy znamenaly pro učitelstvo několik zásadních změn a přinesly s sebou kladné i záporné důsledky. Zejména stouply platy učitelstva, a to zhruba na dvojnásobek. Měl-li počepický učitel v šedesátých letech necelých 400 zl., dosáhl jeho plat během první poloviny sedmdesátých let již na 700 zlatých.⁴⁷² I nadále zůstalo placení školního a jiných příspěvků z obcí, odváděly se ale do okresní pokladny a platy vyučujícím začal vyplácet berní úřad.⁴⁷³ Finančně bylo tedy kantorům vydatně pomoheno. Neutěšené hospodářské poměry byly reformami školství řešeny jen zčásti. Ještě řadu let zůstával stav některých škol podobný stavu před rokem 1870. Olbramovický učitel (tj. ze sousedního votického vikariátu) Josef Machoň později vzpomínal: *„Když jsem se dne 1. října 1879 přistěhoval do Olbramovic a ušel po první školu, zatřásl jsem se: bylo mi do pláče. Byla to učiněná pastouška, dřevěná, s došky až na zem v zadní části sahajícími, s okny ke stranám nachýlenými a s rámy červotočinou rozežranými, takže se nedaly otvírati; strop byl nízký a několika sloupy podepřený, aby se trámy na děti nesesypaly. Zde nesměl a nemohl učitel – jak se říká – zlosti vyskakovati, sice by hlavou o strop narazil. Při vcházení do školy musel jsem hodně ohýbat hřbet; byly dveře nízké jak do pastoušky. Z malé síňky o hliněné podlaze vedly dřevěné schody na půdu; tu byly jedny dveře do tak zvané „černé“ kuchyně s otevřeným komínem, jako bývalo v chalupách, druhými pak dveřmi vcházelo se do kuchyňky s jediným nizounkým okénkem; vedle byla světnička – můj pokojíček. Celý byt nízký, tmavý a chatrný. Za pokojíkem byl chlív, o něco prostranější než byt. Dveře do něho zavíraly se na noc závorou z pokojíka; proto byl ve stěně dosti velký otvor, aby se ruka pohodlně mohla prostrčiti. A*

⁴⁶⁷ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 198–200.

⁴⁶⁸ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848...*, s. 104–105.

⁴⁶⁹ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848...*, s. 97–98.

⁴⁷⁰ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848...*, s. 105.

⁴⁷¹ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 241.

⁴⁷² NA, APA II, inv. č. 875–876, kt. 1779, 1782, vizitační zprávy ze sedlčanského vikariátu za roky 1860, 1861. Počepice – školní kronika 1840–1899, s. 22

⁴⁷³ SOKA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 19, 23.

tu se často stávalo, že moje zvířátka, nemohouce se ráno dočkati, nakukovala otvorem a hlásila se bučením o píci.⁴⁷⁴

Po laicizaci škol si již učitel nemohl dělat nárok na zastání u faráře. Názorně se tato změna projevila na počátku 70. let v Počepicích, kde propukl spor o obecní pozemky. Bohatší sousedé si chtěli pozemky rozdělit mezi sebe a ostatním je pronajímat, druhá strana usilovala o to, aby je mohli rovným dílem užívat všichni. Starý a zasloužilý učitel Černický se postavil na stranu chudších, ale nesl za to příkoří. Starosta obce stíhal soudní žalobou každého, kdo byl jiného názoru než on a žaloval i Černického, že prodává a rozdává školní dříví, že není schopen k vyučování, že nevyučuje a podobně, takže Černický si na smrtelné posteli vyžádal, aby nebyl pochován v Počepicích, ale v Nechvalicích.⁴⁷⁵

Učitel a farář mohli nadále spolupůsobit v dobrém dorozumění⁴⁷⁶ nebo se naopak stát soupeři. Když jel petrovský farář v roce 1871 navštívit školy svého obvodu, aby tam předsedal zkouškám z náboženství, poznamenal si k novým poměrům: „*Pokrok mravní při nynějším zákonu vesměs nevalný. Příčinění učitelů při opakování náboženství žádné, při službách Božích liknavé. Srozumění ucházející.*“⁴⁷⁷ Je patrné, že dobří faráři si dokázali získat i ty učitele, kteří jinak nebyli duchovenstvu příliš nakloněni.⁴⁷⁸ Dobrá spolupráce zůstávala i po roce 1870 zřejmě např. v Krásné Hoře, kde podučitel Špale působil již od roku 1859 a farář od roku 1864. Když se Špale stal r. 1871 řídícím učitelem ve Svatém Janu, doprovázel jej tam mj. i farář, starosta, zastupitelstvo, živnostenský spolek, studenti, žáci a hudba.⁴⁷⁹ Vztahy mezi učiteli a duchovními se začaly budovat na nové úrovni. Nejednalo se již o vztah nadřízený – podřízený, ale společenská prestiž obou se začala vyrovnávat.

Reformy školství realizované v letech 1868–1870 zlepšily především hmotné postavení učitelstva a zvýšily vážnost tohoto stavu ve společnosti. Na samotnou výuku měly menší vliv. Dochované materiály z jednotlivých škol dokládají, že předávané vědomosti a dovednosti byly v šedesátých letech zaměřeny zejména prakticky a přitom výuka poskytovala žákům značný rozhled. Jednalo se o nemalý vklad do života, který postupně (byť pomalu) přispíval také ke zvýšení životní úrovně místního obyvatelstva.

⁴⁷⁴ HABART, Čeněk. *Sedlčansko... Díl III.*, s. 150.

⁴⁷⁵ SOKA Příbram, Počepice – školní kronika 1840–1899, s. 18–19.

⁴⁷⁶ Tak napsal např. kněz a spisovatel Vojtěch Hlinka po smrti sušického učitele r. 1890: „byli jsme dobří přátelé, před dvaceti léty často jsme se scházeli v Sušici“. BRABCOVÁ, Anna. *Z Nekrasína do Hrádku. Životní cesta kněze a vychovatele Vojtěcha Hlinky, spisovatele a vlastence Františka Pravdy (Nekrasín 17. dubna 1817 – Hrádek u Sušice 8. prosince 1904)*. Jarošov nad Nežárkou, 2004, s. 21.

⁴⁷⁷ SOKA Příbram, Viků Sedlčany, kt. „Fara Petrovice – školství 1817–1871“, rok 1871.

⁴⁷⁸ Takto se např. kladně vyjádřil počepický učitel Karel Petřík o místním faráři Josefu Kopschovi, že byl v Počepicích jeho prvním příznivcem. Počepice – školní kronika 1840–1899, s. 21.

⁴⁷⁹ SOKA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 22.

5 Církev a národ

5.1 Národní cítění duchovenstva

Národnostně české duchovenstvo sehrálo v prvních fázích formování českého národa velmi výraznou úlohu a další generace kleriků si toho byly vědomy. Ještě koncem 18. století převažovaly mezi česky psanými knihami práce s náboženskou tematikou a většina autorů byli duchovní. Ti také až do první třetiny 19. století patřili k nejčastějším odběratelům českých časopisů, měli výrazný podíl mezi přispěvateli Národního muzea, v Matici české a na jiných národních podnicích. Jejich podíl ale postupně klesal.⁴⁸⁰ V počátcích jazykového obrození (především v letech 1790–1810) sehrál důležitou úlohu i jazykově smíšený vyšší klérus. Jeho důvody pro podporu češtiny sice nebyly totožné s pohnutkami kléru nižšího, vzájemně se ale nevylučovaly. Vyšší klérus usiloval o zavedení češtiny na gymnázia a do pastorální teologie především z pragmatických důvodů, ač sám příliš česky nehovořil. Mezi čestné výjimky patřil pražský arcibiskup Chlumčanský, který se zasazoval o výuku v češtině a při návštěvách českých farností mluvil rodným jazykem. Naproti tomu konzistoře zpravidla podporovaly jen výuku češtiny pro bohoslovce,⁴⁸¹ i to bylo ale v počátcích národního hnutí významné. Přestože i v řadách vyššího duchovenstva byli někteří kněží z ryze českých krajů,⁴⁸² přece zde hluboko do druhé poloviny 19. století vládla němčina. Pokud brněnský biskup Gindl odmítl roku 1840 vysvětit deset kandidátů kněžství, protože neobstáli ve zkoušce z češtiny,⁴⁸³ pak v pražské arcidiecézi taková přísnost nevládla. I na ryze českých územích úřadovala církevní správa německy a sedlčanský vikariát nebyl do roku 1860 výjimkou.

V seminářích se obvykle našlo několik kněží, kteří dokázali zorganizovat i výuku nad rámec předepsaných povinností, rodný jazyk se zde těšil velkému zájmu a bohoslovci si zakládali knihovny s českou literaturou. Ze seminářů tak vycházelo mnoho kněží se silným národním uvědoměním.⁴⁸⁴ Většina nově vysvěcených kleriků se rozcházela po českém a moravském venkově (včetně malých měst), kde v počátcích národní emancipace sehráli zásadní roli. Jejich odhodlání oživit používání češtiny na všech úrovních bylo velmi silné a někdy vedlo i ke střetům se státní či církevní mocí.

⁴⁸⁰ HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*. Praha, 1999, s. 70–71, 212, 227–228. KOŘÁLKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914. Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*. Praha, 1996, s. 91–92.

⁴⁸¹ HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*. Praha, 1999, s. 27, 135, 195.

⁴⁸² Ze Sedlčanska např. arcibiskupský sekretář Vojtěch Hron či jeho jmenovec premonstrátský opat na Strahově.

⁴⁸³ DOLEŽELOVÁ, Jaroslava – NEŠPOR, Petr [eds.]. *Brněnská diecéze 1777–2007: historie a současnost. Sborník příspěvků ze symposia na Biskupském gymnáziu v Brně 10. 11. 2007*. Brno, 2007, s. 26.

⁴⁸⁴ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 189–190.

Typický příklad překročení hranice, kterou byly vyšší úřady ještě ochotny tolerovat, představovala činnost Václava Krolmuse, tehdy faráře v Lysé nad Labem, který roku 1819 přeložil latinské mešní texty do češtiny a sloužil mši v češtině. Za trest byl přeložen na jiné místo s pokynem držet se dále latiny.⁴⁸⁵ Pokud ale nedocházelo k porušování církevních předpisů, měli duchovní ve své činnosti vesměs volnou ruku. Z jejich pera tak vznikaly texty všeho druhu, básně, povídky, pohádky, kázání, filozofické spisy aj. Tuto tvorbu doplňovala česky psaná díla několika duchovních ve velkých městech, jejichž práce mívaly zpravidla vyšší kvality, ale množstvím se s tvorbou na venkově nemohly rovnat. Mnohé fary se také staly centry národního života, z popudu farářů vznikaly čtenářské, hudební a divadelní společnosti.⁴⁸⁶ Při tom zůstalo i po roce 1848, ale iniciativu duchovenstva v národním hnutí přejímaly další profese.

Vyšší duchovenstvo zatím na sílící vlasteneckou činnost kněží hledělo s obezřetností. Rakouští biskupové na své konferenci ve Vídni roku 1849 varovali před rostoucím nacionalismem se dvojitou argumentací: nacionalismus vytlačuje křesťanství a vede k boji mezi národy.⁴⁸⁷ Ani toto prohlášení ale nic nezměnilo na intenzivním a stále sílícím zapojení českého duchovenstva do národního hnutí.

Pro pochopení duchovních k rozvíjející se české společnosti postoje je třeba mít na zřeteli, že se na národní hnutí dívali očima svého povolání. Přemýšleli tedy zejména nad tím, jak národ formovat duchovně. Tím se někdy dostávali také k otázce, co má národ číst a co je pro něj podstatné. Tak již roku 1818 vytkl jeden příbramský kaplan Jungmannovi, že Češi nepotřebují ani tak světskou literaturu, jako především spisy náboženské.⁴⁸⁸ Později s postupující liberalizací a laicizací společnosti bylo pro kněze stále těžší psát pro veřejnost. Starý moralizující styl již nevyhovoval, ale od duchovenstva byl nadále preferován. Tak se například spisy faráře Vojtěcha Hlinky dočkaly protichůdných reakcí od nakladatele Pospíšila, který je měl za příliš moralizující a od Dědictví svatojánského, kde byly naopak vnímány jako příliš světské.⁴⁸⁹ Úspěchy slavily spíše čtivé povídky a romány, v nichž mohl být náboženský a mravní podtext. Leckterí z těchto autorů se ale od starších duchovních učili a měli je v úctě, byť je vlastní tvorbou překonali. Tak Jindřich Šimon Baar napsal po Kuldově smrti roku 1903:

⁴⁸⁵ LNĚNIČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové 1792–1848*. Praha, 1999, s. 137.

⁴⁸⁶ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 187–191.

⁴⁸⁷ RAK, Jiří. Dělníci na vinici Páně nebo na roli národní? In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman [eds.]. *Bůh a bohové...*, s. 134.

⁴⁸⁸ HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*. Praha, 1999, s. 196.

⁴⁸⁹ BRABCOVÁ, Anna. *Z Nekrasína do Hrádku. Životní cesta kněze a vychovatele Vojtěcha Hlinky, spisovatele a vlastence Františka Pravdy (Nekrasín 17. dubna 1817 – Hrádek u Sušice 8. prosince 1904)*. Jarošov nad Nežárkou, 2004, s. 20.

„Truchlím nad mrtvým Kuldou jako nad mrtvým literárním otcem naším. Vzpomínám si na jeho dobrotu a lásku a modlím se vroucně, aby Bůh nyní zažehl mu světlo, které by mu svítilo věčně...“⁴⁹⁰

Sedlčansko patřilo až do počátku šedesátých let k oblastem, kde národní uvědomění a ruch (spolky, noviny) nebyly nijak zvlášť výrazné.⁴⁹¹ Uvolnění poměrů s pádem absolutismu zde dalo popud k radikální změně. Duchovenstvo zde v tuto chvíli mělo opět (a naposledy) významnou úlohu při formování národa. V národních otázkách smýšlelo podobně jako většina farníků, nadto mělo lepší přístup k informacím pomocí novin a časopisů. Mohlo analyzovat aktuální problémy a předávat svůj náhled i venkovskému obyvatelstvu.

5.2 Reflexe politického dění

Církev nestála nikdy v dějinách zcela mimo politiku. Byla politickým děním ovlivňována, mnozí její členové se k politickým otázkám vyjadřovali. Do aktivní politiky vstupovali nejen laici, ale také mnozí duchovní. Politizace veřejného života v 19. století rozšířila obzory nejširších vrstev obyvatelstva a zvýšila zájem o společenské dění v rámci země, monarchie i světa. Venkovští duchovní měli při tomto procesu jedinečnou pozici, kdy mohli významně působit na své farníky. V době, kdy ještě mnozí venkované nekupovali noviny, měla kazatelna funkci místního rozhlasu, odkud se ozývaly nejnovější zprávy společně i s jejich hodnocením. Až na několik málo výjimek, které představovali vrchnostenští úředníci, učitelé a snad několik písmáků a lidových vzdělanců, neměl kněz ve farnosti žádné vzdělanější osadníky, kteří by překročili rámec základního vzdělání. Nepřítomnost konkurence knězi umožňovala udržovat již tradiční vliv na posluchače, který slábl až s rozšířením novin a emancipací liberálního učitelstva.

Při sledování společenského dění na venkově v 60. letech 19. století a subjektivního vnímání zdejšího obyvatelstva slouží jako významné prameny místní dobová periodika, korespondence, paměti a v neposlední řadě také záznamy a tvorba venkovských duchovních. Pro oblast Sedlčanska je rekonstrukce dobových poměrů poměrně složitá, neboť ze jmenovaných pramenů existuje jen zlomek. Místní periodikum zde tehdy nebylo žádné. Korespondence se až na výjimky dochovala pouze úřední. Na ceně tak nabývají farní kroniky psané povinně od třicátých let 19. století, do nichž duchovní zapisovali různé události z místního i širšího společenského dění. Svým obsahem a otevřeností se liší

⁴⁹⁰ NA, Kapitula vyšehradská, inv. č. 787, kt. 259, kondolence k úmrtí B. M. Kuldy 8. 5. 1903.

⁴⁹¹ Srov. KOŘALKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě...*, s. 92–93.

místo od místa, někteří kronikáři se vyhýbali vkládání vlastních názorů, jiní naopak s chutí a na mnoha stránkách vyjádřili své názhedy. Podrobné studium kronik tak slouží jak k poznání autorů, tak k bližšímu porozumění některým postojům duchovenstva obecně. Pomáhá také při rozkrývání vztahů ve farnostech a částečně umožňuje posoudit vliv místních kleriků na laiky.

5.2.1. Říjnový diplom a únorová ústava

Po revolučních změnách let 1848 a 1849 a částečném návratu k předrevolučním poměrům na počátku 50. let se česká společnost dostala na rozcestí mezi dalším prosazováním svých požadavků a provládáním oportunismem. Na několik let pak převládl návrat k víceméně nepolitické práci bez hlasitější kritiky obnoveného absolutismu. Česká liberální a demokratická politická reprezentace, zčásti pozatýkaná, pak postupně amnestovaná, sbírala síly k vystoupení v příhodnějším okamžiku. Část národních politiků udržovala spojení s vládními kruhy, ale jak se brzy ukázalo, tato vazba nevedla k velkým výsledkům a postupně ztrácela perspektivu.⁴⁹² Až do roku 1860 převládala tichá nespokojenost a snaha nijak se nekompromitovat, jak v květnu toho roku vyjádřil F. L. Rieger v dopise Františku Palackému: „*Naše veřejné poměry jsou neutěšené. V celém národě jakási nespokojenost nemá, která neví, jak se jevití, kam obrátiti, jak a co žádati.*“⁴⁹³

V roce 1860 došlo k prolomení politického ticha. V Čechách se požadavky liberální opozice nejprve promítly do opakovaných žádostí o vlastní noviny. Brzy se podařilo dosáhnout několika koncesí, díky nimž začal od října 1860 vycházet deník Čas a od 1. ledna 1861 Národní listy. Mezitím si neúnosnost absolutistického zřízení vynutila vydání Říjnového diplomu (20. října 1860). František Josef I. oznámil, že nadále bude zákonodárnou pravomoc vykonávat pouze společně se zemskými sněmy či říšskou radou, která měla vyřizovat jen nejdůležitější otázky společné všem zemím. Mělo se v ní jednat o záležitostech financí, obchodu, dopravy a vojenství. O ostatních věcech měly rozhodovat zemské sněmy, jejichž pravomoc by tak byla značná.⁴⁹⁴

Zpráva o vydání Říjnového diplomu se okamžitě rozlétla monarchií a byla nadšeně přijata. Jan Křtitel Roškot, tehdy dublovický administrátor (později sedlčanský vikář) do farní kroniky zapsal: „*Dne 20. října léta Páně 1860 rozbřeskla se hvězda naděje v lepší časy. Jeho Veličenství císař František Josef I. vydal vlastnoruční diplom, jímž přislíbil mnohé svobody národům v Rakouském*

⁴⁹² URBAN, Otto. *Česká společnost 1848–1918*. Praha, 1982, s. 128, 129, 131, 155, 159–160.

⁴⁹³ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 160.

⁴⁹⁴ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 147–148, 160–162.

*mocnářství žijícím a zrušil onen systém po deset let panovavší, kterýž zavedl ministr jeho Alexander Bach a kterýž měl za účel poněmčiti neněmecké národy a zničiti svobodu všecku. Dejž Pán Bůh lehké odpočinutí tomuto systému vládnímu i jeho původci.*⁴⁹⁵ Pod tato slova by se kromě Roškota mohla snadno podepsat i většina jeho vikariátních kolegů. Germanizace Čech byla těmto českým duchovním proti mysli, ale pokud proti ní vystupovali, pak většinou jen opatrně. Obecně se čekalo na změnu poměrů, ale málokdo se o tyto změny zasadil. I vikariátní úřad byl veden německy a teprve Kulda zavedl r. 1860 úřadování v češtině. Poslední sarkastická věta citátu (pro Roškota typická) je výstižnou tečkou odporu k letům neoabsolutismu. Ministr Bach, kterého zde Roškot posílá do hrobu, zemřel až roku 1893.

Naděje, které Říjnový diplom vzbuzoval, se v krátké době rozplynuly. Odpor vedený ze strany uherských autonomistů, německých liberálů a centralistů si brzy vyžádal revizi ústavních poměrů. Císař jmenoval 13. prosince 1860 státním ministrem rytíře Antona von Schmerlinga, východiskem z krize měl být dualistický centralismus. Říše měla mít nadále dvě jádra: Vídeň a Pešť, české země stály stranou. Uherským zemím by zůstal silný sněm a jako jeho protiváha by vznikl sněm neuherských a neitalských zemí ve Vídni (tzv. užší říšská rada). Vedle něj by pak jednotlivé země disponovaly ještě vlastními zemskými sněmy s poměrně nevelkými pravomocemi. Všechny země pak měly být zastoupeny na sněmu celé říše (tzv. úplná nebo též širší říšská rada). Toto Schmerlingovo státoprávní uspořádání vstoupilo v platnost vydáním únorové ústavy r. 1861.⁴⁹⁶ Pro české země znamenaly největší rozdíl oproti Říjnovému diplomu pravomoci týkající se zemských sněmů. Únorová ústava je vymezovala taxativně: zcela pod pravomoc sněmu spadaly jen záležitosti zemědělství a zemského rozpočtu, stavby a charitativní instituce placené ze zemských peněz. Zemskými zákony pak mohl sněm upřesňovat říšské zákony týkající se obcí, církve, školství a vydržování vojska.⁴⁹⁷

Schmerlingova únorová ústava vyvolala v řadě zemí zklamání a odpor. Nechvalický farář (tehdy administrátor) Hemzal hodnotil Říjnový diplom: *„měloť se za to, že nastal obrat věcí k lepšímu, že učiněn konec vládě neobmezené, vládě násilné, kteráž uvedla Rakousko do záhuby a na pokraj finančního bankrotu“*.⁴⁹⁸ O Schmerlingovi pak připsal, že *„počal slovo císařovo vykládati ve prospěch Němcův, germanizace a centralizace, a vydal tak nespravedlivý volební řád ve všech českoslovanských zemích, že přiřknutá jest většina hlasů Němcům, tak že jeden Němec váží více tří Čechů. Aby byla autonomie zemská obmezená, soustředí všecknu moc ve Vídni a odsud diktuje zákony na újmu*

⁴⁹⁵ SOKA Příbram, Dublovice – farní kronika, s. 47.

⁴⁹⁶ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha, 2007, s. 254. URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 149–151.

⁴⁹⁷ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 151–153.

⁴⁹⁸ SOKA Příbram, Nechvalice – farní kronika, fol. 24v.

*národům.*⁴⁹⁹ Farář Hemzal zde ve zkratce podává hlavní argumenty české národní opozice proti únorové ústavě: Schmerlingův systém odporuje českým národnostním a státoprávním požadavkům, volební řády jsou nespravedlivé. Je patrné, že národnostní zájmy a jejich potírání zajímají Hemzala na prvním místě, státoprávní otázky až v druhé řadě.

5.2.2. Zemský sněm a říšská rada v letech 1861–1862

Únorová ústava zaváděla kuriový systém pro volby do zemských sněmů a z nich do říšské rady. Ta se vytvářela jako dvoukomorová s panskou a poslaneckou sněmovnou. Členy panské sněmovny jmenoval císař, do poslanecké sněmovny o 343 členech (při širší říšské radě) mělo přicházet z českých zemí 82 poslanců (z toho 54 z Čech). Volby do českého zemského sněmu se konaly 18. a 20. března, na předvolební kampaně bylo minimum času. Volilo se ve třech kuriích: kurie velkostatkářská zde měla vyhrazena místa pro 70 poslanců, kurie měst a obchodních a živnostenských komor 87 míst a kurie venkovských obcí 79 míst. Dále ve sněmu zasedalo pět virilistů (čtyři biskupové a rektor univerzity). Do sněmu se volilo na šest let, ale císař jej mohl kdykoliv rozpustit a nařídít nové volby. Sněm se měl scházet obvykle jednou v roce.

Na Sedlčansku se nacházelo několik voličů první kurie (velkostatkářské) a několik tisíc voličů kurie třetí (venkovských obcí). Do první kurie mohli volit majitelé deskových statků platící nejméně 250 zl. přímých daní ročně. Z velkostatkářů, kteří měli majetky na Sedlčansku, byl zvolen baron František Mladota ze Solopysk, majitel Červeného Hrádku.⁵⁰⁰ V kurii venkovských obcí se volilo prostřednictvím volitelů (jeden reprezentoval kolem 500 hlasů) a platil daňový cenzus 10 zlatých.⁵⁰¹ Beneš Metod Kulda kandidoval v kurii venkovských obcí za sedlčanský a votický okres. Za pouhé dva roky, kdy na Sedlčansku pobýval, si zde dokázal získat úctu a důvěru jako přední vlastenec. Sedlčanský děkan Pomajzl jej již někdy r. 1861 nebo 1862 charakterizoval slovy „výtečný řečník a spisovatel český a horlivý národovec“.⁵⁰² Volba se konala ve Voticích a Kulda v ní zvítězil.⁵⁰³

⁴⁹⁹ SOKA Příbram, Nechvalice – farní kronika, fol. 25r.

⁵⁰⁰ SOKA Příbram, Kosova Hora – farní kronika, s. 31.

⁵⁰¹ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 151–153, 166. BOROVIČKA, Michael a kol. *Velké dějiny země Koruny české. XIIa.* (dále VDZKČ. XIIa.) Praha – Litomyšl, 2012, s. 50. SOKA Příbram, Kosova Hora – farní kronika, s. 31.

⁵⁰² SOKA Příbram, Sedlčany – farní kronika 1820–1864 („Liber sedlčanensium memorabilium I.“), s. 248.

⁵⁰³ Volba B. M. Kuldy byla na území vikariátu zaznamenána nejméně ve třech farních kronikách. SOKA Benešov, Vojkov – farní kronika, s. 2. SOKA Příbram, Kosova Hora – farní kronika, s. 31. SOKA Příbram, Sedlčany – farní kronika 1820–1864 („Liber sedlčanensium memorabilium I.“), s. 248.

Zemský sněm se poprvé sešel v sobotu 6. dubna 1861 a zasedal dva týdny. Třetinu sněmu tvořili aristokraté, třetinu čeští národovci (měli největší podporu v kurii venkovských obcí, celkem získali 79 míst) a třetinu němečtí poslanci, stejně jako Češi většinou liberálové.⁵⁰⁴ Podle císařských propozic se jednání zemského sněmu mělo omezit na volbu poslanců do říšské rady a nezabývat se jinými otázkami. Proti takovému přístupu protestovali jak čeští liberálové, tak aristokraté. Obě skupiny spojovala nespokojenost s únorovou ústavou a obě také záhy podaly svá ohrazení. Jak liberálové, tak aristokraté usilovali o hájení práv české koruny a vystupovali proti centralistickým tendencím, liberálové navíc nebyli spokojeni ani se způsobem volby do sněmů, tj. novostavovským kuriálním systémem, který zvýhodňoval majitele velkostatků a také německou menšinu. První z dlouhé řady českých ohrazení vyřkl František Ladislav Rieger, který ohlásil, že vstupem do sněmu ani on ani Palacký a Brauner neuznávají volební a jednací řád a přizpůsobují se jen proto, aby nezdržovali zahájení říšské rady. Záhy následovalo ohrazení aristokratů žádající potvrzení starých práv českého království. Tomuto prvnímu českému státoprávnímu ohrazení stál v čele pražský arcibiskup, kardinál Schwarzenberg.⁵⁰⁵

Čeští poslanci na zemském sněmu následně řešili otázku, zda vstoupit či nevstoupit na půdu říšské rady. Ačkoli se většina zprvu vyjadřovala proti, kardinál Schwarzenberg a hrabě Clam-Martinic ji přesvědčili o vstupu. Následovalo nové ohrazení 79 českých poslanců, v němž bylo oznámeno rozhodnutí jít do říšské rady, ale zároveň zopakovány námitky proti stávajícímu systému. Z řad duchovenstva podepsali toto ohrazení budějovický biskup Jirsík, pražský světící biskup Petr Krejčí, dále František Josef Řezáč, František Daneš a Beneš Metod Kulda.⁵⁰⁶

Děni na zemském sněmu pozorně sledovali i mnozí čeští duchovní na venkově. Na Sedlčansku patřil k nejzanícenějším pozorovatelům farář Hemzal, který politické události také podrobně zapisoval do kroniky. Ve svých záznamech rozebírá situaci na sněmu, důvody českých poslanců, proč nejít do říšské rady, i argumenty, které je nakonec přiměly k opačnému rozhodnutí. Závěrem přidává i jména všech 21 poslanců, kteří poté do říšské rady vstoupili.⁵⁰⁷ Hemzal je v tomto směru výjimkou, někteří duchovní politické otázky v kronikách víceméně vynechávali, třebaže zpravidla přáli národním požadavkům a psali česky. Kosohorský farář Keil naproti tomu jako vůbec poslední kněz vikariátu vedl farní kroniku až do své smrti roku 1862 německy a z parlamentních dění zaznamenával jiné otázky. Českými požadavky se ve svých zápiscích nezabýval, zato jej zajímala rozhodnutí týkající se

⁵⁰⁴ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 166, 168.

⁵⁰⁵ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 166–167.

⁵⁰⁶ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 167–168. Protokoly z jednání českého zemského sněmu r. 1861:

<http://www.psp.cz/eknih/1861skc/stenprot/010schuz/s010005.htm>

⁵⁰⁷ SOKA Příbram, Nechvalice – farní kronika, fol. 23v–24r.

církve a zadobře byl s rodinou patrona.⁵⁰⁸ Farní kroniky tak názorně ukazují, co bylo pro kterého faráře podstatné a jak který smýšlel. Přestože je patrná menší či větší autocenzura, podrobné rozborů zápisů celkem věrně povahy kronikářů odkrývají.

Osobnost faráře Keila si zde zaslouží menší zastavení. Na jeho příkladě a ve srovnání např. s Hemzalem či Roškotem je možné názorně přiblížit rozdíly ve smýšlení jednotlivých duchovních. Největší vliv zde měl generační odstup. Zatímco starší faráři narození kolem roku 1800 byli politicky zdrženlivější a konzervativnější, jejich o generaci mladší kolegové (Hemzal *1825, Roškot *1832) již aktivně stáli za českými národnostními a státoprávními požadavky. Tato proměna se mimo jiné projevovala i ve větším používání češtiny. Keil (*1804) patřil ke starší generaci duchovenstva, pro kterou byl příznačný stejný vztah k oběma zemským jazykům. Ač tito faráři pocházeli z českého prostředí a uměli rodný jazyk perfektně (Keil se narodil na Konopišti v rodině bednáře),⁵⁰⁹ v psaném projevu upřednostňovali němčinu. Bylo to dáno jejich vzděláním a dlouhodobou dominancí němčiny v církevní správě i vzdělanější společnosti. Mezi vzdělanějšími vrstvami se nejednalo o nic výjimečného. Na starší generaci a její názorové zakotvení měl také silný vliv rok 1848. Liberálnější klerikům, kteří se tehdy snažili v církvi prosadit reformy, se tento úmysl nepodařilo realizovat a přední zastánci změn byli potrestáni. Stejně se vedlo i těm, kteří příliš výrazně usilovali o politické změny.⁵¹⁰ Konzervativnější duchovní se po potlačení revoluce naopak utvrdili ve svém přesvědčení. Antonín Hubert Keil patřil k těm druhým. V mimořádné situaci roku 1848 sice světil prapor kosohorské národní gardy a měl při tom značně liberální projev,⁵¹¹ do kroniky ale revoluční rok hodnotil velmi nepříznivě. Došlo tehdy ke zhoršení vztahů mezi farářem a osadníky, kteří přestávali plnit své někdejší povinnosti (desátek aj.) a vykládali si konstituci podle svého uvážení.⁵¹²

Roku 1861 byl Keil mezi vikariátními duchovními jediným, kdo řídil stále stejné beneficium jako v roce 1848. Na většině míst už byli lidé mladší, vesměs národně smýšlející, kteří intenzivně sledovali momentální politický vývoj a zejména činnost české reprezentace. Po uzavření českého sněmu odjeli delegovaní poslanci do Vídně, aby vstoupili do právě otevírané říšské rady. Od počátku

⁵⁰⁸ SOKA Příbram, Kosova Hora – farní kronika, s. 31.

⁵⁰⁹ SOA Praha, matrika Benešov 8, fol. 251.

⁵¹⁰ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin* 2. Praha, 1991, s. 195–199.

⁵¹¹ Na prapor tehdy přispěl i kosohorský baron Mladota a zdobila jej baronka Mladotová. Svěcení se konalo 27. srpna 1848. Farář Keil předával prapor se slovy: „*Přijmetež z rukouch mých prápor tento nyní posvěcený, to znamená záštitu božské a podnět k vítězství v půtce spravedlivé. On ale – toť vroucí jest srdce mého žádost – budiž vám ostatně toliko práporem pokoje a svornosti: a jenom v bratrské lásce kol něho se shromáždějte, kdykoli vás k němu povinnost bude volati, již pro Boha, pro země pána Ferdinanda Dobrotivého, pro svou vlast, pro své bratry, své drahé vlastence, necht' oni jsou jakéhokoli nářečí aneb jakéhokoli náboženství, milerádi a ochotně vykonávejte [...]*“ SOKA Příbram, FÚ Kosova Hora, kt. 2 (fond nezpracován).

⁵¹² Keil v kronice shrnuje, že rok 1848 byl neblahý, pod svobodou se rozuměla nevázanost, nikdo nechtěl poslouchat, nikdo platit, každý si myslel, že je zbaven všech povinností atd. SOKA Příbram, Kosova Hora – farní kronika, s. 11.

bylo ale zřejmé, že její jednání budou komplikovaná, neboť v den zahájení sněmu (29. dubna 1861) se z předpokládaných 343 poslanců celé říše dostavilo jen 203. Poslanci z Benátska, Uher, Chorvatska a Sedmihradska nesouhlasící s vládní a císařskou centralistickou politikou odmítli do Vídně přijet. Jejich nepřítomnost výrazně ovlivnila rovnováhu sil v parlamentu a vláda tak měla v říšské radě podporu od téměř dvou třetin poslanců. Jednalo se zpravidla o německé liberály, kteří hodlali ve sněmovně řešit především otázky občanských práv a podporovali centralistické pojetí říše. Čeští, polští a slovinští poslanci (a také němečtí klerikálové) stáli proti nim v menšině a jejich federalistické návrhy neměly naději na prosazení.⁵¹³

Farář Hemzal věnoval prvnímu zasedacímu období říšské rady na dvacet stran farní kroniky. Čeští poslanci měli jeho podporu, F. L. Riegra i citoval. Naopak kritizoval jak německé poslance, hlasující společně bez ohledu na to, z jaké země pocházeli, tak poslance z Haliče – rusínské rolníky, kteří hlasovali s Němci, protože Poláci usilovali o jejich popoštění.⁵¹⁴ Byl rozhořčen nad jednáním německých poslanců, kteří se stavěli proti českým návrhům, včetně návrhů liberálních: *„Němci, kteří nepřestávali ve svých zaprodajných a špinavých žurnálech hulákat do světa, že jsou ti nejliberálnější v Rakousku a ostatní národové né němečtí, že chtějí absolutismus, honíce se za vlasteneckými choutkami, Němci, kteří se nestydí říci na říšském sněmě u přítomnosti p. ministrů, Čechů a Poláků, že nestává žádné Koruny české a historická práva, že jsou pouhá haraburdí. [...] Zdá se, že to k víře nepodobno, a předce je tomu tak, budeť jedenkrát historie divné věci vyprávět o parlamentu rakouském léta Páně 1861/2 ve Vídni odbývaném.“*⁵¹⁵ Neúspěchy české strany na říšské radě Hemzala roztrpčovaly a vyrovnával se s nimi i řadou ironických poznámek a metafor. Byl čtenářem Humoristických listů a ironie mu při hodnocení politiky byla vlastní. Schmerlinga nazýval řitířem, jeho ústavu robátko nebo též nedochůdce Schmerlingovo, předsedu sněmovny Heina zvoníkem, kostelníkem či ministrantem, protože stále zvonil, když Češi nebo Poláci upozorňovali na porušování zákonů. Výrazný je také Hemzalův odpor proti vládě, nesvobodě tisku, jazykové nerovnoprávnosti, německému centralismu a germanizaci.⁵¹⁶

Pro farní kroniky je charakteristické používání některých biblických úsloví nebo výjevů. V případě faráře Hemzala se tato biblická rétorika opět často spojovala s ironií. Když na říšské radě Němci argumentovali proti rovnoprávnému používání češtiny tím, že němčina je kulturní jazyk a má být uplatňována přednostně, reagoval farář s odkazem na druhou knihu Mojžíšovu: *„Kamž by se*

⁵¹³ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 169–171. BOROVIČKA, Michael a kol. *VDZKČ. XIIa*, s. 56.

⁵¹⁴ Zde Hemzal kritizuje i řeckokatolického biskupa Spiridiona Litwinowicze (1810–1869), který rusínské poslance vedl a dle něhož všichni hlasovali.

⁵¹⁵ SOKA Příbram, Nechvalice – farní kronika, fol. 26r–26v.

⁵¹⁶ SOKA Příbram, Nechvalice – farní kronika, fol. 24r–29v

*poděla kultura, kdyby měli zhynout němečtí kultúrtregři, kdo pak by osvítil sluncem kultury temnosti tvrdých, kostrbatých a ježatých paličáků českých, a kdo by okrášlil kvítkem nejsvobodnější svobody rakouskoněmecké skráně surových helotů a barbarů neněmeckých. Ne, né! To se nemůže státi, a to se nesmí státi a to se také nestane, pokud bude držet všemohoucí, nejvyšší pravdivý, věrný a moudrý Schmerling rukou svých roztažených nad národem Německým, národem to nejutlačenejším, jako držival Mojžíš rukou svých nad Izraelity bojovavšími proti svým nepřátelům a utlačovatelům.*⁵¹⁷ Sžiravá ironie se pojila s nespokojeností, činnost říšské rady shrnul Hemzal roku 1862 takto: posílila se nedůvěra k vládě, ministerstvům i parlamentu a Rakousko došlo na pokraj vlastní záhuby.⁵¹⁸ Kosohorský farář Keil zase sněmu vytýkal, že velmi škodil katolíkům a katolickým duchovním, neboť v jeho výborech seděli většinou nekatolíci a židé, kteří lidem přinesli více zla než dobra.⁵¹⁹

První zasedací období říšské rady skončilo 1. srpna 1862. Vincenc Hemzal hodnotil krátce: *„Odkud jsme vyšli, tam jsme opět přibyli. 15 měsíců hádali se v sněmovně mezi sebou ministři a poslanci, aniž by bývali co kloudného pro rakouskou ústavu a konstituční rakouské občany vyvedli.*⁵²⁰ Zde nechvalický farář zjednodušoval. V říšské radě se podařilo odhlasovat několik zákonů, které urychlily další liberalizaci společnosti a rozšiřovaly občanská práva. Nové zákony z roku 1862 posilovaly pozice samosprávy, novinářů a podnikatelů. Na poměrně skromných výsledcích ale parlamentní činnost končila a císařstvím nadále zmítala nespokojenost. Únorová ústava a volební řády byly kritizovány napříč monarchií a vládní snaha dodat jim vážnost se nesečkala s úspěchem. Hemzal v této souvislosti zaznamenal i to, jak na situaci reagovali čeští biskupové: Státní ministr Schmerling nařídil konat v únoru 1862 oslavy k výročí ústavy, a to církevním způsobem, kardinál Schwarzenberg a budějovický biskup Jirsík ale takové slavnosti považovali za nevhodné a nevydali pro kněze svých diecézí žádné pokyny. Oslavy byly sabotovány a Schmerling nato oběma biskupům udělil důtku. Jirsík odpověděl vysvětlením svého postoje, aniž by se omlouval. Schmerlingovi napsal, že náboženské věci mají stát mimo politické proměny a jako biskup své diecéze bude ze svého rozhodnutí skládat účty jen svému svědomí a Bohu.⁵²¹

⁵¹⁷ SOKA Příbram, Nechvalice – farní kronika, fol. 29v.

⁵¹⁸ SOKA Příbram, Nechvalice – farní kronika, fol. 29v.

⁵¹⁹ SOKA Příbram, Kosova Hora – farní kronika, s. 31.

⁵²⁰ SOKA Příbram, Nechvalice – farní kronika, fol. 29r.

⁵²¹ BOROVIČKA, Michael a kol. *VDZKČ. XIIa*, s. 59, 95. SOKA Příbram, Nechvalice – farní kronika, fol. 30r–31r.

5.2.3. Politické události let 1863–1865

Na počátku roku 1863 se po necelých dvou letech opět sešel český zemský sněm, v němž dosud zasedal i vikář Kulda. Na sněmu padlo několik návrhů na změnu volebního řádu, který byl mnoha poslanci pokládán za nespravedlivý a při jednání se již projevovaly rozdíly mezi staročeským a mladočeským pohledem. Zatímco konzervativnější staročeši měli blíže k aristokracii a usilovali o její plné zapojení do národního života, liberálnější mladočeši častěji spojovali národní požadavky s demokratickými, usilovali o rozvoj hospodářství a posílení rolnických vrstev. Sněm trval do 17. dubna 1863, aniž by došlo ve volebním řádu ke změně. V průběhu let 1862–1863 se vyjasňovaly obrysy jednotlivých českých politických proudů, které postupně získávaly i vlastní tribuny v podobě novin. Po Národních listech, které se odpoutávaly od vlivu Riegra a stávaly se listem mladočechů, vznikl rovněž mladočeský Hlas (oba deníky se sloučily roku 1865), radikálně demokratický Boleslavan a staročeský Národ. Přes různé spory mezi jednotlivými proudy zůstávalo pojítkem hájení národních zájmů. Tak tomu bylo i při dalším zasedacím období českého sněmu roku 1864, kde poslanci mj. ujednali rozdělení gymnázií v zemi na česká a německá.⁵²² Pro venkov včetně duchovenstva byly ale podstatnější jiné výsledky: nový obecní zákon, stavební zákon a zákon o školních patronátech, které posílily teritoriální samosprávu.⁵²³

Kromě zemských sněmů se roku 1863 sešla také říšská rada. První zkušenosti z Vídně vedly české poslance k závěru, že jejich přítomnost nevede k patřičným výsledkům a nejsou schopni prosadit své požadavky. V červnu 1863, před zahájením druhého zasedacího období, se český poslanecký klub rozpadl. V Praze se v Riegrově bytě uskutečnila schůze českých a moravských národoveckých poslanců. Moravané, kteří byli na říšské radě pouze čtyři (jedním z nich byl farář, Kuldův přítel Dr. Jan Bílý) se rozhodli zůstat ve Vídni. Také čtyři čeští poslanci se rozhodli do sněmu opět vstoupit, naproti tomu šestnáct poslanců v čele s Riegreem odmítlo.⁵²⁴ Počátek pasivní rezistence byl pozorně sledován i na českém venkově. Mezi poslanci, kteří odmítli jít do říšské rady, byl i Jan Staněk,⁵²⁵ pocházející z Poříčí nad Sázavou, zvolený za benešovský, neveklovský a vlašimský okres, a také kněz František Řezáč. Budějovický biskup Jirsík patřil mezi čtyři zbývající české poslance, kteří sněm v

⁵²² URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 172–182, 193.

⁵²³ Schválení těchto tří zákonů považoval sedlčanský kaplan Jan Křtitel Roškot na rozdíl od jiné činnosti sněmu za tak důležité, že je zaznamenal do farní kroniky. SOkA Příbram, Sedlčany – farní kronika 1820–1864 („Liber sedlčanensium memorabilium I.“), s. 255.

⁵²⁴ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 171–173. Protokoly poslanecké sněmovny říšské rady z r. 1861: <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spa&datum=0001&page=112&size=21>

⁵²⁵ Jan Staněk (1828–1868), pseudonym Ivan Bohdan Staněk, politik, chemik, básník a novinář. Pocházel z rolnické rodiny v Poříčí nad Sázavou, studoval v Paříži, od r. 1857 byl profesorem chemie na pražské reálce a od r. 1864 na české polytechnice. Autor učebnic chemie.

tuto chvíli neopouštěli, na podzim roku 1863 se ale i on vzdal mandátu. Roku 1864 následovali moravští poslanci své české kolegy a říšskou radu také opustili.⁵²⁶

Když nechvalický farář Hemzal hodnotil tehdejší politickou situaci státu, všimal si i poměrů ekonomických. Díky novinám měl možnost porovnat stav v Rakousku a v Anglii a komentoval, jak velké rozdíly v hospodaření obou států jsou: „*Nejlépe ze všech velkých států dařilo se Angličanům. Nesmírné bohatství, které se tam průmyslem nade všecko činnějším a rozsáhlejším, jakož i obchodem se všemi národy celého světa, hromadí, jest základem velmi zdárného hospodářství státního a ježto všechny větší státy na pevnině evropské každého téměř roku rozmnožují měrou před tím neslýchanou dluhy své, zvyšují se při tom daně, jichž platící lid bez mála ani snést nemůže: vidíme, kterak v Angličanech při neustále zmáhajícím se blahobytu daně se snižovati mohou a na konci každého roku téměř ukazuje se, že bylo více důchodů než vydání. [...] Jestliť tento skvělý, jinde nevidaný stav hospodářství státního nejlepším důkazem, kterak svoboda a samospráva občanská, jak mile se v životě národním zakoření, jest i nejvydatnějším prostředkem ku povznesení blahobytu národního.*“⁵²⁷ Tato možnost různých srovnání díky novinám měla pro českou společnost nesporný význam. Češi se jejich prostřednictvím seznamovali se zcela jinými poměry a viděli např. v Anglii vzor po stránce ekonomické i politické. Liberalizace politiky byla vnímána jako nutný začátek pro další rozvíjení národního života a jedním z prostředků se tehdy stalo zavedení okresní samosprávy.⁵²⁸

Politické poměry v monarchii mezitím výrazně ovlivnila válka s Dánskem roku 1864, která vyvolala silnou kritiku říšské rady. Valnou podporu neměla ani mezi Čechy, kteří nelibě nesli zasahování Rakouska do německých záležitostí, stejně jako nerovnou válku proti malému Dánsku. Neobratné počínání státního ministra Schmerlinga napětí ještě vyostřilo.⁵²⁹ V létě roku 1865 politická krize eskalovala, císař předčasně uzavřel poslaneckou sněmovnu říšské rady a přijal Schmerlingovu demisi. Jeho nástupcem ve funkci státního ministra a zároveň předsedou vlády se stal hrabě Richard Belcredi,⁵³⁰ dosavadní místodržitel v Čechách. Na jeho popud císař František Josef I. v říjnu 1865 částečně pozastavil platnost únorové ústavy a říšská rada nebyla dále svolávána. Již delší dobu se zvažovaly možnosti dalšího uspořádání monarchie, císařští delegáti vyjednávali v Uhrách a čeští

⁵²⁶ Jméno Jirsíka a 11 poslanců, kteří podali ohrazení, zaznamenal do farní kroniky Vincenc Hemzal. SOkA Příbram, Nechvalice – farní kronika, fol. 33v. BOROVIČKA, Michael a kol. *VDZKČ. XIIa*, s. 60.

⁵²⁷ SOkA Příbram, Nechvalice – farní kronika, fol. 35v–36r.

⁵²⁸ HLAVÁČKA, Milan. *Zlatý věk české samosprávy. Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862–1913*. Praha, 2006, s. 14–18.

⁵²⁹ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 184–187. Farář Hemzal píše, že po dobytí Šlesvicka a Holštýnska „jednalo se o rozdělení kořisti násilně Dánům urvané“. SOkA Příbram, Nechvalice – farní kronika, fol. 36v.

⁵³⁰ Richard Belcredi (1823–1902), moravský šlechtic konzervativního přesvědčení, bratr Egberta Belcrediho. Studoval v Praze a Litomyšli, ve státních službách působil na Moravě, poté na počátku 60. let ve Slezsku, od r. 1863 český místodržitel.

poslanci opět vyjádřili své státoprávní požadavky. Ačkoli bylo pozastavení ústavy především vítězstvím uherské opozice, nebylo zatím jasné, kam až události povedou a císařův zásah vzbudil v české společnosti značné naděje. V listopadu 1865 se opět sešel zemský sněm, kde došlo doplňovacími volbami ke slibné změně a autonomisté zde nyní měli většinu hlasů.⁵³¹ Tak i sedlčanský kaplan Roškot hodnotil události toho roku jako otevřené: „*Jak ústava říše se upraví a kdo zvítězí, nelze napřed pověditi, zdaž dualismus či federalismus či centralismus anebo absolutismus.*“⁵³²

5.2.4. Prusko-rakouská válka

Dlouhodobé rozpory mezi politickými záměry Německa a Rakouska vyústily na jaře 1866 v obou státech k válečným přípravám. V českých zemích se oprávněně očekávalo, že právě zde dojde ke střetu armád a dle toho se také jednalo. Civilní úřady chystaly evakuaci, obyvatelstvo očekávalo průchody vojska. František Josef I. vydal 17. června 1866 válečný manifest a rakouské vojsko se šikovalo k válce. Nálada byla stísněná, ale víra ve vítězství překonávala obavy.⁵³³ Také mnoho Čechů se snažilo pomoci svému státu, což ve svých záznamech zdůraznil farář Hemzal: „*V zlých dnech těchto osvědčovali obyvatelé obětovnost svou co nejskvěleji. Síla dobrovolných příspěvků na penězích i na věcech scházela se ku podpoře raněných, studující na technice nabízeli se ku sestavení sboru dobrovolnického, Sokolové pražští se chtěli ozbrojit, celá země hořela žádostí po ozbrojení, myslilte každý, bude-li ozbrojení všeobecné a obsadíme-li řádně průsmyky hor českých, že ani jeden voják pruský do Čech nevejde, nebylo však žádosti české povoleno, aby vavříny vojenské na slávě své neutrpěly.*“⁵³⁴ Pruská a rakouská vojska se po několika potyčkách střetla 3. července v bitvě u Sadové, kde Prusové zvítězili, obsadili některá místa v Čechách včetně Prahy a postupovali k Vídni. Koncem července bylo v Mikulově uzavřeno příměří. Pruští vojáci se vůči obyvatelstvu chovali relativně slušně (alespoň tam, kde dostali najíst), což bylo dáno i Bismarckovým plánem v případě potřeby využít českých národních snah proti Rakousku. Z českých zemí se stáhli do konce září 1866.⁵³⁵

Tři měsíce pruské přítomnosti představovaly mimořádný zásah do obvyklého společenského poklidu v oblastech, jako bylo Sedlčansko. Poprvé od napoleonských válek se v Čechách vytvořila fronta a tíhu války pocítilo i zázemí. Že Prusové jakožto „ultraněmci“ a navíc nepřátelé nebyli od

⁵³¹ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 190, 192, 195, 200. BOROVIČKA, Michael a kol. *VDZKČ. XIIa*, s. 108–110.

⁵³² SOKA Příbram, Sedlčany – farní kronika 1820–1864 („Liber sedlčanensium memorabilium I.“), s. 260

⁵³³ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 201–204.

⁵³⁴ SOKA Příbram, Nechvalice – farní kronika, fol. 37v.

⁵³⁵ BOROVIČKA, Michael a kol. *VDZKČ. XIIa*, s. 128–133, 136–138. URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 206–210.

Čechů vítání, je nasnadě. V české společnosti přes několik radikálních hlasů převládala loajalita k císaři⁵³⁶ a u tradičně loajálního duchovenstva tomu nebylo jinak.⁵³⁷ Každý z duchovních byl ale podle své povahy k některým událostem všímavější. Farář Hemzal např. v nechvalické kronice kritizuje pruskou rozpínavost a Bismarckovu snahu začít válku, příkrá slova má ale i vůči Vídni za úmysl válčit bez ohledu na jednotlivé národy monarchie.⁵³⁸ Sedlčanský kaplan Roškot byl udiven, že poprvé v historii do rukou nepřítelů padla Praha, aniž by byla bráněna.⁵³⁹ Dublovický farář Pomajzl si zase více všimal bezprostředních důsledků ve své farnosti, například toho, že k vojsku museli nastoupit z řad záložníků i otcové od rodin a že se sem naopak utekly rodiny z okolí bojiště i z Prahy.⁵⁴⁰

Sedlčansko pocítilo největší tíhu války až po jejím skončení, kdy sem dorazilo pruské vojsko vracející se od Vídně. V den sedlčanské pouti, 15. srpna, sem přišli první vojáci a po celý týden přicházeli další. Pruští ženisté zřídili na Zrúbku dřevěný most, přes který přešlo na 40 000 mužů, podobný most vznikl i u Žďákova. Vojáci pocházeli ponejvíce z Porýní, byli mezi nimi katolíci i protestanti. Stravu a nocleh si vyžádali různě po staveních, důstojníci na zámcích a na farách (kde jinak ze zákona neplatila ubytovací povinnost a faráři tím byli překvapeni).⁵⁴¹ Ani duchovní se tak invazi nevyhnuli a živilo po několik dnů zpravidla důstojníky i s doprovodem, z čehož byli právě tak málo nadšeni jako jejich farníci, „*neboť Prušák v Čechách dostává věčný hlad*“.⁵⁴² Setkání s Prusy pro ně byla nová zkušenost, kdy měli možnost poznat odlišnou kulturu. Mimořádné poměry vedly i k mimořádným událostem, jako například k evangelické bohoslužbě v počepickém katolickém kostele:

„Jelikož oddělení vojska po osadě počepické rozložené pozůstávalo z katolíků i protestantů, byli při něm i dva polní duchovní, katolický i evangelický a oba byli ubytováni na Chlumci v pivováře u knížecího pana důchodního. Katolický duchovní hned večer v sobotu poslal ke mně faráři svého kostelníka se žádostí, abych mu dovolil zejtra ve farním kostele konat služby Boží a ustanovil mu hodinu, by mohlo o tom zpraveno býti katolické jeho vojsko. Měl řeč a služby Boží v 8 hodin a ač byl kostel náš přeplněn mužstvem pruským, bylo přece svaté ticho v kostele. Na každém bylo vidět srdečnou, neličenou pobožnost, živou víru, nejhlubší pokoru před Nejvyšším. Byli to arcit' samí katolíci od Rýnu.

⁵³⁶ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 209–210.

⁵³⁷ Počepický farář Václav Novák: „[...] spojili se dva naši nejbližší sousedi Prušáci a Vlaši proti nám a našemu upřímnému, bezelstnému císaři pánu Františkovi Josefovi, aby používše slabosti a neuspořádanosti Rakouska pokořili a oškubali je a rod Habsburgů.“ SOkA Příbram, Počepice – farní kronika, s. 54.

⁵³⁸ SOkA Příbram, Nechvalice – farní kronika, fol. 36v–37r, 38r–39r.

⁵³⁹ SOkA Příbram, Sedlčany – farní kronika 1865–1894, s. 265.

⁵⁴⁰ SOkA Příbram, Dublovice – farní kronika, s. 75–76.

⁵⁴¹ SOkA Benešov, Vojkov – farní kronika, s. 22. SOkA Příbram, Dublovice – farní kronika, s. 76–77; Nechvalice – farní kronika, fol. 39v–40r; Kosova Hora – farní kronika, s. 42; Sedlčany – farní kronika 1865–1894, s. 266.

⁵⁴² SOkA Příbram, Počepice – farní kronika, s. 54

*Téhož dne v 10 hodin přišel do fary i evangelický duchovní a pravil mi, že doufá, že nebudu proti tomu, aby i on mohl služby Boží své konat v mém chrámě; generál že již jest zde a podle včera vydaného rozkazu vojenského mužstvo evangelické ze všech okolních vesnic že již se schází a jelikož jich nemůže dlouho nechati čekat, že se mi uctivě poroučí. A tak se v našem kostele konaly také i protestantské služby Boží, při nichž použito jen kazatelny a stolku ze sakristie, jenž byl postaven v kostele blíže kazatelny.*⁵⁴³

Politicky měla prusko-rakouská válka pro Čechy několik důsledků, jeden z prvních je ale poněkud nedoceňován pod zorným úhlem dalších událostí. Prusové se rozhodli využít sporů mezi českou národní reprezentací a rakouskou vládou a vyjádřili uznání českým přáním. Prostřednictvím svého vrchní velitelství vydali po obsazení Prahy manifest⁵⁴⁴ adresovaný obyvatelům českého království, v němž vyjadřovali úctu pro jejich historická a národní práva s tím, že nechtějí bránit tužbám po samostatnosti a volném národním vývoji. Poslové se s ním rozjeli na nejrůznější místa Čech a ani Sedlčany nezůstaly stranou. Pro Čechy, kteří se již léta marně domáhali rovnoprávnosti, bylo toto svolání nepřítelů zvláštním úkazem. Pozoruhodné na něm bylo především to, že nepřátelský stát sliboval vyjít vstříc snahám, které se ve vlastním státě nedařilo prosadit. Kaplan Roškot celé svolání přepsal do kroniky a dodal: *„Dotčené svolání udělalo zlou krev v jistých kruzích, a sice vládních a německých centralistů a křiklounův vídeňských, kteříž vždy od r. 1848 jen s opovržením mluvili o Čechách a království Českém a jeho právech, nazývajíce slavné druhy království provincií anebo nanejvýš korunní zemí. A nyní na své uši museli slyšeti, kterak nepřítel nazývá zemi Českou „Slavným královstvím Českým“ a s úplnou úctou mluví o dějepisných a národních právech království, Slavného království Českého. Budeme vidět, až vojska nepřátelská odtáhnou z Čech a Moravy, jak bude vláda šetřiti národních a dějepisných práv národu Českého a království.*⁵⁴⁵ A tak přestože jak čeští duchovní, tak laici víceméně zachovávali loajalitu ke státu, mohli nyní přemýšlet i tom, jak se jim za ni stát odvděčuje a jak se vůči němu dále stavět.

⁵⁴³ SOKA Příbram, Počepice – farní kronika, s. 54–55.

⁵⁴⁴ Srov. URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 209.

⁵⁴⁵ SOKA Příbram, Sedlčany – farní kronika 1865–1894, s. 266.

5.2.5. Dualizace monarchie a snahy o české vyrovnání

Výsledek prusko-rakouské války vnesl čerstvý vítr do českých národních snah, ale počáteční naděje se brzy ukázaly jako příliš optimistické. Opět se potvrdilo, že přednostnější postavení patří zemím uherským a má-li dojít uprostřed monarchie k nějakému vyrovnání, bude se patrně jednat pouze o ústupky Maďarům. Česká společnost tím byla valně rozhořčena a také většina zemského sněmu se na konci roku 1866 vyslovila proti rozdělení státu. Přesto během roku 1867 došlo k dlouho diskutované dualizaci monarchie a po několika letech byla znovu svolána říšská rada, které se federalistická většina českého sněmu odmítla zúčastnit. Protidualizační protesty na českém i moravském sněmu potrestala vláda jejich rozpuštěním. V nových volbách již čeští federalisté svoji většinu ztratili a ze sněmu odešli.⁵⁴⁶

Politické události let 1867–1869 překvapivě nejsou ve farních kronikách sedlčanského vikariátu téměř vůbec zaznamenány. Chybí tu jak reflexe rozdělení monarchie, tak události, které následovaly, včetně pouti na Rus a táborů lidu. Přestože jak cesta předních českých politiků do Moskvy, tak tábory s manifestacemi českých státoprávních a liberálních požadavků, měly v české společnosti značný ohlas,⁵⁴⁷ duchovní na Sedlčansku se k nim v kronikách nevyjádřili. Stejně pominuli i deklaraci českých poslanců na zemském sněmu roku 1868, kde vyjádřili své důvody pro neúčast na sněmovním jednání a ze sněmu opět odešli.⁵⁴⁸ Proč faráři tyto události nekomentují, není jasné. Mohlo zde působit znechucení politickým vývojem a rezignace, vliv mohl mít i nárůst antiklerikální politiky koncem šedesátých let, kdy duchovenstvo řešilo především tyto problémy.

Rok 1870 se nesl ve znamení řešení české otázky, která se vídeňským vládám jevila stále naléhavější. Všechna jednání byla ale komplikovaná. Po třech letech získal český zemský sněm novými volbami opět státoprávní většinu, čeští federalističtí poslanci přišli, ale opět odmítli volit do říšské rady, opakovali svá státoprávní stanoviska a vláda nechala sněm odročit. Nato se konaly přímé volby do říšské rady.⁵⁴⁹ Teprve tyto události stručně zapsal dříve na mnoha stranách se rozepisující farář Hemzal. Nedoprovodil je již ani žádnými svými postřehy a názory, jak dělával dříve.⁵⁵⁰ Ostatní duchovní o politických poměrech mezi roky 1867–1870 nenapsali většinou vůbec nic. Jen vojkovský expozita František Holada poznamenal: „*Přímé volby do říšské rady, které vídeňská vláda protiústavně v Čechách nařídila, a které se pro venkovské obce dne 3. listopadu 1870 odbyvaly, prošli jednohlasně*

⁵⁴⁶ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 211–215, 217, 219–221.

⁵⁴⁷ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 227, 232, 236.

⁵⁴⁸ Srov. URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 235.

⁵⁴⁹ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 241–246.

⁵⁵⁰ SOKA Příbram, Nechvalice – farní kronika, fol. 41v.

kandidáti českou stranou navržení, kteří navzdory tomu do říšské rady nešli. Trojnásobná sláva jim za to!!!⁵⁵¹ Tak skončil rok 1870, aniž by se česká otázka posunula k vyřešení.

5.3 Svépomocné organizace a akce

5.3.1. Spolky

Spolky vznikaly jako dobrovolné organizace osob se společnými cíly a zpravidla blízkého společenského postavení. Vydělečnost nebyla účelem. V habsburské monarchii přinesly silné podněty k zakládání spolků události roku 1848, v padesátých letech byla jejich činnost omezena. K nové vlně došlo v šedesátých letech. Spolky byly typickou záležitostí měst a pohnutky k jejich zakládání měly obvykle vlastenecký podtext. Měšťané se sdružovali na základě svých zájmů, spolková činnost mohla směřovat buď především do vlastních řad (čtenářské spolky) nebo se naopak mohla obracet vůči veřejnosti. Druhý typ v Sedlčanech převažoval. Byly zde zakládány spolky hospodářského, kulturního, tělocvičného i pohotovostního rázu a místní duchovenstvo mělo při jejich vzniku významnou úlohu.

Roku 1862 se v Praze ustavil zpěvácký spolek Hlahol rychle po českých městech následován stovkami dalších.⁵⁵² Spolkovou činností rostla síla národní společnosti. V Sedlčanech vznikl toho roku zpěvácký spolek Záboj, u jehož zrodu stáli mj. sedlčanští kněží. Pravděpodobně na popud děkana Burdy zažádali koncem roku 1861 sedlčanští měšťané o povolení spolku místodržitelství.⁵⁵³ Jeho prvním předsedou se stal sedlčanský kaplan Jiří Skřivánek.⁵⁵⁴ Za svého protektora si Záboj zvolil B. M. Kuldu.⁵⁵⁵ O sedlčanské pouti 15. srpna 1862 proběhlo na sedlčanském náměstí u sochy P. Marie svěcení spolkového praporu. Hovořil při něm i Kulda, který mj. vytkl účel spolku: zpěvem probouzet a oživovat lásku k Bohu a vlasti ve městě i v okolí.⁵⁵⁶

Charakteristickou akcí šedesátých let bylo nastoupení Jiřího Skřivánka za faráře do Kosovy Hory roku 1863. Jednalo se o jednu z mnoha církevně-národních slavností. Hlavní a oslavovanou postavou byl duchovní, k jehož počtě se shromáždily zástupy věřících i spolky z okolí. Skřivánek si svým působením v Sedlčanech získal velký ohlas, a když po smrti kosohorského faráře získal uprázdněné místo, jeli mu mnozí kosohorští v ústřety k Sedlčanům a naproti mu vyšel i živnostenský spolek s

⁵⁵¹ SOKA Benešov, Vojkov – farní kronika, s. 37.

⁵⁵² URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 230.

⁵⁵³ KAREŠ, Bohuš. K počátkům zpěváckého spolku Záboj v Sedlčanech. In: *Sedlčanský sborník*, 1971, s. 175.

⁵⁵⁴ SOKA Příbram, Kosova Hora – farní kronika 1837–1941, s. 35.

⁵⁵⁵ LA PNP, Kulda Beneš Metod, autobiografie B. M. Kuldy do roku 1874.

⁵⁵⁶ KAREŠ, Bohuš. K počátkům zpěváckého spolku Záboj v Sedlčanech. In: *Sedlčanský sborník*, 1971, s. 176.

praporem a školáci. Ze Sedlčan jej až do Kosovy Hory doprovázel děkan, celá městská rada, mnozí státní úředníci, spolek Záboj a dlouhé zástupy lidu. Nového faráře vezl sedlčanský hostinský, který osobně řídil koně. V Kosově Hoře vstoupil farář do kostela v doprovodu svého dosavadního nadřízeného, děkana Burdy, a udělil první požehnání. Nato spolek Záboj zapěl svatováclavský chorál.⁵⁵⁷ Jiří Skřivánek stál později v Kosově hoře i u zrodu čtenářského spolku roku 1868 jehož prvním předsedou se stal.⁵⁵⁸

K dalším spolkům Sedlčanska patřil zejména velmi významný hospodářský spolek založený v Sedlčanech roku 1864. Kulda byl neúnavným propagátorem národních a církevních organizací zřízených za různými účely. Příznačný je jeho list duchovenstvu z roku 1867, kde vyzývá ke vstupu do tábořského hospodářského spolku: „*Důstojní pánové! Jsme v kraji Tábořském! Tuším, že opět (ač nikoliv bez oběti) osvědčíme svou péči o blaho národu v každém směru! [...] Račtež, důstojní pánové, i své učitele a podučitele, jakož i jiné probudilejší osadníky laskavě vyzvati, aby za spoluoudy přistoupili, a možno-li, dne 22. dubna ve valné schůzi v Táboře zúčastnili se.*“⁵⁵⁹ Výzva se setkala s kladnou odezvou, Kulda sám patřil mezi zakládající členy a do spolku vstoupilo i šest dalších vikariátních kněží.⁵⁶⁰

Spolky si byly zpravidla i později dobře vědomy své historie a příznivců z řad duchovenstva, kteří stáli u jejich vzniku. Tak i sedlčanský zpěvácký spolek Záboj zaslal roku 1903 na Vyšehrad po Kuldově úmrtí telegram se slovy: „*Nehynoucí památka budiž zachována veleučenému panu Methoději Kuldovi, kanovníku vyšehradské kapituly, co věhlasnému vlastenci a zasloužilému protektoru zpěváckého spolku Záboje v Sedlčanech.*“⁵⁶¹ Ze Sedlčan přišel i soustrastný telegram od učitelů z Povltavské Budče, kde byl Kulda kdysi předsedou a po svém odchodu na Vyšehrad čestným členem.⁵⁶²

5.3.2. Příspěvky

Kromě spolkové činnosti přibýlo v šedesátých letech také sbírek k různým účelům, kde se duchovenstvo rovněž významně angažovalo. Roku 1861 podpořilo sbírku pro Zdeňku Havlíčkovou,

⁵⁵⁷ SOKA Příbram, Kosova Hora – farní kronika 1837–1941, s. 35.

⁵⁵⁸ SOKA Příbram, Čtenářský spolek Kosova Hora, protokoly o schůzích 1868–1896.

⁵⁵⁹ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy, rok 1867, oběžní list, 8. 4. 1867.

⁵⁶⁰ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, podací protokol vikariátního úřadu, 1864–1872, rok 1868, č. 24.

⁵⁶¹ NA, Kapitula vyšehradská, inv. č. 787, kt. 259, kondolence k úmrtí B. M. Kuldy, 7. 5. 1903

⁵⁶² NA, Kapitula vyšehradská, inv. č. 787, kt. 259, kondolence k úmrtí B. M. Kuldy, 9. 5. 1903

kteřou v Sedlčanech organizovala Emilie Bohutínská, manželka místního lékaře Bohutínského.⁵⁶³ Sesbírané předměty se zasílaly do Prahy Sboru pro památku Havlíčkovu a byly použity jako výhry v loterii, jejíž výtěžek šel pro dceru Karla Havlíčka Borovského.⁵⁶⁴

Roku 1844 byla založena Jednota pro dostavění chrámu sv. Víta, dostavba se realizovala od roku 1861.⁵⁶⁵ V pastýřském listě z 16. září 1860 vyzval kardinál Schwarzenberg své české i německé obyvatele arcidiecéze, aby přispívali k dostavbě svatovítského chrámu. Ohlásil v něm také, že příspěvky se budou napříště vybírat dvakrát ročně na svátky sv. Jana Nepomuckého a sv. Václava. „*Dejž tedy každý, co můžeš; kdo má mnoho, dej mnoho; kdo málo má, i z mála dej [...]*“⁵⁶⁶ Sběrka se mezi vlastenecky horlivými knězi setkala s kladnou odezvou již jen proto, že zcela vyhovovala jejich snaze pracovat pro církev i pro národ.⁵⁶⁷ Na některých místech ale příspěvkům bránila nouze a vybíralo se předně na vlastní kostel.⁵⁶⁸ Jednota dále žádala, aby byly po farnostech ustanoveni jednatelé, kteří by si záležitost vzali za svou a propagovali dostavbu katedrály, tj. sháněli pro dostavbu peníze. Kulda vyzval vikariátní duchovenstvo, aby se přihlásili všichni, neboť beztak již konají sbírky,⁵⁶⁹ ale odezva příliš výrazná nebyla.⁵⁷⁰

5.4 Samospráva

V emancipaci české národní společnosti sehrály nezastupitelnou úlohu také samosprávné sbory. V rámci teritoriální samosprávy se jednalo o místní, okresní a zemskou samosprávu, kde mj. český národ prosazoval své požadavky, budoval si infrastrukturu, hospodářské a kulturní zázemí.⁵⁷¹ V březnu 1861 se před volbami do zemského sněmu konaly volby obecní, kdy liberálové v řadě měst vystřídali

⁵⁶³ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, děkanství Sedlčany, rok 1861, dopis Emilie Bohutínské sedlčanskému děkanu Františku Burdovi, 12. 12. 1861.

⁵⁶⁴ BOROVIČKA, Michael a kol. *VDZKČ. XIIa*, s. 87.

⁵⁶⁵ KETTNER, Jiří. *Dějiny pražské arcidiecéze v datech*. Praha, 1993, s. 111.

⁵⁶⁶ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, rok 1860, pastýřský list kardinála Schwarzenberga, 16. 9. 1860. NA, APA-ord, inv. č. 728, kt. 173, německá verze listu.

⁵⁶⁷ Tak píše Jan Křtitel Roškot Kuldovi, že zasílá příspěvek, který dublovická farnost položila „*na oltář Bohu a vlasti*“. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy, rok 1860, vik. č. 195.

⁵⁶⁸ Farář Páchl psal Kuldovi: „*sbírka sv. Václavská nebyla, poněvadž musím sbírat pro náš chudý chrám*“. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kniha oběžných vikariátních listů 1861–1887, nečíslováno.

⁵⁶⁹ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kniha oběžných vikariátních listů 1861–1887, nečíslováno.

⁵⁷⁰ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy, rok 1861, vik. č. 87.

⁵⁷¹ Srov. HLAVÁČKA, Milan. *Zlatý věk české samosprávy. Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862–1913*. Praha, 2006.

provládní zastupitele.⁵⁷² Zvoleno bylo i několik duchovních, na Sedlčansku např. farář František Pomajzl v Dublovicích. Obecní představenstva skládala přísahu v kostele.⁵⁷³

Kulda byl členem všech tří stupňů teritoriální smosprávy. Působil jako člen obecního výboru v Nalžovicích, dvakrát byl zvolen do sedlčanského okresního zastupitelstva a v letech 1861–1863 byl rovněž poslancem zemského sněmu.⁵⁷⁴ Do něj bylo roku 1861 za druhou a třetí kurii zvoleno sedm kněží⁵⁷⁵ a virilní místa zde získali čtyři biskupové. Před volbou chtěl Kulda ve Voticích pronést řeč, ale přítomný komisař mu odporoval, že v zákoně o předvolební řeči není zmínka, a proto mu ji nemůže dovolit. Kulda se nenechal odbýt: „*Náhled ten nemá tedy zákon pro sebe, já ho nemám proti sobě, ale mám pro sebe obyčej panující v zemích konstitučních, a proto budu mluvit.*“⁵⁷⁶ Koncem roku 1863 Kulda rezignoval.⁵⁷⁷ Učinil tak zejména ze zdravotních důvodů a František Ladislav Rieger se jej marně snažil přesvědčit, aby členem sněmu zůstal.⁵⁷⁸ Kuldovo působení na sněmu a v okresním zastupitelstvu nebylo nijak výrazné.⁵⁷⁹

5.5 Proces s B. M. Kuldou a J. E. Bílým

5.5.1. Příčiny procesu

Roku 1868 vydal Beneš Metod Kulda v nakladatelství Bedřicha Stýbla brožuru s názvem *Církev a společnost*. Jméno autora (Jana Evangelisty Bílého) v ní nebylo uvedeno. Kulda jejím vydáním navázal na vlastní práce tištěné ve stejném formátu, které toho roku vydal již čtyři. Všechny se vztahovaly k aktuálním společenským otázkám a dotýkaly se laicizace společnosti. *Církev a společnost* tuto práci završovala a měli-li autoři úmysl pokračovat, po problémech, které tato brožura vyvolala, od dalších upustili.

⁵⁷² URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 166.

⁵⁷³ SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, fara Dublovice, rok 1861, vik. č. 40, přípis okresního úřadu v Sedlčanech vikariátnímu úřadu, 6. 3. 1861.

⁵⁷⁴ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 119, 137. LA PNP, Kulda Beneš Metod, autobiografie B. M. Kuldy do roku 1874.

⁵⁷⁵ KOŘALKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě...*, s. 107.

⁵⁷⁶ LA PNP, Kulda Beneš Metod, autobiografie B. M. Kuldy do roku 1874.

⁵⁷⁷ Nebyl jediným knězem, kterého politika unavovala, a nakonec z ní odešel. Podobně jednal i Jan Evangelista Bílý či o něco později Vojtěch Hlinka. BRABCOVÁ, Anna. *Z Nekrasína do Hrádku. Životní cesta kněze a vychovatele Vojtěcha Hlinky, spisovatele a vlastence Františka Pravdy (Nekrasín 17. dubna 1817 – Hrádek u Sušice 8. prosince 1904)*. Jarošov nad Nežárkou, 2004, s. 23.

⁵⁷⁸ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 118.

⁵⁷⁹ SOkA Příbram, Okresní zastupitelstvo Sedlčany, inv. č. 1, protokol zasedání okresního zastupitelstva v Sedlčanech 1865–1885.

Církev a společnost je malý spis, obsahující devět kapitol o lidské společnosti a o některých problémech v ní. Je nasnadě, že autor – kněz v ní tyto problémy řeší církevními doporučeními. Obsah kapitol je následující:

1. *Společnost lidská a její ústrojí*
2. *Vlastenectví*
3. *Obecnomyšlnost*
4. *Společenský pokrok*
5. *Společenské hříchy: a) Vražda*
6. *b) Smilstvo*
7. *c) Krádež*
8. *d) Lež*
9. *Pravá společnost – Církev katolická*

Bílého brožura je psaná formou platónských dialogů, tradičním způsobem využívaným od dob osvícenství zejména pro nižší a střední vrstvy. Do těchto vrstev také Bílý svoji práci cílil. Její text je vcelku dobře srozumitelný a má jasné závěry, které měly ovlivnit mínění jinak smýšlejících čtenářů. Z moderního pohledu se jedná o katolickou propagandu, z pohledu autora a jeho kolegů šlo spíše o snahu přispět k nápravě společenských problémů. Argumenty jsou brány z Bible, církevního učení a historie, kde všude měl Bílý rozsáhlé znalosti. Logická výstavba textu je doplňována ironickými poznámkami typu „*Jak jen mohou tak osvícení politikové v našich konstitučních dobách na takové bezcestí zblouditi?*“⁵⁸⁰

V první kapitole rozvádí Bílý pojem společnost, zdůrazňuje nutnost její existence, rozlišuje rodinu, vlast, stát a lidstvo. Podstatné je zde rozdělení vlasti a státu dobře vnímané českou společností. Jednotlivé společenské celky se mají navzájem podporovat, aby celek fungoval (zde autor přirovnává ke kolečkům v hodinkách). Tímto způsobem Bílý hned přechází ke kritice stávajících poměrů, neupozorňuje ale doslova na poměry v Rakousku, nýbrž píše „*v některých státech*“.⁵⁸¹ Kritizuje zavádění civilních manželství a laicizaci škol, přičemž k těmto antiklerikálním krokům bezprostředně připojuje kritiku centralismu. Hájí tedy zjevně od samého počátku zároveň zájmy církevní i národní. V otázce centralizace již otevřeně hovoří o Rakousko-Uhersku, když píše, že v něm „*chtějí Maďaři a Němci, každý v jedné polovici říše Slovanů přitlačovati ke zdi, a sami panovati pod zástěrou, že toho*

⁵⁸⁰ BÍLÝ, Jan Evangelista. *Církev a společnost*. Praha, 1868, s. 5.

⁵⁸¹ BÍLÝ, Jan Evangelista. *Církev a společnost*. Praha, 1868, s. 4.

vymáhá jednota a mohutnost říše“.⁵⁸² Z textu je patrná na jedné straně Bílého obezřetnost, snaha příliš nejmenovat, na druhé přeci jen chuť vyjádřit se tak, aby čtenář dobře pochopil. Používá k tomu i různé jinotaje, např. obrat s úmyslným proložením znaků: „jsou to pokusy vládychtivou pýchou a stranickým záštitám vymyšlené“.⁵⁸³

Pro pochopení postojů českomoravského duchovenstva je příznačná kapitola o vlastenectví. Námětem je založení Národního divadla 16. května 1868. Bílý zde proti sobě staví osobu vlastence, který je z oslav nadšen a katolík, který si stěžuje na jejich ráz: „*Já jsem také vlastenec; ale na největší svátek zemský o sv. Janu ani zmínky, a slávu provolávati Husovi a Žižkovi, místo služeb Božích předpoledních držeti průvod tříhodinový k zaklepnutí na základní kámen národního divadla, kde se národu podrývá víra a mrav: no s takovým vlastenectvím dejte mi svatý pokoj; proto také naše katolické duchovenstvo při takovém vlastencování přítomno býti nemohlo.*“⁵⁸⁴ Z textu také vyplývá Bílého pojetí: vlastenectví je společenská a křesťanská ctnost, vlastenec je činný a horlivý, zasazuje se o práva svého národa a jeho rozkvět. Vlastenectví nestojí proti křesťanské víře a má se pojit s křesťanskými ctnostmi, Kristus byl vlastenec a hebrejšťina se v jeho době nacházela v podobném postavení jako čeština v 19. století.⁵⁸⁵

Bílého brožura je protkána odkazy do historie, již se podrobně věnoval. Třebaže v otázce Národního divadla kritizuje oslavování Husa, vyjadřuje se o něm na jiné stránce, že je „*perla Slovanstva*“,⁵⁸⁶ jednal ale s přílišnou hrdostí. Na jiném místě se zřetelně vymezuje proti francouzské revoluci a proticírkevnímu liberalismu. Heslo „Svoboda, rovnost, bratrství“ kritizuje pro jeho realizaci mimo církev a násilí v revoluci, vyjadřuje se pro sbratření mezi národy na základě příslušnosti k jedné církvi.⁵⁸⁷ Opakovaně také kritizuje sobectví, vyslovuje se pro obětavost a opravdovost.

K nejpozoruhodnějším částem spisu patří Bílého teze o pokroku. Pokrokem je dle jeho názoru obětavé vlastenectví a křesťanství, pomoc chudým. Tím se dostává k tématu tehdy ještě mezi duchovenstvem ne příliš probíranému,⁵⁸⁸ k otázce dělnictva a chudiny, o níž píše, že ji má řešit církev. Křesťané sice mají nemocnice, sirotčince apod. „*Avšak ono se jedná o ty armády dělníků, kteří jsou jako bílí otroci továrníků, a kdežto jim jako včeličky dělají med statisícových kapitálů, sami duchem i*

⁵⁸² BÍLÝ, Jan Evangelista. *Církev a společnost*. Praha, 1868, s. 5.

⁵⁸³ BÍLÝ, Jan Evangelista. *Církev a společnost*. Praha, 1868, s. 5.

⁵⁸⁴ BÍLÝ, Jan Evangelista. *Církev a společnost*. Praha, 1868, s. 8.

⁵⁸⁵ BÍLÝ, Jan Evangelista. *Církev a společnost*. Praha, 1868, s. 11.

⁵⁸⁶ BÍLÝ, Jan Evangelista. *Církev a společnost*. Praha, 1868, s. 15.

⁵⁸⁷ BÍLÝ, Jan Evangelista. *Církev a společnost*. Praha, 1868, s. 6–7.

⁵⁸⁸ Výjimkou byl např. Václav Štulc. MAREK, Pavel a kol. *Český politický katolicismus 1848–2005*. Brno, 2008, s. 13–14.

*tělem hynou, a propuštění byvše z práce co obnošený kabát a vytlačený citron, hotoví jsou žebráci [...]*⁵⁸⁹

V páté kapitole probírá Bílý téma vraždy. Více než o vraždě fyzické hovoří o vraždě duchovní, kritizuje liberální a německý tisk za protikřesťanské a protislovanské výpady psané lživě a nadto ve jménu pokroku. „*Tak my ubozí katoličtí Slované v zemích koruny Svato-Václavské jsme tuze tlačeni ke zdi.*“⁵⁹⁰ Doporučuje trpný odpor podle irského příkladu, pomalé osvobozování národa bez vzbouření. „*Zed', ku které nás nepřátelé tlačí, jest zed' španělská, my ji protlačíme, čím více budou tlačiti na nás. Odpor náš buď zákonitý.*“⁵⁹¹ Křesťan může bojovat jen obětí, pokroku se dosahuje bezbranností podle Kristova příkladu. K tomu zdůrazňuje zásadní myšlenku: „*Pokrok protikřesťanský jest a bude vždy zpátečnictvím.*“⁵⁹²

Spis *Církev a společnost* brzy po vydání zabavila policie s povolením pražského zemského soudu. Zákrok byl odůvodněn tím, že brožura vede k rušení veřejného pokoje a Bílý i Kulda byli kvůli vydání spisu obžalováni. Stali se jedněmi z mnoha českých autorů, kteří se tehdy ocitli před soudem.

5.5.2. Soudní líčení

Přelíčení s Bílým a Kuldou se konalo v Praze u zemského trestního soudu 18. března 1869. Jejich advokátem byl JUDr. Antonín Mezník,⁵⁹³ kolega Dr. Bílého z moravského sněmu. Státní návladní navrhl tajné líčení, ale oba autoři si vyžádali, aby se soud konal veřejně. Kulda argumentoval také tím, že oba jsou faráři a jejich osadníci se diví, proč stojí před soudem. Veřejné líčení bylo povoleno.

Státní návladní žaloval autory ze zločinu rušení veřejného pokoje. Vytýkal jim, že se spis obrací proti vládě a vybízí k odporu a opovrhování státem. Zejména Kulda se hájil velmi obratně a jeho odvaha a dlouhý proslov byly v české společnosti obdivovány. Ve své řeči se vyjádřil, že každý, kdo podrývá víru a náboženství, je nepřítelem společnosti, přičemž kritizoval i antiklerikální žurnalistiku. Hájil se také tím, že spis byl státním návladním špatně pochopen. Ten navrhoval pro oba obžalované 18 měsíců žaláře, ale soud je 19. března osvobodil.⁵⁹⁴

⁵⁸⁹ BÍLÝ, Jan Evangelista. *Církev a společnost*. Praha, 1868, s. 20.

⁵⁹⁰ BÍLÝ, Jan Evangelista. *Církev a společnost*. Praha, 1868, s. 22.

⁵⁹¹ BÍLÝ, Jan Evangelista. *Církev a společnost*. Praha, 1868, s. 23.

⁵⁹² BÍLÝ, Jan Evangelista. *Církev a společnost*. Praha, 1868, s. 22.

⁵⁹³ Antonín Mezník (1831–1907), moravský politik a advokát v Praze, od 1862 poslanec mor. zemského sněmu, 1873 říšské rady, 1882 povýšen do šlechtického stavu, působil jako dvorní rada u správního soudu ve Vídni.

⁵⁹⁴ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 121–127.

5.5.3. Odezva procesu

Celý proces měl odezvu především mezi katolickým duchovenstvem, kterému přinesl morální podporu. Řada z nich Kuldovi blahopřála a četla úryvky jeho obhajoby. Emanuel Doležal, Kuldův předchůdce v úřadě sedlčanského vikáře, mu po soudu napsal, že se udatně bránil, a tím dobré věci lépe posloužil, nežli vydanými brožůrkami.⁵⁹⁵

Kuldovi přinesl soud a jeho výsledek také vzrůst prestiže a další postup v katolické hierarchii, což se v takových případech stávalo.⁵⁹⁶ Vyšehradští kanovníci Štule a Ehrenberger, kteří byli soudu přítomni, jej vyzvali, aby zažádal o uprázdněné kanovnické místo a stal se jejich kolegou. Ten nejprve váhal, ale roku 1870 zažádal a místo 20. září získal.⁵⁹⁷ Za osm dní poté, o slavnosti sv. Václava byl na Vyšehradě instalován⁵⁹⁸ a 17. listopadu předal vikariátní úřad.⁵⁹⁹ Sedlčanské duchovenstvo dalo Kuldovi na rozloučenou zlatý prsten a stříbrnou pixlu.⁶⁰⁰ Zároveň mu poděkovalo i písemně za „*dílo spásonosné, dílo Methodějské*“.⁶⁰¹ Příchod Kuldy na Vyšehrad vnímali někteří také jako znamení rozvíjející se spolupráce mezi Čechy a Moravany.⁶⁰²

Až do konce života pak Kulda působil na Vyšehradě, kde zemřel roku 1903. Je pohřben na vyšehradském hřbitově po boku předních osobností českého národa. Až do konce života zůstal věrný práci pro církev a pro národ, byl ctěn od kněží, biskupů i mnoha laiků. U mladších generací duchovenstva měl velkou reputaci a podporoval také kněze katolické moderny. Soudní proces, v němž roku 1869 zvítězil, patřil k jeho největším úspěchům.⁶⁰³

⁵⁹⁵ LA PNP, Kulda Beneš Metod, dopis Emanuela Doležala Kuldovi, 5. 7. 1869.

⁵⁹⁶ František Diviš z Třebíče (také spolupracovník v Posvátné kazatelně), který roku 1868 vydal spis „Konkordát a škola“ psal Kuldovi o tomto spisu: „*Jak mnozí kněží moravští, měl jsem i já býti kriminálován, neboť hned po první řeči své, nyní tiskem ve spisku mém uveřejněné, byl jsem státním zastupitelstvím co buřič obžalován a souzen, avšak ačkoliv tu nejpeprnější pravdu jsem jim řekl, nemohli mně ke kůži. Ze všeho jsem šťastně vyvázl a k tomu ještě konsistoř s pochvalným vytasila se uznáním.*“ LA PNP, Kulda Beneš Metod, dopis Františka Divíše Kuldovi, 21. 5. 1868.

⁵⁹⁷ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 128, 137.

⁵⁹⁸ LA PNP, Kulda Beneš Metod, autobiografie B. M. Kuldy do roku 1874.

⁵⁹⁹ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, podací protokol vikariátního úřadu, 1864–1872, rok 1870.

⁶⁰⁰ MM Sedlčany, D 550, kronika sedlčanského vikariátu, nečíslováno.

⁶⁰¹ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 132.

⁶⁰² LA PNP, Kulda Beneš Metod, dopis Františka Halfara Kuldovi, 28. 9 1870.

⁶⁰³ LA PNP, Kulda Beneš Metod, přijatá korespondence.

5.6 Národ nebo církev?

Až do roku 1848 panovalo v české společnosti všeobecné mínění o prolínajících se křesťanských a vlasteneckých ctnostech. Tak roku 1847 psal Josef Kajetán Tyl: „*vlastenec musí býti řádný občan, spravedlivý člověk, milující bližního, pravý křesťan*“.⁶⁰⁴ Jaro 1848 v Praze probíhalo ve znamení jednoty mezi církevní a národní reprezentací. Arcibiskup Schrenk⁶⁰⁵ sloužil na Václavském náměstí mši a žehnal petici ze Svatováclavských lázní putující do Vídně. Přivítal také slib konstituce.⁶⁰⁶ Další vývoj revoluce ale církevně-národní vztahy zproblematizoval. Do popředí politického dění vystoupila liberálně smýšlející národní reprezentace, které byly náboženské otázky často lhostejné, případně se přímo stavěla proti silným pozicím katolického duchovenstva. Přední pro ni byly zájmy národní a občanské.⁶⁰⁷ Tato národní reprezentace pak své smýšlení zásadně nezměnila ani v dalších desetiletích⁶⁰⁸ a názorová rozdělenost vůči církevním otázkám provázela českou společnost už natrvalo.

Část společnosti v čele s duchovenstvem se ztotožňovala s katolickou verzí národní identity.⁶⁰⁹ Jejím základem byla myšlenka, že národ je většinově katolický, má z velké části katolické dějiny a tradice, jeho duchovenstvo se zasloužilo o obrození a i nadále chce vlastenecky spolupůsobit. Argumentace byla tedy z velké části historická a ve sporu mezi klerikální a antiklerikální stranou se jednalo o otázku, jakou úlohu české duchovenstvo v „národních“ dějinách sehrálo a je-li katolicismus atributem české národnosti.⁶¹⁰ Duchovní tvrdili, že mezi katolictvím a vlastenectvím není rozpor a národ má katolickým zůstat.⁶¹¹ Teze byly rozvíjeny až do prohlášení typu: vlastenectví je křesťanská ctnost.⁶¹² Další část společnosti se proti prvnímu pojetí vymezovala a zdůrazňovala především protestantské tradice. Až do 20. století ale zůstalo běžné spojování „církev a národa“ v rámci různých slavností. Svěceny byly nové stavby, prapory spolků, hasičské stříkačky a mnoho jiného. Výsledky

⁶⁰⁴ LNĚNIČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové 1792–1848*. Praha, 1999, s. 148. Autorka cituje z článku „Co je vlastenec“ uveřejněného v Pražském poslu.

⁶⁰⁵ Alois Josef Schrenk (1802–1849), od roku 1832 pražský arcibiskup.

⁶⁰⁶ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 195.

⁶⁰⁷ URBAN, Otto. *Kroměřížský sněm 1848–1849*. Praha, 1998.

⁶⁰⁸ Srov. RAK, Jiří. Dělníci na vinici Páně nebo na roli národní? In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman [eds.]. *Bůh a bohové...*, s. 134–136.

⁶⁰⁹ PABIAN, Petr. Katolické ghetto, nebo katolický národ? České katolické vlastenectví na konci 19. století. In: *Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny*, 2005, č. 1–2, s. 96.

⁶¹⁰ VLNAS, Vít. Barokní Bůh v národě husitů. In: OTTLOVÁ, Marta – POSPÍŠIL, Milan [eds.]. *Sacrum et profanum. Sborník příspěvků ze stejnojmenného symposia k problematice 19. století*. Plzeň, 1998, s. 131.

⁶¹¹ PABIAN, Petr. Katolické ghetto, nebo katolický národ? České katolické vlastenectví na konci 19. století. In: *Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny*, 2005, č. 1–2, s. 96–99.

⁶¹² Tak psal i Jan Bílý ve spise *Církev a společnost*. BÍLÝ, Jan Evangelista. *Církev a společnost*. Praha, 1868, s. 11.

vlasteneckého či občanského snažení tak získávaly církevní posvěcení, ale dělo se tak mnohdy více z tradice než ze zbožnosti.⁶¹³

Ačkoli se katoličtí kněží z velké části zasloužili o zachování češtiny a o kulturní vzestup obyvatelstva, nedošlo v Čechách k takovému ztotožnění církevních a národních zájmů jako v Polsku či Irsku.⁶¹⁴ Pouze duchovenstvo bylo výjimkou. Když Kulda slavil v roce 1870 padesátiny, psali mu kněží jeho vikariátu i pražští bohoslovci vyjádření své úcty a díků. Vážili si zejména Kuldovy obětavosti a nasazení pro církevní i národní zájmy.⁶¹⁵ V řadách duchovenstva si spojení církve a vlast udržovalo stále velkou přitažlivost, zatímco mezi českými liberály, zejména mladočeského a radikálně demokratického ražení již šlo jen o vlast.

⁶¹³ Srov. RAK, Jiří. Dělníci na vinici Páně nebo na roli národní? In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman [eds.]. *Bůh a bohové...*, s. 132.

⁶¹⁴ KOŘALKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914. Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*. Praha, 1996, s. 87.

⁶¹⁵ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 132–134.

Závěr

Podrobná analýza poměrů v sedlčanském vikariátu v šedesátých letech 19. století rozkrývá síť vazeb, vzájemných sympatií a antipatií, které leckdy dlouhodobě ovlivňovaly společenské klima na venkově. Duchovenstvo zde tvořilo výjimečnou a privilegovanou vrstvu s tradičně silným postavením, které ale nebylo automatické. Pozice kněze ve společnosti se odvíjela také od jeho vzdělání, schopností a mravních kvalit. Ani v případě kněží, kteří tyto podmínky splňovali, nebylo samozřejmé, že se jejich snahy mezi farníky setkají s kladným ohlasem, neboť rozhodování laiků výrazně ovlivňovaly hmotné otázky. Základním problémem na Sedlčansku byla neutěšená hospodářská situace, kdy se mnoho lidí pohybovalo na hranici bídy.

Šedesátá léta znamenala i na Sedlčansku rozmach občanské společnosti. V ní (byť pomalu) rostlo uvědomění významu škol a také vznikaly svépomocné spolky. Dělo se tak nejvíce v Sedlčanech a u zakládání spolků stálo často duchovenstvo. Na jiných, menších místech, kde kumulace kapitálu byla menší, měli duchovní značné zásluhy o vzdělávání farníků a budování knihoven. Kněz mohl na své farníky působit jak v kostele, tak i při jiných příležitostech (škola, festivity, přednášky, půjčování knih apod.). Několik kněží ze Sedlčanska se angažovalo i literárně a jejich tvorba překročila hranice vikariátu.

České nižší duchovenstvo pokračovalo v buditelské a vzdělávací činnosti započaté již dříve a hájilo zájmy církve a národa. Spojení těchto snah pro ně bylo typické. Národní otázka se českého duchovenstva silně dotýkala již v první polovině 19. století. V jeho druhé polovině se ale posunula do zcela jiné polohy. Pokud byla dosud silnější církev a za podpory duchovenstva národní hnutí sílilo, nyní se situace obrátila. Silnějším se stal národ a hnutí, kterému duchovní pomáhali růst, se začalo obracet proti nim. Sedlčansko ale v tomto směru nebylo typickým příkladem. Zdejší kněží se vyjadřovali proti liberalizaci společnosti a laicizačním zákonům, ale sami se ve svých farnostech s proticírkevním hnutím až na výjimky nepotýkali. Oblast zůstala silně katolická hluboko do 20. století.

Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny:

NA, Archiv pražského arcibiskupství
NA, Archiv pražského arcibiskupství – ordinariát
NA, Archiv kolegiátní kapituly vyšehradské

Státní oblastní archiv v Praze, sbírka matrik
Moravský zemský archiv Brno, sbírka matrik

SOKA Benešov, Farní úřad Vojkov
SOKA Příbram, Vikariátní úřad Sedlčany
SOKA Příbram, Farní úřad Dublovice
SOKA Příbram, Farní úřad Chlum
SOKA Příbram, Farní úřad Klučenice
SOKA Příbram, Farní úřad Kosova Hora
SOKA Příbram, Farní úřad Krásná Hora
SOKA Příbram, Farní úřad Nechvalice
SOKA Příbram, Farní úřad Počepice
SOKA Příbram, Děkanský úřad Sedlčany
SOKA Příbram, Farní úřad Svatý Jan
SOKA Příbram, Okresní zastupitelstvo Sedlčany
SOKA Příbram, Čtenářský spolek Kosova Hora

LA PNP, Kulda, Beneš Metod
LA PNP, Varia, Lorbeer Josef

Městské muzeum Sedlčany, D 550, vikariátní oběžník a kronika

Tištěné prameny:

BÍLÝ, Jan Evangelista. *Církev a společnost*. Praha: B. M. Kulda, 1868.

BUKOVANSKÝ, Karel Jaromír. *Vlastenecké čtení pro mládež*. Moravská Ostrava: Prokišovo knihkupectví Jul. Kittla, 1886.

Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis archidioeceseos pragenae, ročníky 1853–1901

HAVLÍČEK Borovský, Karel. *Epištoly Kutnohorské*. Kutná Hora: Havlíček Borovský K., 1851.

HAVLÍČEK Borovský, Karel. Něco pro učitele a o učitelích. In: *Pražské noviny*, roč. 22, č. 10 (1. únor 1846).

HAVLÍČEK Borovský, Karel. Něco pro učitele a o učitelích. In: *Pražské noviny*, roč. 22, č. 12 (8. únor 1846).

Kniha Methodní nebo Navedení k dokonalému vedení učitelského úřadu pro učitele na trivialních a hlavních školách. Praha, 1824.

KULDA, Beneš Metod. *Škola a církev.* Praha: B. Stýblo, 1868.

Ottův slovník naučný. XXII. díl. Praha: J. Otto, 1904.

POTĚHNÍK, Alois. *Vínek z luhů česko-moravských.* Praha: A. Potěhník, 1867.

Internetové zdroje:

Český překlad Syllabu errorum:

http://www.vendee.cz/texty/syllabus_p12.html

Protokoly z jednání českého zemského sněmu r. 1861:

<http://www.psp.cz/eknih/1861skc/stenprot/010schuz/s010005.htm>

Protokoly poslanecké sněmovny říšské rady z r. 1861:

<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spa&datum=0001&page=112&size=21>

Literatura:

ALTMAN, Karel. František Sušil a český národopis na Moravě. In: *František Sušil (1804–1868): odkaz a inspirace: [sborník příspěvků z konference pořádané Městem Rousínov ve spolupráci s Etnologickým ústavem Akademie věd České republiky (Rousínov 8. června 2004)]*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, pracoviště Brno, 2004.

BOROVÍČKA, Michael a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české. XIIa.* Praha – Litomyšl: Paseka, 2012.

BRABCOVÁ, Anna. *Z Nekrasína do Hrádku. Životní cesta kněze a vychovatele Vojtěcha Hlinky, spisovatele a vlastence Františka Pravdy (Nekrasín 17. dubna 1817 – Hrádek u Sušice 8. prosince 1904).* Jarošov nad Nežárkou: Obec Jarošov nad Nežárkou, 2004.

DOBEŠ, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost.* Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007.

DOLEŽELOVÁ, Jaroslava – NEŠPOR, Petr [eds.]. *Brněnská diecéze 1777–2007: historie a současnost. Sborník příspěvků ze sympozia na Biskupském gymnáziu v Brně 10. 11. 2007.* Brno: Studio Arx, 2007.

FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského od nejstarších dob až po rok 1848.* Telč: Emil Šolc, 1911 (?).

FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848.* Karlín: Emil Šolc, 1912.

FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny.* Praha: Zvon, 1995.

HABART, Čeněk. *Sedlčansko, Sedlecko a Voticko. Popis a dějiny krajiny mezi stříbropěnnou Vltavou a památným Blaníkem a vyličení života jejího lidu. Díl III.* Praha: Pražská edice, 1998.

HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy, infulovaného sídelního kanovníka staroslavné královské kapituly vyšehradské, muže práce a oběti. Příspěvek k historii literatury české a ruchu katolického na Moravě a v Čechách za minulého půlstoletí. K jubileu druhotin kněžských dne 6. srpna 1895., 50leté činnosti spisovatelské a 25letého kanovnictví.* Praha: B. Stýblo, 1895.

HANUŠ, Jiří. *Historie moderní doby: rozhovory o základních pojmech, událostech a problémech 19. století.* Brno: Barrister & Principal, 2004.

HANUŠ, Jiří. Moravský Bůh a jeho přívrženci na Moravě v 19. století. In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman [eds.]. *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století. Sborník příspěvků z 22. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 7.–9. března 2002.* Praha: KLP-Koniasch Latin Press, 2003.

HAVELKA, Antonín: Beneš Method Kulda. In: *Slova pravdy. Lacině čtení časové*, roč. 13, č. 13, Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna V. Kotrba, 1903.

HEVRDLE, Adolf. *Slavnostní spis v upomínku třicetiletého trvání hospodářského spolku politického okresu sedlčanského 1864–1894.* Tábor, 1894.

HLAVAČKA, Milan. *Zlatý věk české samosprávy. Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862–1913.* Praha: Libri, 2006.

HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost.* Praha: Mladá fronta, 1999.

KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2.* Praha: Zvon, 1991.

KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství. Díl první.* Praha: Sfinx, Bohumil Janda, 1929.

KAREŠ, Bohuš. K počátkům zpěvického spolku Záboj v Sedlčanech. In: *Sedlčanský sborník*, 1971.

KETTNER, Jiří. *Dějiny pražské arcidiecéze v datech.* Praha: Zvon, 1993.

KORONTHÁLY, Vladimír. *Správa pražské arcidiecéze v letech 1913–2006 ve světle katalogů kléru.* Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta. Praha, 2008.

KOŘALKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914. Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích.* Praha: Argo, 1996.

KULDA, Beneš Metod. Vzpomínka z mé činnosti sběratelské. In: *Český lid*, 1892.

KUZMIN, Michail Nikolajevič. *Vývoj školství a vzdělání v Československu.* Praha: Academia, 1981.

LNĚNIČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové 1792–1848.* Praha: Libri, 1999.

MAREK, Pavel a kol. *Český politický katolicismus 1848–2005.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008.

MARTÍNKOVÁ, Lenka. Archivy far a vikariátů na Pelhřimovsku (Několik poznámek k jejich písemnostem na Pelhřimovsku od pobělohorské doby do počátku 20. století). In: *Archivní časopis*, roč. 55, č. 2, Praha, 2005.

MELZER, Miloš. P. Ignát Wurm a olomoucká národopisná družina. In: DRÁPALA, Daniel [ed.]. *Aktivita duchovních na poli vědy a kultury. Sborník příspěvků z vědecké konference k 100. výročí úmrtí Beneše Methoda Kuldy*. Rožnov pod Radhoštěm: Město Rožnov pod Radhoštěm, 2003.

MIKULE, Stanislav. *Kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře*. Žďár nad Sázavou: Město Žďár nad Sázavou, 2008.

MORKES, František. Tradice učitelů jako nositelů kultury. In: BLÁHOVÁ, Kateřina – PETRBOK, Václav [eds.]. *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 24. ročníku symposia k problematice 19. století. Plzeň, 4.–6. března 2004. Věnováno památce prof. Jana Havránka*. Praha: ÚČL AV ČR, 2005.

PABIAN, Petr. Katolické ghetto, nebo katolický národ? České katolické vlastenectví na konci 19. století. In: *Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny*, 2005, č. 1–2.

PLAŠIL, Filip. *Kostel sv. Kříže a farnost v Jamném u Jihlavy*. Brno: Obec Jamné u Jihlavy, 2010.

POKORNÁ, Magdaléna. Hrdinové českých dějin v nehrdinské době. Čítanky a učebnice 50. let 19. století. In: BLÁHOVÁ, Kateřina – PETRBOK, Václav [eds.]. *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 24. ročníku symposia k problematice 19. století. Plzeň, 4.–6. března 2004. Věnováno památce prof. Jana Havránka*. Praha: ÚČL AV ČR, 2005.

PUTNA, Martin C. Religiozita v 19. století: Zbožnost nezbožných. In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman [eds.]. *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století. Sborník příspěvků z 22. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 7.–9. března 2002*. Praha: KLP-Koniasch Latin Press, 2003.

RAK, Jiří. Dělníci na vinici Páně nebo na roli národní? In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman [eds.]. *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století. Sborník příspěvků z 22. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 7.–9. března 2002*. Praha: KLP-Koniasch Latin Press, 2003.

ROUBÍK, František. *Bibliografie časopisectva v Čechách z let 1863–1895*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1936.

SCHAFFERHANS, Pavel. Navštívil K. H. Mácha hrad Borotín? In: *Pod Blaníkem*, roč. XIV. (XXXVI.), čís. 3, 2010.

SUŠOVÁ, Veronika. Školství jako nástroj státní propagandy. In: BLÁHOVÁ, Kateřina – PETRBOK, Václav [eds.]. *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 24. ročníku symposia k problematice 19. století. Plzeň, 4.–6. března 2004. Věnováno památce prof. Jana Havránka*. Praha: ÚČL AV ČR, 2005.

STRÁNÍKOVÁ, Jana [ed.]. *Kopidlenská farnost v historických dokumentech. Autorská monografie studentských prací vzniklá v rámci odborných seminářů na FF UPa*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2012.

ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů. Díl I., r. 862–1848*. Praha: Matice česká, 1913.

ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů. Díl II., r. 1848–1913*. Praha, 1918.

URBAN, Otto. *Česká společnost 1848–1918*. Praha: Svoboda, 1982.

URBAN, Otto. *Kroměřížský sněm 1848–1849*. Praha: Argo, 1998.

VLNAS, Vít. Barokní Bůh v národě husitů. In: OTTLOVÁ, Marta – POSPÍŠIL, Milan [eds.]. *Sacrum et profanum. Sborník příspěvků ze stejnojmenného sympozia k problematice 19. století*. Plzeň, 1998.

VODIČKA, Timotheus. *František Sušil*. Brno: Nakladatelství Brněnské tiskárny, 1946.

ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin VI. Doba probuzenského katolicismu (1848–1918)*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2009.

Seznam příloh

Tabulky:

Tab. 1 Duchovenstvo sedlčanského vikariátu za vikářování B. M. Kuldy.....	16
Tab. 2 Farnosti sedlčanského vikariátu – lidnatost roku 1860	53
Tab. 3 Počty žáků na školách sedlčanského vikariátu	69
Tab. 4 Počty žáků a příjmy vyučujících na školách sedlčanského vikariátu	72
Tab. 5 Školní knihovny sedlčanského vikariátu	75